

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Τρόπος αντίδρασης και αντιμετώπισης της οικονομικής
κρίσης στις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις

ΨΥΧΟΓΥΙΟΣ ΑΓΓΕΛΟΣ (ΜΟΕΣ 1760)

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην Οικονομική και Επιχειρησιακή Στρατηγική

Επιβλέπων καθηγήτρια: Κωνσταντίνα Κοτταρίδη

Πειραιάς, Οκτώβριος 2019

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM IN
ECONOMIC AND BUSINESS STRATEGY

**How to react and to deal with economic crisis concerning small
and medium-sized enterprises**

By

PSYCHOGYIOS ANGELOS (MOEΣ 1760)

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economics and Business Strategy

Supervisor: Constantina Kottaridi

Piraeus, Greece, October 2019

Στην οικογένεια μου

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Πειραιώς κυρία Κοτταρίδη Κωνσταντίνα για την πολύτιμη βοήθεια και χρόνο που αφιέρωσε για την επίβλεψη και αποτελεσματική καθοδήγηση σε όλη τη διάρκεια της υλοποίησης της διπλωματικής εργασίας μου.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους έλαβαν μέρος στην έρευνα και βοήθησαν με αυτό τον τρόπο στην υλοποίηση της διπλωματικής μου εργασίας.

Τέλος, χωρίς την συνεχή και αμέριστη συμπαράσταση από τους γονείς μου σε κάθε στόχο που θέτω, δεν θα μπορούσα να φτάσω στην επίτευξη τους για αυτό τους χρωστάω και ένα τεράστιο ευχαριστώ.

Τρόπος αντίδρασης και αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις

Σημαντικοί όροι: Οικονομική κρίση, μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ)

Περίληψη

Τα τελευταία δέκα χρόνια η χώρα μας εισήλθε σε μια αρκετά επίπονη και δύσκολη περίοδο που φαίνεται ότι φτάνει στο τέλος της πλέον. Η οικονομική κρίση που επηρέασε και τη χώρα μας αυτή τη περίοδο δεν είχε μόνο οικονομικές συνέπειες σύμφωνα και με τον όρο «οικονομική» κρίση, αλλά είχε και άπειρες κοινωνικές προεκτάσεις σε όλους τους τομείς μιας κοινωνίας. Οι συνέπειες μπορεί να είναι τεράστιες αλλά υπάρχουν και ορισμένα μέτρα πρόληψης που μπορούν να βοηθήσουν στην βελτίωση της οικονομικής κατάστασης και στον περιορισμό της εξάπλωσης της.

Μια οικονομική κρίση μπορεί να εξελιχθεί και σε άλλες μορφές μέσα σε μία ολόκληρη χώρα και σε πολλά επίπεδα, όπως θα δούμε και στα παρακάτω κεφάλαια, με αρκετές συνέπειες ακόμα και σε ανθρωπιστικό επίπεδο με μερικές ομάδες ανθρώπων να είναι πιο ευάλωτοι σε αυτή. Έτσι δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστος και ο κλάδος των επιχειρήσεων, και κυρίως των μικρομεσαίων που αποτελούν και το μεγαλύτερο ποσοστό στη χώρα μας, από μία τέτοια κατάσταση. Οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν ήταν αρκετές και σε ορισμένες φορές απρόβλεπτες και προσπάθησαν μέσα από στρατηγικές που θεώρησαν σωστές να ανταπεξέλθουν σε αυτή την κατάσταση. Μερικές τα κατάφεραν με σημαντικές επιπτώσεις στις ίδιες και άλλες προχώρησαν ακόμα και σε διακοπή της λειτουργίας τους. Τις στρατηγικές αυτές θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε και στην έρευνα που κάναμε στη παρούσα διπλωματική εργασία για τον τρόπο που προσπάθησαν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις να αντέξουν σε αυτή τη δύσκολη οικονομική κατάσταση.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά μίας χρηματοοικονομικής κρίσης και στα αίτια δημιουργία της, στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε την κατάσταση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα και τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν μέσα σε μία τέτοια περίοδο, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται η αναφορά στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε

και το πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων που υπάρχουν στο κεφάλαιο τέσσερα. Τέλος στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο γίνεται μία συζήτηση των αποτελεσμάτων καθώς και προσπάθεια παρουσίασης κάποιων προτάσεων που ίσως να βοηθούσαν στην καλύτερη αντιμετώπιση του προβλήματος από τη πλευρά των επιχειρήσεων.

How to react and to deal with economic crisis concerning small and medium-sized enterprises

Keywords: economic crisis, Small and medium-sized enterprises (SME)

Abstract

Over the last ten years our country has faced a tremendously difficult period which seems now to be coming to an end. The global economic crisis affect also the Greek economy not only with financial consequences but also with many social implications in all areas of society. The consequences may be huge but there are certain preventive measures which can help to improve the financial situation and restrict its spread.

An aspect of major interest that should be taken into account is the multifaceted nature of economic crises which can evolve over time into different forms and can also cause problems in a humanitarian level, mainly in vulnerable society groups. This situation had a huge impact on the business world in general but mainly on small and medium-sized enterprises which constitute the largest percentage of Greek enterprises. Each individual business adopted different crisis mitigation measures, the ones deemed appropriate to their reality and their financial difficulties. Some businesses though opted for a complete shutdown. These strategies will be presented in this research.

In first chapter we refer to the characteristics of an economic recession and its causes, in second chapter we present the condition of small medium-sized enterprises in Greece and the difficulties that they faced in this period, in third chapter we analyse the process of the research and the statistical analysis program which we apply to export the results. Chapter four focuses on the presentation of the previous results through diagrams and the description of it. The last chapter aim to approach an alternative suggestion and ways on how the enterprises can face this crucial period more effectively and creatively.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	ix
Abstract.....	xi
Κατάλογος Πινάκων.....	xvii
Κατάλογος Διαγραμμάτων.....	xix
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	1
Χρηματοοικονομική κρίση.....	1
1.1 Εισαγωγή.....	1
1.2 Ορισμός της Οικονομικής κρίσης.....	1
1.2.1 Η Δημιουργία των Χρηματοπιστωτικών Κρίσεων	3
1.2.2 Οι Συνέπειες των Χρηματοπιστωτικών Κρίσεων	5
1.2.3 Πρόληψη Χρηματοπιστωτικών Κρίσεων	6
1.2.4 Χρηματοπιστωτική Διάσωση.....	7
1.2.5 Η περίπτωση της Ελλάδας	8
1.2.6 Ανακεφαλαιοποιήσεις	11
1.3 Οι μορφές μιας χρηματοοικονομικής κρίσης.....	11
1.4 Χαρακτηριστικά οικονομικής κρίσης	13
1.5 Στάδια Χρηματοοικονομικής Κρίσης	13
1.6 Τα αίτια της Χρηματοοικονομικής Κρίσης.....	14
1.7 Διεθνής Χρηματοοικονομική Κρίση.....	15
1.7.1 Επιπτώσεις της Χρηματοοικονομικής Κρίσης στις Επιχειρήσεις	16
1.7.2 Χρηματοοικονομική κρίση στη Ελλάδα	18
1.8 Ανακεφαλαίωση	32
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	33
Μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην εγχώρια αγορά	33

2.1 Εισαγωγή.....	33
2.2 Η φύση και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων	33
2.3 Η σημασία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία.....	36
2.3.1 Μικρό μέγεθος χαμηλή παραγωγικότητα	37
2.3.2 Τα χαρακτηριστικά των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων που αντέχουν στη κρίση.....	38
2.3.3 Τα θετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά των ελληνικών ΜμΕ.....	39
2.3.4 Τα πλεονεκτήματα των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων που άντεξαν στην κρίση	40
2.3.5 Η μεγέθυνση των ΜμΕ.....	42
2.4 Οι αδυναμίες των ελληνικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων.....	44
2.5 Οι επιπτώσεις της χρηματοοικονομικής κρίσης στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα	45
2.5.1 Νέες μορφές χρηματοδότησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης	52
2.5.2 Επιλογή επιχειρηματικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση της κρίσης	53
2.5.3 Το επιχειρηματικό περιβάλλον των ΜμΕ	54
2.6 Ανακεφαλαίωση	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	57
Μεθοδολογία της έρευνας	57
3.1 Εισαγωγή.....	57
3.2 Περιγραφή διαδικασίας της έρευνας.....	57
3.3 Σκοποί και στόχοι της έρευνας	58
3.4 Επιλογή Μεθόδων	59
3.4.1 Ερευνητικό εργαλείο	60
3.4.2 Μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων.....	62
3.5 Ανακεφαλαίωση	63
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	65

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	65
4.1 Εισαγωγή.....	65
4.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων	66
4.3 Έλεγχος συσχέτισης παραμέτρων	119
4.4 Ανακεφαλαίωση	122
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	123
ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ	123
5.1 Εισαγωγή.....	123
5.2 Συμπεράσματα έρευνας.....	123
5.3 Σύγκριση αποτελεσμάτων	125
5.4 Προτάσεις.....	126
5.5 Ανακεφαλαίωση	127
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	129
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	135

Κατάλογος Πινάκων

1.1 Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν-μεταβολή σε πραγματικούς όρους (Σε εκατ. €. Αλυσωτοί δείκτες όγκου, έτος αναφοράς 2010)	20
2.1 Όρια χαρακτηρισμού μια επιχείρησης ως ΜμΕ	35
2.2 Απασχόληση κατά κλάδο ως προς την τεχνολογική του εξειδίκευση	51
3.1 Label μεταβλητών	61
3.2 Κωδικοποίηση μεταβλητών	62
4.1 Έδρα επιχείρησης	67
4.2 Κλάδος δραστηριοποίησης	68
4.3 Νομική μορφή	70
4.4 Έτη δραστηριοποίησης	72
4.5 Αριθμός εργαζομένων	73
4.6 Κύκλος εργασιών	75
4.7 Πωλήσεις επιχείρησης	76
4.8 Αριθμός πελατών	77
4.9 Κέρδη επιχείρησης	78
4.10 Τιμές παρεχόμενων υπηρεσιών – προϊόντων	79
4.11 Τιμές προϊόντων προμηθευτών	80
4.12 Χρηματοδότηση επιχείρησης	81
4.13 Επισφάλειες πελατών	82
4.14 Ρευστότητα επιχείρησης	84
4.15 Ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών – προϊόντων	85
4.16 Πληρωμή με μετρητά	87
4.17 Μείωση πιστωτικών ορίων	89
4.18 Μείωση χρόνου αποπληρωμής	90
4.19 Κατάργηση χρήσης επιταγών	92
4.20 Μείωση τιμών προϊόντων	93
4.21 Μείωση εξόδων διαφήμισης	94
4.22 Μείωση στελέχωσης δικτύου εξωτερικών συνεργατών	95

4.23 Μείωση της ποιότητας προϊόντων υπηρεσιών	96
4.24 Ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα	97
4.25 Αύξηση ιδίων κεφαλαίων	99
4.26 Αύξηση ιδίων κεφαλαίων μέσω τρίτων	100
4.27 Χρήση αποθεματικών	102
4.28 Βραχυπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό	103
4.29 Μακροπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό	105
4.30 Απολύσεις προσωπικού	106
4.31 Τροποποίηση συμβάσεων	107
4.32 Περικοπές μισθών	108
4.33 Μείωση εξόδων εκπαίδευσης προσωπικού	109
4.34 Επίτευξη στόχων	110
4.35 Μελλοντική στρατηγική μείωση τιμών	111
4.36 Μελλοντική στρατηγική αύξηση τιμών	113
4.37 Μελλοντική στρατηγική προσλήψεις προσωπικού	114
4.38 Μελλοντική στρατηγική αύξηση μισθών	115
4.39 Μελλοντική στρατηγική επένδυση στον τομέα του Marketing	117
4.40 Συντελεστής συσχέτισης της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών	119
4.41 Συντελεστής συσχέτισης της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών	120
4.42 Συντελεστής συσχέτισης του αριθμού των πελατών	121
4.43 Συντελεστής συσχέτισης για απολύσεις προσωπικού	122

Κατάλογος Διαγραμμάτων

1.1 Η δημιουργία Χρηματοπιστωτικής Κρίσης ως επακόλουθο μιας περίπτωσης πτώχευσης πιστωτικού ιδρύματος	4
1.2 Ποσοστό "θνησιμότητας" των επιχειρήσεων που συστάθηκαν τη περίοδο 2009-2018	9
1.3 Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας κατά μήνα. Ιούνιος 2004 – 2019	19
1.4 Πρωτογενές και συνολικό ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (2009-2018, εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)	22
1.5 Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA (2009-2018, εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)	23
1.6 Μεταβολή προσαρμοσμένου ακαθάριστου διαθέσιμου εισοδήματος νοικοκυριών (2008-2017, σε εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)	24
1.7 Εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2009:1-2018:4)	25
1.8 Ισοζύγιο ροών μισθωτής απασχόλησης ιδιωτικού τομέα (2001-2018, χιλιάδες θέσεις εργασίας)	26
1.9 Εναλλακτικοί δείκτες ανεργίας (2008:1-2018:3)	27
1.10 Κατώτατος μισθός ανά χώρα (2008, 2019, δωδεκάμηνη βάση)	28
1.11 Εξέλιξη βασικών δεικτών ποσοστού (%) φτώχειας στην Ελλάδα (2009-2017)	30
1.12 Πληθυσμός (%) στο όριο της φτώχειας στην Ελλάδα ως προς την επαγγελματική κατάσταση (2009-2017)	31
2.1 Αριθμός επιχειρήσεων και απασχολούμενων, προστιθέμενη αξία ανά τάξη μεγέθους επιχείρησης σε όρους αριθμού απασχολούμενων, Ελλάδα, 2011	37
2.2 Βασικές συνιστώσες της ενεργού ζήτησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2014:1-2018:4)	46
2.3 Μεριδίο μισθών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων για επιλεγμένες χώρες-μέλη της Ευρωζώνης (2014:1-2018:4)	48
2.4 Μεριδίο κερδών μετά φόρων στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων για επιλεγμένες χώρες-μέλη της Ευρωζώνης (2014:1-2018:4)	49

2.5 Δείκτης χρηματοοικονομικής αξιοπιστίας νοικοκυριών και μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (Ελλάδα, 2014:1-2018:4)	50
2.6 SBA: Επιδόσεις Ελλάδας συγκριτικά με την ΕΕ	55
4.1 Bar chart: Έδρα επιχείρησης	67
4.2 Bar chart: Κλάδος δραστηριοποίησης	69
4.3 Pie chart: Νομική μορφή	71
4.4 Bar chart: Έτη δραστηριοποίησης	72
4.5 Bar chart: Αριθμός εργαζομένων	74
4.6 Bar chart: Κύκλος εργασιών	75
4.7 Bar chart: Πωλήσεις επιχείρησης	76
4.8 Bar chart: Αριθμός πελατών	77
4.9 Bar chart: Κέρδη επιχείρησης	78
4.10 Pie chart: Τιμές παρεχόμενων υπηρεσιών – προϊόντων	79
4.11 Bar chart: Τιμές προϊόντων προμηθευτών	80
4.12 Bar chart: Χρηματοδότηση επιχείρησης	81
4.13 Pie chart: Επισφάλειες πελατών	83
4.14 Pie chart: Ρευστότητα επιχείρησης	84
4.15 Bar chart: Ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων	86
4.16 Bar chart: Πληρωμή με μετρητά	88
4.17 Bar chart: Μείωση πιστωτικών ορίων	89
4.18 Bar chart: Μείωση χρόνου αποπληρωμής	91
4.19 Bar chart: κατάργηση χρήσης επιταγών	92
4.20 Bar chart: Μείωση τιμών προϊόντων	93
4.21 Bar chart: Μείωση εξόδων διαφήμισης	94
4.22 Bar chart: : Μείωση στελέχωσης δικτύου εξωτερικών συνεργατών	95
4.23 Bar chart: Μείωση της ποιότητας προϊόντων υπηρεσιών	96
4.24 Bar chart: Ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα	98
4.25 Bar chart: Αύξηση ιδίων κεφαλαίων	99
4.26 Bar chart: Αύξηση ιδίων κεφαλαίων μέσω τρίτων	101
4.27 Pie chart: Χρήση αποθεματικών	102
4.28 Bar chart: Βραχυπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό	104
4.29 Bar chart: Μακροπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό	105

4.30 Bar chart: Απολύσεις προσωπικού	106
4.31 Bar chart: Τροποποίηση συμβάσεων	107
4.32 Pie chart: Περικοπές μισθών	108
4.33 Bar chart: Μείωση εξόδων εκπαίδευσης προσωπικού	109
4.34 Bar chart: Επίτευξη στόχων	110
4.35 Bar chart: Μελλοντική στρατηγική μείωση τιμών	112
4.36 Bar chart: Μελλοντική στρατηγική αύξηση τιμών	113
4.37 Bar chart: Μελλοντική στρατηγική προσλήψεις προσωπικού	114
4.38 Bar chart: Μελλοντική στρατηγική αύξηση μισθών	116
4.39 Bar chart: Μελλοντική στρατηγική επένδυση στον τομέα του Marketing	118

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Χρηματοοικονομική κρίση

1.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μιλήσουμε αναλυτικά για τη χρηματοοικονομική κρίση και τις όποιες προεκτάσεις μπορεί να λάβει. Είναι ένα πολύ σύνθετο θέμα αλλά θα γίνει προσπάθεια εστίασης στα σημαντικότερα σημεία της, από την έναρξη της μέχρι και τις επιπτώσεις που προκαλεί.

Θα γίνει αναφορά σε διάφορους ορισμούς, τόσο στην ελληνική όσο και στη διεθνή βιβλιογραφία, στις μορφές που μπορεί να εξελιχθεί μια οικονομική κρίση, στα στάδια, στα χαρακτηριστικά ακόμα και στα αίτια δημιουργίας της.

Επίσης θα γίνει και αναφορά στην περίπτωση της Ελλάδας και την είσοδο της στο μνημόνιο ως συνέπεια της κρίσης αλλά και σε κάποιους τρόπους αντίδρασης και πρόληψης αυτής της κατάστασης.

1.2 Ορισμός της Οικονομικής κρίσης

Το φαινόμενο μιας χρηματοοικονομικής κρίσης έχει κεντρίσει το ενδιαφέρον της επιστημονικής κοινότητας τις τελευταίες δεκαετίες λόγω των πολλών και πολύπλοκων επιπτώσεων της σε πολλούς τομείς του κοινωνικού συνόλου. Ακριβής ορισμός του φαινομένου δεν υπάρχει στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν όμως αρκετές αναφορές.

Με τον όρο χρηματοπιστωτική κρίση (Financial Crisis) χαρακτηρίζεται μια απότομη και σύντομη χειροτέρευση ενός ή και πολλών οικονομικών δεικτών, όπως για παράδειγμα τα βραχυχρόνια τραπεζικά επιτόκια, τη χρηματοοικονομική θέση των ιδιωτικών επιχειρήσεων και ιδρυμάτων. Κύρια χαρακτηριστικά μπορούν να θεωρηθούν οι πτωχεύσεις των επιχειρήσεων, ο πανικός στις τράπεζες και στο χρηματιστήριο και γενικότερα, η μη επιτυχημένη και αποδοτική λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος. (Καπόπουλος Π. και Σ. Λαζαρέτου, 1997)

Έχουν διατυπωθεί και διεθνώς αρκετές προσεγγίσεις του όρου της οικονομικής κρίσης. Σύμφωνα με τους Erol, *et. al.* (2011), η οικονομική κρίση προκύπτει από την διατάραξη της οικονομικής ισορροπίας και την εξασθένηση όλων των οικονομικών παραγόντων εξαιτίας κάποιων ξαφνικών και απροσδόκητων γεγονότων που εμφανίζονται λόγω τοπικών ή και παγκόσμιων αιτιών όπως τα οικονομικά και διοικητικά προβλήματα, η διαφθορά, η διατάραξη του φορολογικού συστήματος, τα προβλήματα πληρωμής του εξωτερικού χρέους, η αδυναμία εισαγωγής αρκετού εξωτερικού κεφαλαίου, προβλήματα ανεργίας ή ακόμα και φυσικές καταστροφές. Άλλη μία προσέγγιση του όρου γίνεται από τους Rosenthal, *et. al.*, (1989) η οποία αναφέρει την κρίση ως μία σοβαρή απειλή κατά της υφιστάμενης δομής, των θεμελιωδών αρχών και κανόνων ολόκληρου του κοινωνικού συστήματος, η οποία επιβάλλει τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων εντός περιορισμένου χρόνου και υπό συνθήκες αβεβαιότητας

Έναν ορισμό με απλά λόγια, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε μια εξαιρετικά δύσκολη και επικίνδυνη κατάσταση, (Cambridge Dictionary, Meaning of "crisis", 2016) αλλά και μια χρονική στιγμή κατά την οποία, όπως άλλωστε προδίδει και η αρχαιοελληνική προέλευση της λέξης (κρίσις=αποτίμηση, γνώμη, επιλογή) (http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/lexicon/lemma.html?id=134), πρέπει να ληφθούν σημαντικές αποφάσεις. (Oxford Living Dictionaries, Definition of crisis in English, 2016)

Κρίση μπορεί να υπάρξει σε πολλούς τομείς μιας κοινωνίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι οικονομικές, πολιτικές, ανθρωπιστικές, οικολογικές και πολλές ακόμα. Αυτή που έχει απασχολήσει περισσότερο και με τις περισσότερες προεκτάσεις είναι η χρηματοπιστωτική κρίση, η κρίση που επικεντρώνεται κυρίως σε αρκετούς τομείς ενός χρηματοπιστωτικού συστήματος. Χρηματοπιστωτικό Σύστημα ορίζεται το σύνολο των ιδρυμάτων, των αγορών και των προϊόντων με άμεση συσχέτιση με χρηματοοικονομικές συναλλαγές μέσα σε μια οικονομία, (Νούλας Α. 2005) , που έχουν ως κύριο στόχο έχει τη μεταφορά των πλεονασματικών οικονομικών μονάδων στις ελλειμματικές. (Αγγελόπουλος Π. , 2013)

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα, δημιουργεί και συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη μιας οικονομίας, εμφανίζει όμως και σε ορισμένες περιπτώσεις μεγάλη πολυπλοκότητα και ευπάθεια (Αγγελόπουλος Π. , 2013) κάνοντας έτσι τη λειτουργία της οικονομίας προβληματική. Η κατάσταση αυτή είναι ουσιαστικά αυτό που ονομάζουμε χρηματοπιστωτική κρίση. (Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013)

Η κατάσταση αυτή περιλαμβάνει ακαριαίες μειώσεις των τιμών των περιουσιακών στοιχείων αλλά και την πτώχευση των πιστωτικών ιδρυμάτων σε ορισμένες περιπτώσεις.

Συνεπώς ολόκληρη η οικονομία διαταράσσεται. (Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013) Παραδείγματα χρηματοπιστωτικών κρίσεων είναι του 1930 στις Η.Π.Α. η οποία πυροδότησε τη «Μεγάλη Οικονομική Κρίση» αλλά και η χρηματοπιστωτική κρίση της περιόδου 2007-2009 στην Αμερική η οποία μετατράπηκε σε παγκόσμια κρίση αργότερα . (Lexicon, Definition of global financial crisis, 2016) (<https://www.dailyeconomics.gr/oikonomikoi-oroi/chrhmatopistwtikh-krish>)

1.2.1 Η Δημιουργία των Χρηματοπιστωτικών Κρίσεων

Ο τρόπος δημιουργίας και μετάδοσης των χρηματοπιστωτικών κρίσεων έχουν κατά καιρούς σχολιαστεί από διαφορετικές απόψεις και οικονομικές σχολές σκέψεις, όπως η νομισματική και η ρεαλιστική προσέγγιση. (Καπόπουλος Π. και Σ. Λαζαρέτου, 1997) Σύμφωνα όμως με την πιο πρόσφατη διαθέσιμη βιβλιογραφία, αν και δεν υπάρχουν πανομοιότυπες χρηματοπιστωτικές κρίσεις, έχουν στο επίκεντρο τους συνήθως ένα από τα παρακάτω γεγονότα (Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013) :

1. Μειώσεις τιμών περιουσιακών στοιχείων

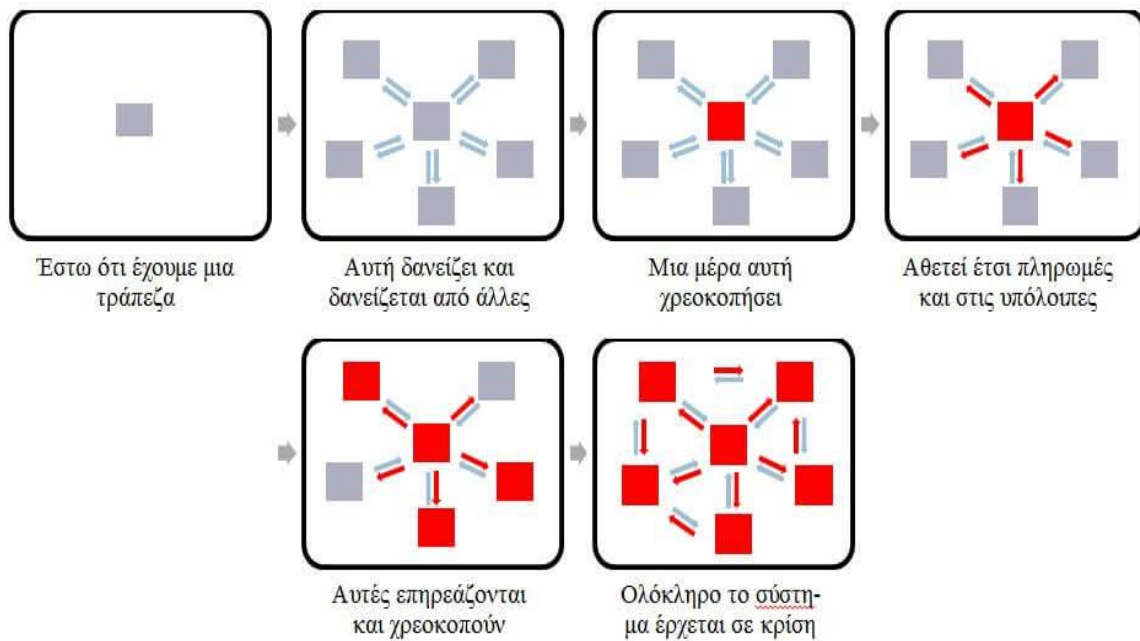
Η κατάσταση αυτή δηλώνει και το τέλος μιας εποχής «ευφορίας» (Καπόπουλος Π. και Σ. Λαζαρέτου, 1997) των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, και της δίχως λόγο και αιτία υπερμεγέθης αύξησης της αξίας τους. (Mankiw Gregory N. και Laurence M. Ball, 2013)

2. Χρεοκοπίες χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων

- Επειδή έχουν αρνητικά ίδια κεφάλαια

Τα Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα λόγω μη ορθολογικής και σωστής διαχείρισης ή με την εμφάνιση μιας χρηματοοικονομικής κρίσης που οδήγησε σε μείωση της αξίας των περιουσιακών στοιχείων, ενδέχεται να καταγράψει τόσο μεγάλες ζημιές που το μετοχικό του κεφάλαιο να εκμηδενιστεί. Μία τέτοια χρεοκοπία θα σημαίνει και αδυναμία ανταπόκρισης στις υποχρεώσεις του σε καταθέτες αλλά και δανειστές, αρκετοί από τους οποίους συχνά μπορεί να είναι ακόμα και άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Με την αθέτηση αυτή των πληρωμών δεν αποκλείεται να γίνουν και

εκείνα αφερέγγυα και σαν επακόλουθο να καταρρεύσει ολόκληρο το σύστημα.
(Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013)

Πηγή: Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball (2013) σελ. 776-777

Διάγραμμα 1.1

Η δημιουργία Χρηματοπιστωτικής Κρίσης ως επακόλουθο μιας περίπτωσης πτώχευσης πιστωτικού ιδρύματος

- Έλλειψη ρευστότητας

Η ρευστότητα ενός χρηματοπιστωτικού ιδρύματος κατέχει θέση δεσπόζουσας σημασίας καθώς ανεξάρτητα από την κερδοφορία του ανά πάσα στιγμή μπορεί να

χάσει τη ρευστότητα του και να μη μπορεί να αποπληρώσει τις τρέχουσες υποχρεώσεις του. Αυτό μπορεί να συμβεί αρκετά εύκολα αν οι καταθέτες, για παράδειγμα, χάσουν για κάποιο λόγο την εμπιστοσύνη τους σε αυτό και τρέξουν να σηκώσουν τα χρήματά τους μαζικά από τους λογαριασμούς τους. Η μαζική αυτή προσέλευση σε μια τράπεζα θα προκαλέσει σίγουρα και ανησυχία σε κάποιους άλλους καταθέτες μιας άλλης τράπεζας προκαλώντας έτσι και πάλι στο σύνολο του συστήματος μια χρηματοοικονομική κρίση. (Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013)

3. Κάποιος συνδυασμός των παραπάνω γεγονότων

1.2.2 Οι Συνέπειες των Χρηματοπιστωτικών Κρίσεων

Μία κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος μπορεί να έχει πολλές και απρόβλεπτες συνέπειες. Στην αρχή υπάρχει ο κίνδυνος καταγραφής ζημιών από τους συναλλασσόμενους με τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπως μέτοχοι, δανειστές κτλ. αλλά και στους κατόχους περιουσιακών στοιχείων όπως για παράδειγμα ακίνητα των οποίων η αξία πιθανότατα θα έχει μειωθεί. Η κρίση στη συνέχεια θα περάσει στην πραγματική οικονομία όπου οι καταναλωτές που έχουν υποστεί ζημιές θα μειώσουν την κατανάλωση τους σε προϊόντα άρα και η ζήτηση αυτών θα μειωθεί, συνεπάγεται επομένως ότι και οι επιχειρήσεις θα έχουν μείωση παραγωγής. Εν συνεχεία η όποια παροχή δανείων σταματάει δημιουργώντας μεγάλο πρόβλημα στις επιχειρήσεις που στηρίζονταν σε αυτά για επενδύσεις. Έτσι μια χρηματοοικονομική κρίση οδηγεί σε ύφεση ολόκληρης της οικονομίας.

Τέλος έχοντας αυτήν την ύφεση στην οικονομία η κρίση όλο και μεγαλώνει, οι προοπτικές οικονομίας γίνονται δυσοίωνες η κατανάλωση συρρικνώνεται, το εισόδημα των ανθρώπων μειώνεται, τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια αυξάνονται και το τραπεζικό σύστημα φτάνει σε ένα τέλμα.

1.2.3 Πρόληψη Χρηματοπιστωτικών Κρίσεων

Λαμβάνοντας υπόψιν όλες τις παραπάνω πολύ σοβαρές συνέπειες μιας χρηματοοικονομικής κρίσης θεωρείται πολύ σημαντικό να λαμβάνονται μέτρα πρόληψης. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα λοιπόν θεωρεί ότι υπάρχουν δύο εργαλεία άμυνας έναντι αυτών (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2016)

- Το πρώτο εργαλείο άμυνας αναφέρεται στις τράπεζες, τις ασφαλιστικές εταιρείες και τα άλλα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Όλοι αυτοί οι οργανισμοί οφείλουν να προσέχουν που δανείζουν τα χρήματά τους ελέγχοντας πρώτα την πιστοληπτική ικανότητα των δανειοληπτών τους και να λαμβάνουν υπόψη τους πιθανούς κινδύνους. Έτσι διασφαλίζεται η βιωσιμότητα και φερεγγυότητα τους και το σύστημα δεν μπαίνει σε κάποιο κίνδυνο.

- Το δεύτερο εργαλείο άμυνας ανήκει στα μέτρα που δημόσιες αρχές πρέπει να λάβουν για να αποφευχθεί η είναι ελαχιστοποιηθεί μια χρηματοπιστωτική κρίση. Τα μέτρα αυτά σχετίζονται με:
  - Θέσπιση κανόνων προληπτικής εποπτείας δηλαδή κανόνες που τα Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα θα ακολουθηθούν προκειμένου να είναι ευσταθή καθώς επίσης και η δημοσιοποίηση των πληροφοριών για την λειτουργία του στο κοινό
  - Προληπτική εποπτεία για την τήρηση όλων των παραπάνω κανόνων
  - Αξιολόγηση του χρηματοπιστωτικού συστήματος στο σύνολο

1.2.4 Χρηματοπιστωτική Διάσωση

Ακόμα όμως κι αν ληφθούν όλα τα προαναφερθέντα μέτρα ενδέχεται να υπάρξουν προβλήματα και να χρειαστεί περαιτέρω επέμβαση των δημόσιων αρχών. Μεταξύ οικονομολόγων και πολιτικών υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για το βαθμό που πρέπει να παρεμβαίνει το κράτος στη λειτουργία της οικονομίας, και έτσι συνήθως οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες αποτρέπουν τις κρίσεις στο χρηματοπιστωτικό σύστημα διότι φοβούνται τη δυσλειτουργία ολόκληρης της οικονομίας. Αυτό γίνεται μέχρι ένα σημείο χρησιμοποιώντας διάφορα μακροοικονομικά εργαλεία όπως επεκτατική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική αλλά και αντιμετωπίζοντας άμεσα τα προβλήματα του συστήματος προλαμβάνοντας χρεοκοπίες των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων.

Οι πολιτικές αυτές είναι γνωστές ως Πολιτικές Διάσωσης καθώς με τη χρησιμοποίηση κυβερνητικών χρημάτων ή χρημάτων της κεντρικής τράπεζας αποτρέπουν την χρεοκοπία ιδρυμάτων ή αποζημιώνει τους ιδιώτες ή τις επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν αυτές τις χρεοκοπίες πριν το πρόβλημα αυτό μετακινηθεί όπως προ είπαμε και σε άλλα ιδρύματα και τελικά η κρίση γενικευτεί.

Τα χρήματα αυτά μπορούν να δοθούν μέσω δυο διαφορετικών μορφών:

1. Δάνεια

Σε περίπτωση που κάποιο χρηματοπιστωτικό ίδρυμα αντιμετωπίζει κρίση ρευστότητας, η Κεντρική Τράπεζα της χώρας μπορεί να παρέχει τα χρήματα για την κάλυψη αυτή της έκτακτης ανάγκης. Για παράδειγμα αν οι καταθέτες μιας τράπεζας για οποιονδήποτε λόγο πανικοβληθούν και τρέξουν μαζικά να βγάλουν τα χρήματα από τους λογαριασμούς τους η τράπεζα δεν θα μπορέσει να ανταποκριθεί. Με το δάνειο όμως της Κεντρικής Τράπεζας θα αντιμετωπίσει αυτό το πρόβλημα και με το πέρας της συγκεκριμένης κρίσης το δάνειο θα αποπληρωθεί.

2. Μετοχικό κεφάλαιο

Όταν ένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα έχει καταγράψει τόσο μεγάλες ζημιές που το μετοχικό κεφάλαιο, δηλαδή τα χρήματα που έχουν προσφέρει ιδιοκτήτες του και που είναι απαραίτητα για τη λειτουργία του, έχουν εξαλειφθεί για διάφορους λόγους, για παράδειγμα κακή διαχείριση ή κάποια οικονομική κρίση, το κράτος αναλαμβάνει την αναδημιουργία του. Αυτό γίνεται όχι με την παροχή δανείων αλλά γίνεται και αυτό μέτοχος στο ίδρυμα

προσφέροντας χρήματα και πραγματοποιεί έτσι μια διαδικασία που ονομάζεται Ανακεφαλαιοποίηση. (Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013)

1.2.5 Η περίπτωση της Ελλάδας

Είσοδος στο Μνημόνιο

Την περίοδο 2007 έως 2009 ξεκίνησε στην Αμερική μια χρηματοπιστωτική κρίση η οποία έλαβε παγκόσμιες διαστάσεις. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος η κρίση αυτή έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο για τη χώρα μας ώστε να εισαχθούμε σε κατάσταση μνημονίου. Η ελληνική οικονομία είχε εκ των προτέρων αρκετές διαρθρωτικές ανισορροπίες και προβλήματα αλλά είχε τη δυνατότητα ακόμα να δανείζεται χρήματα από τις αγορές και έτσι η οικονομική ζωή στη χώρα συνεχιζόταν κανονικά 16 (Τράπεζα της Ελλάδος, 2016)

Όταν εκδηλώθηκε όμως η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, τα προβλήματα της οικονομίας μας έγιναν πολύ μεγαλύτερα και οι αγορές που βρισκόμασταν άρχισαν να γίνονται πιο επιφυλακτικές ως προς την παροχή δανείων. Έτσι απαίτησαν από τη χώρα μας δυσμενείς όρους δανεισμού με πολύ υψηλό επιτόκιο οι οποίοι σταδιακά έγιναν ασφυκτικοί και το 2010 την ώθησαν στην διακοπή της χρηματοδότησης από τις αγορές. Τον Απρίλιο του 2010 η ελληνική κυβέρνηση για να αποφύγει την χρεοκοπία ζήτησε δάνειο από τις χώρες της ευρωζώνης και το ΔΝΤ, πράγμα που έγινε με την συμφωνία του Μνημονίου Οικονομικών και Χρηματοπιστωτικών Πολιτικών. (Τράπεζα της Ελλάδος, 2016)

Επιχειρηματικότητα σε περιόδους κρίσης

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια έρευνα για τις επιχειρήσεις που την περίοδο της κρίσης ξεκίνησαν τη λειτουργία τους αλλά αντιμετώπισαν και τις δυσκολίες της περιόδου εκείνης.

Πηγή: ΚΕΠΕ, «Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα 2010 – 2018»

Διάγραμμα 1.2

Ποσοστό "θνησιμότητας" των επιχειρήσεων που συστάθηκαν τη περίοδο 2009-2018

Σύμφωνα με στοιχεία της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ) και επεξεργασία τους από το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) για τη μελέτη «Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, 2010-2018», αποδείχθηκε ότι τρεις στις δέκα επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν μέσα στη κρίση «πέθαναν» επίσης μέσα στη κρίση. Σε κάποιες συγκεκριμένες νομικές μορφές το ποσοστό πλησίασε και το 40%.

Το 29,05% του συνόλου των επιχειρήσεων όλων των νομικών μορφών που ιδρύθηκαν από το 2009, όταν δηλαδή η κρίση ξεκινούσε στην Ελλάδα και η χώρα ήταν στα πρόθυρα

χρεοκοπίας, έως το 2018, χρονιά εξόδου από το μνημόνιο, σταμάτησαν τη λειτουργία τους. Τα υψηλότερα ποσοστά παρατηρούνται στις ομόρρυθμες εταιρείες (39%), στις ετερόρρυθμες (32,64%) και στις ατομικές επιχειρήσεις (29,83%). Το μικρότερο ποσοστό «θνησιμότητας» από την άλλη καταγράφεται στις ιδιωτικές κεφαλαιουχικές εταιρείες (8,61%) και στις ανώνυμες εταιρείες (12,76%). Μεγάλο, επίσης, ήταν το ποσοστό των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης (ΕΠΕ) που άνοιξαν και σταμάτησαν την περίοδο 2009- 2018 (29,62%).

Η επιχειρηματικότητα που αναπτύχθηκε την περίοδο της κρίσης μπορεί να χαρακτηριστεί και επιχειρηματικότητα ανάγκης καθώς οι ιδιοκτήτες έψαχναν απεγνωσμένα διέξοδο από την ανεργία. Η έλλειψη κεφαλαίων αλλά και πραγματικού οράματος οδήγησε σε αποτυχία πολλών από αυτών των επιχειρημάτων. Το χαμηλότερο ποσοστό παρατηρείται στις Ανώνυμες εταιρείες καθώς οι ιδρυτές διαβλέπουν κάποια επιχειρηματική ευκαιρία.

Το 2012 με τον νόμο 4072/2012 θεσπίστηκε μια άλλη νομική μορφή η Ιδιωτική Κεφαλαιουχική Εταιρεία (ΙΚΕ), σε αυτή τη μορφή συνέχισαν αρκετές εκ των ΕΠΕ, Ο.Ε. και Ε.Ε. για αυτό παρατηρήθηκε μεγάλο ποσοστό «θνησιμότητας». Το φαινόμενο αυτό της μετατροπής σε ΙΚΕ ήταν εντονότερο στις ΕΠΕ και αυτό φαίνεται από το αρνητικό ισοζύγιο (περισσότερες διαγραφές από εγγραφές) των ΕΠΕ από το 2013 και μετά.

Στις ατομικές επιχειρήσεις το ποσοστό συνδέεται άμεσα με τις υψηλές ασφαλιστικές εισφορές (κυρίως από το 2016 και μετά) που ήταν υποχρεωμένοι να αντιμετωπίσουν οι ιδιοκτήτες και έτσι προχωρούσαν στην διακοπή της λειτουργίας. Σύμφωνα όμως με τη Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας (ΓΣΕΒΕΕ) αρκετοί κάτοχοι ατομικών επιχειρήσεων που σταμάτησαν τη λειτουργία τους συνέχισαν την επαγγελματική τους δραστηριότητα υπό τη μορφή της μαύρης εργασίας.

1.2.6 Ανακεφαλαιοποιήσεις

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, με την οικονομική κρίση που βιώνουμε, οι κυβερνήσεις έκαναν μεγάλες προσπάθειες θωράκισης του χρηματοπιστωτικού συστήματος για να προληφθούν εκ νέου κρίσεις. Ένα παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι η ανακεφαλαιοποίηση που με κρατική πρωτοβουλία έγιναν σε ελληνικές τράπεζες.

Παράδειγμα τέτοιας κίνησης είναι όταν το 2013, το ελληνικό Δημόσιο μέσω του Ελληνικού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας το οποίο είχε λάβει δάνεια από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, κατέβαλε 28,6 δις και αγόρασε ένα ποσοστό περίπου 90% των εκδοθέντων μετοχών των τεσσάρων συστημικών τραπεζών, (Εθνική τράπεζα, Eurobank, Alpha Bank και Πειραιώς), συμμετέχοντας έτσι στην σύσταση του κεφαλαίου που τους ήταν απαραίτητο για τη λειτουργία τους.

Οι τράπεζες που κρίθηκαν κατάλληλες για δημόσια στήριξη από την Τράπεζα της Ελλάδος χαρακτηρίστηκαν συστημικές, καθώς μια χρεοκοπία τους θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο ολόκληρο το χρηματοπιστωτικό σύστημα. (Τράπεζα της Ελλάδος, 2016)

1.3 Οι μορφές μιας χρηματοοικονομικής κρίσης

Οι κυριότερες μορφές που μπορεί να χαρακτηριστεί μια χρηματοοικονομικής κρίσης είναι:

- **Η νομισματική κρίση:** Η συναλλαγματική αξία του νομίσματος δέχεται τέτοιες πιέσεις που έχει ως συνέπεια την υποτίμηση του ή εξαναγκάζεται μια χώρα να χρησιμοποιήσει μεγάλα ποσά συναλλαγματικών αποθεμάτων ή ακόμα να αυξήσει τα επιτόκια της. Όλα αυτά συντελούν στην νομισματική κρίση.
- **Η τραπεζική κρίση:** Έχουμε όταν τα προβλήματα στον τραπεζικό τομέα φτάνουν στο σημείο να εμποδίζουν ακόμα και τη λειτουργία του ή να αναγκαστεί να παρέμβει το

κράτος προσφέροντας βοήθεια. Αυτού του είδους η κρίση, προκαλείται μετά από σοβαρές και ακραίες πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές. Μια τέτοια κρίση μπορεί να πάρει δύο μορφές:

- **Συστημικές χρηματοοικονομικές κρίσεις (Systemic financial crises):**
Προκαλούν μεγάλες ανισορροπίες στις χρηματοπιστωτικές αγορές, επηρεάζοντας την εύρυθμη λειτουργία των αγορών προκαλώντας στην οικονομία αρνητικό αντίκτυπο
- **Εξωτερικό χρέος:** Μια χώρα δεν έχει τη δυνατότητα να ανταπεξέλθει στο εξωτερικό, είτε κρατικό είτε ιδιωτικό, χρέος της.

1.4 Χαρακτηριστικά οικονομικής κρίσης

Τα κύρια χαρακτηριστικά των παραπάνω μορφών χρηματοοικονομικής κρίσης μπορούν να θεωρηθούν τα εξής:

- Ασυνήθιστα αυξημένο αίσθημα αβεβαιότητας, και ανασφάλειας σε πιστωτικά ιδρύματα και ανθρώπους
- Ανεξέλεγκτες μεταβολές και εναλλαγές στη κατάσταση των χρηματοοικονομικών δεικτών
- Σημαντικές ανισορροπίες στον ρυθμό και τη κανονικότητα μέσα στο πλαίσιο της κοινωνίας
- Η κριτική από τα διεθνή Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αλλά και από τα τοπικά μέσα γίνεται έντονη και καυστική

1.5 Στάδια Χρηματοοικονομικής Κρίσης

Η στιγμή που η οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας χαρακτηρίζεται από μια σταδιακή και συνεχή συρρίκνωση, τότε παρατηρείται η φάση της καθόδου δηλαδή η πρώτη από τις δύο του κύκλου των οικονομικών διακυμάνσεων (European Commission, 2009). Η σταδιακή αύξηση και στη συνέχεια μείωση χαρακτηρίζεται ως οικονομικοί κύκλοι.

Ένας κύκλος ζωής μιας κρίσης, αποτελείται από τα παρακάτω στάδια (Σφακιανάκης, 1998):

- Το **στάδιο διαμόρφωσης της κατάστασης**: Σε αυτό το στάδιο παρατηρείται ένα σύνολο ενδείξεων που προειδοποιούν για τη κρίση που έπεται
- Το **στάδιο εκδήλωσης-κορύφωσης**: Σε αυτό το στάδιο παρουσιάζονται τα βασικότερα χαρακτηριστικά μίας κρίσης
- Το **στάδιο των επιπτώσεων**: Σε αυτό το στάδιο όλοι οι τομείς μιας οικονομίας έχουν επηρεαστεί και παρουσιάζουν δυσλειτουργίες
- Το **στάδιο επίλυσης-ομαλοποίησης**: Σε αυτό το στάδιο η οικονομία επανέρχεται και ανακάμπτει προσεγγίζοντας τους κανονικούς ρυθμούς. (Σφακιανάκης, Μ. Κ, 1998)

1.6 Τα αίτια της Χρηματοοικονομικής Κρίσης

Μία ξαφνική αμφισβήτηση του νομισματικού συστήματος ή του τραπεζικού τομέα, η οποία συνήθως ακολουθείται από έκτακτες εξελίξεις, όπως για παράδειγμα, η αιφνίδια αναδιάταξη των τιμών των περιουσιακών στοιχείων, είτε με διακοπή της πίστωσης ή του εξωτερικού δανεισμού, τα οποία με την σειρά τους αντικατοπτρίζουν τις υπάρχουσες αδυναμίες του ίδιου του χρηματοοικονομικού συστήματος, αποτελούν σημάδια εμφάνισης μιας κρίσης.

Η εξάπλωση ή όχι εξαρτάται από τρεις κυρίως παράγοντες:

- από το βαθμό των ανισορροπιών
- από την αποτελεσματικότητα των πολιτικών που θα χρησιμοποιηθούν για την εξομάλυνση των ανισορροπιών
- και από την αποτελεσματική και σωστή λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος

Η εμφάνιση των παραπάνω ανισορροπιών που προκαλούν τη διαταραχή της ομαλής λειτουργίας της οικονομίας εμφανίζονται κατά κύριο λόγο διότι υπάρχουν :

- Αναποτελεσματικές μακροοικονομικές πολιτικές
- Ευάλωτη οικονομική δομή
- Χρηματοοικονομικές συνθήκες παγκόσμιας κλίμακας
- Μεγάλη απόκλιση συναλλαγματικών ισοτιμιών
- Γενική πολιτική αστάθεια

Η μακροοικονομική αστάθεια αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τις περισσότερες τραπεζικές κρίσεις. Οι συνθήκες που επικρατούν στο εξωτερικό διαδραματίζουν σπουδαίο ρόλο και στις εγχώριες συνθήκες. Η οικονομία είναι αρκετά ευάλωτη σε μία αλλαγή σε εμπορικούς όρους ή στο επίπεδο των επιτοκίων. Για παράδειγμα μια απότομη πτώση των τιμών των εξαγωγών επηρεάζει άμεσα την ικανότητα των εγχώριων επιχειρήσεων να εκπληρώσουν τα χρέη τους και ταυτόχρονα σε υποβάθμιση των δανειακών χαρτοφυλακίων των τραπεζών

Έχει παρατηρηθεί ότι ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη χρηματοδότηση των τρεχουσών συναλλαγών που παρουσιάζουν ελλείματα και για αυτό αποτελεί εργαλείο τόνωσης σε περιόδους κρίσης.

Οι χώρες με πολύ υψηλά επίπεδα βραχυπρόθεσμου χρέους και σε συνδυασμό με κυμαινόμενο επιτόκιο δανεισμού, έχουν αυξημένες πιθανότητες να παρουσιάσουν ανισορροπίες και διαταραχές που τις καθιστά πιο ευάλωτες στην εμφάνιση και στον επηρεασμό από μία χρηματοπιστωτική κρίση.

1.7 Διεθνής Χρηματοοικονομική Κρίση

Αρχικά, η χρηματοοικονομική κρίση εκδηλώνεται σε μια χώρα και στη συνέχεια μεταφέρεται στο εξωτερικό. Κατά τον Summers, (2000) , μία κρίση είναι πολύ εύκολο να μεταφερθεί από μία χώρα σε άλλη μέσα από τους παρακάτω τρόπους:

- Ταυτόχρονοι αρνητικοί οικονομικοί δείκτες σε δύο ή περισσότερες χώρες, αρνητικοί δείκτες στην αγορά μετοχών.
- Οι εμπορικοί δεσμοί μεταξύ των χωρών βοηθάει στην μετάδοση των αρνητικών επιπτώσεων στις οικονομίες
- Ο υψηλός ανταγωνισμός μεταξύ των χωρών εύκολα μπορεί να προκαλέσει και συναλλαγματικές υποτιμήσεις
- Η μειωμένη ρευστότητα σε επικίνδυνο βαθμό σε μία χώρα μειώνει και τη δυναμική των επιχειρήσεων αυτής της χώρας που βρίσκονται και στο εξωτερικό με άμεση συνέπεια και τη μείωση της ρευστότητας στην αντίστοιχη χώρα.
- Οι επενδυτές είναι ευάλωτοι σε απότομες μειώσεις των τιμών καθώς προκαλείται πανικός.
- Οι προσδοκίες των επενδυτών μιας χώρας για κοινές αναπτυξιακές υποδομές φανερώνουν σημάδια έντονου επηρεασμού σε περίοδο κρίσης

Αν οι παραπάνω καταστάσεις κάνουν την εμφάνιση τους σε μία χώρα, οι ανισορροπίες που θα δημιουργηθούν σίγουρα θα μεταφερθούν και στις χώρες του εξωτερικού που συναναστρέφεται. Το μέγεθος των χωρών που θα επηρεαστούν από την κύρια αιτία πρόκλησης παίζει σημαντικό ρόλο για το αν η χρηματοοικονομική κρίση μπορεί να εξαπλωθεί και σε διεθνές επίπεδο.

1.7.1 Επιπτώσεις της Χρηματοοικονομικής Κρίσης στις Επιχειρήσεις

Οι Marmot και Bell (2009) αναφέρουν ότι: “Η οικονομική κρίση επιφέρει δραματικές επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή, δεδομένου ότι η μείωση ή και η απουσία εισοδήματος μειώνει τα επίπεδα ευημερίας και ωθεί μεγάλα ποσοστά του πληθυσμού στη φτώχεια. Το διεθνές εμπόριο, ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης και το ύψος της απασχόλησης αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η διεθνής οικονομία”.

Η διεθνής κρίση οδήγησε σε απότομη επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης με άμεσο αποτέλεσμα την άνοδο των επιτοκίων, τη ραγδαία άνοδο των τιμών του πετρελαίου και την απότομη και χωρίς προηγούμενο άνοδο των τιμών των τροφίμων από τα μέσα του 2007. Ιδιαίτερα αύξηση σημειώνεται κατά το πρώτο τρίμηνο του 2008, με αντίκτυπο στην έξαρση των πληθωριστικών πιέσεων και την επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας και συγκεκριμένα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Η.Π.Α.

Η προαναφερθείσα κρίση που πλήττει τις επιχειρήσεις σύμφωνα με τον Özdevencioğlu, (2002) μπορεί να χαρακτηριστεί ως η «απροσδόκητη και απρόβλεπτη ένταση που απαιτεί γρήγορη αντίδραση και απειλεί τις υπάρχουσες αξίες, τους στόχους και τις υποθέσεις ενός οργανισμού, καθιστώντας τις μεθόδους πρόληψης και προσαρμογής, ανεπαρκείς». Αρκετές εταιρείες έχουν σταματήσει κάθε πρόσληψη και πολλές είναι εκείνες που απολύουν μεγάλο αριθμό των εργαζομένων τους. Αρκετές είναι οι επιχειρήσεις που αντέδρασαν στηριζόμενες περισσότερο σε εσωτερικές πηγές για τη χρηματοδότηση του κεφαλαίου κίνησης που χρειάζονταν για τη λειτουργία τους (Correa & Iootty, 2010). Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να χρησιμοποιούν τα ίδια κεφάλαια για την χρηματοδότηση του κεφαλαίου κίνησης τους, πράγμα που σημαίνει ότι θα είναι διαθέσιμοι όλο και λιγότεροι πόροι για επενδύσεις σε καινούργιο εξοπλισμό, εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού και για ανάπτυξη καινοτομιών. Αυτό με τη σειρά του ωθεί στο να περιοριστεί η παραγωγικότητα των επιχειρήσεων. Μια άλλη σύνηθες αντίδραση των επιχειρήσεων λόγω της περιορισμένης ρευστότητάς τους, είναι η καθυστέρηση των πληρωμών σε προμηθευτές και φορολογικές αρχές.

Επομένως, γίνεται πολύ εύκολα κατανοητό ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση άλλαξε σε δραματικό βαθμό τις συνθήκες της αγοράς που διέπουν τη λειτουργία των επιχειρήσεων. Τα προβλήματα εστιάζονται σε μείωση των πωλήσεων, στην είσπραξη απαιτήσεων και με τη δυσκολία δανεισμού. Επίσης η ραγδαία μείωση στη ζήτηση, η μειωμένη παραγωγικότητα και η μείωση του επιπέδου απασχόλησης αποτέλεσαν τεράστια εμπόδια. Τέλος είναι προφανές πως

όλες οι επιχειρήσεις αντίκρισαν την χρηματοοικονομική κρίση με τη κατακόρυφη μείωση της ζήτησης.

Η χρηματοοικονομική κρίση επέφερε ριζικές αλλαγές στον επιχειρηματικό και επιχειρησιακό περιβάλλον με αποτέλεσμα την ανακατηγοριοποίηση των επιχειρήσεων με βάση δύο κριτήρια (Heckmann, Konik, Samakh & Weissbarch, 2008; Branstad, Jackson & Banerji, 2009):

- την οικονομική ευρωστία
  - Ορίζεται ως η δυνατότητα μια επιχείρησης να συνεχίζει την λειτουργία της χωρίς την υποστήριξη από εξωτερικές πηγές χρηματοδότησης.
- το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα
  - Καθορίζεται από την απόδοση της επιχείρησης έναντι των ανταγωνιστών σε 5 διαστάσεις. (κόστος, θέση προϊόντος στην αγορά, τεχνολογικές δυνατότητες, ηγεσία και ικανότητα επηρεασμού και συνεργασίας με τοπικές αρχές). Υψηλό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα παρουσιάζουν εκείνες που απέδωσαν καλύτερα σε τρείς ή και περισσότερους τομείς έναντι των ανταγωνιστών.

Οι κατηγορίες αυτές είναι οι εξής:

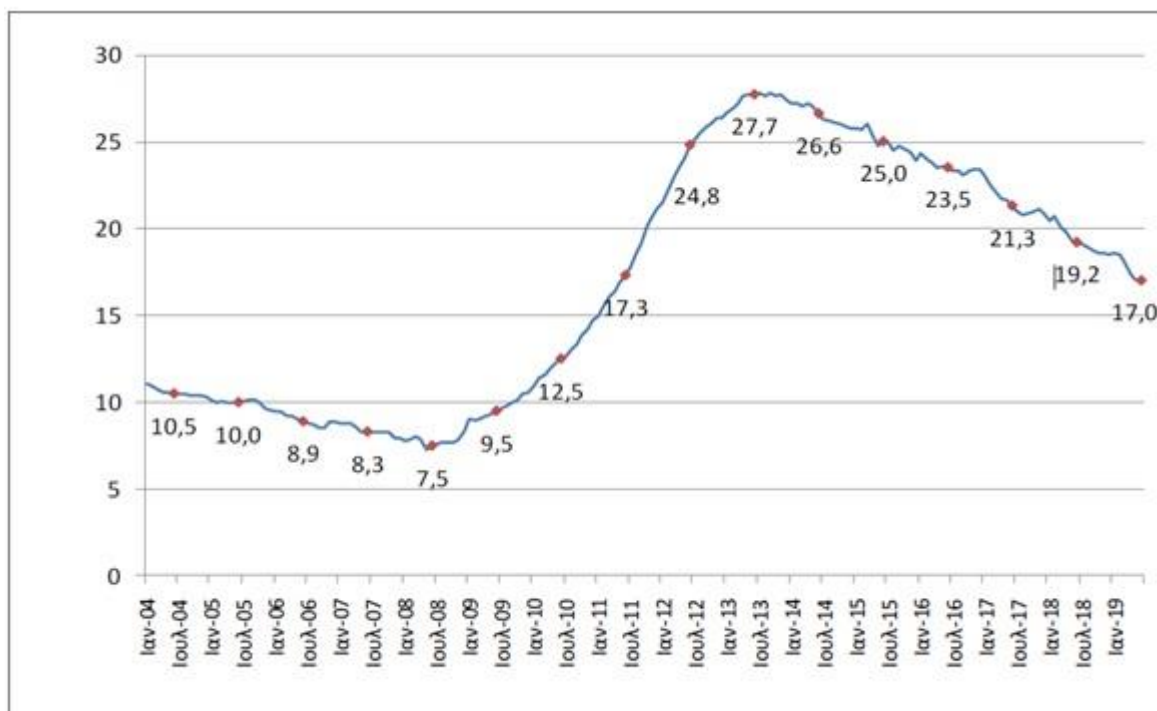
- οι ισχυρές επιχειρήσεις οι οποίες έχουν σαν κύρια χαρακτηριστικά την υψηλή οικονομική ευρωστία και μεγάλο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα
- οι σταθερές επιχειρήσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται ως ισχυρές οικονομικά αλλά αδύναμες ανταγωνιστικά
- οι αγωνιζόμενες επιχειρήσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται αδύναμες οικονομικά αλλά έχουν ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα
- οι «αποτυχημένες» επιχειρήσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται αδύναμες τόσο οικονομικά όσο και ανταγωνιστικά.

1.7.2 Χρηματοοικονομική κρίση στη Ελλάδα

Η διεθνής οικονομική κοινότητα έχει βρεθεί αρκετές φορές αντιμέτωπη με διάφορα είδη αρνητικών χρηματοοικονομικών καταστάσεων, αλλά και με τις καταστροφικές συνέπειες τους. Σε ορισμένες περιπτώσεις το ενδεχόμενο ένα κράτος να πλησιάσει στη χρεοκοπία, είναι κάθε άλλο παρά απίθανο. Αυτό θα έχει ως συνέπεια τη αδυναμία αποπληρωμής τόσο του εσωτερικού όσο και του εξωτερικού χρέους του.

Η διεθνής οικονομική κοινότητα προσπάθησε να αντιμετωπίσει μια τέτοια κατάσταση για την Ελλάδα, από το 2008 όταν και ξεκίνησε η οικονομική κρίση. Η ανεργία είχε ξεπεράσει το 29% (2017) από το 7,6% το 2008, με κύριο χαρακτηριστικό τη μείωση και της απασχόλησης σε ολη τη διάρκεια των ετών. Κορύφωση της ανεργίας με ποσοστό 29% - 22% μέχρι και τις αρχές του 2017, ενώ μέχρι και σήμερα η ανεργία έχει πτωτική τάση με 15,7% (Ιούνιος 2019)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2019

Διάγραμμα 1.3

Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας κατά μήνα. Ιούνιος 2004 - 2019

Η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) ανακοίνωσε την πρώτη εκτίμηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) για το προηγούμενο έτος 2018. Η εκτίμηση αυτή υπολογίστηκε από το άθροισμα των αντίστοιχων αποτελεσμάτων των τριμήνων του έτους 2018 (μη εποχικά διορθωμένων) όπως έχουν προκύψει μετά την ενσωμάτωση ενημερωμένων στοιχείων από τις πηγές.

Σύμφωνα με την εκτίμηση αυτή, το ΑΕΠ το 2018 σε όρους όγκου ανήλθε σε 190,8 δις ευρώ έναντι 187,2 δις ευρώ το 2017 παρουσιάζοντας μία αύξηση κατά 1,9%. Αυτή η αύξηση οφείλεται κυρίως στις επιμέρους μεταβολές που καταγράφηκαν ανά συνιστώσα του ΑΕΠ, οι οποίες παρουσιάζονται στον παρακάτω Πίνακα 1.1

Πίνακας 1.1

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν-μεταβολή σε πραγματικούς όρους (Σε εκατ. €. Αλυσωτοί δείκτες όγκου, έτος αναφοράς 2010)

Κωδικός ESA 2010		2017	2018	Μεταβολή σε όρους όγκου (%)
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ			
B.1	Ακαθάριστη Προστιθέμενη αξία	166799	169743	1,8%
D.21	Φόροι στα προϊόντα	21937	22608	3,1%
D.31	(-)Επιδότησεις επί των προϊόντων	1511	1546	2,3%
	ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΔΑΠΑΝΗΣ			
P.3	Τελική καταναλωτική δαπάνη	169233	169727	0,3%
	Νοικοκυριών και ΜΚΙΕΝ	128437	129850	1,1%
	Γενικής Κυβέρνησης	40655	39635	-2,5%
P.5	Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου	22450	22847	1,8%
P.6	Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	59755	64949	8,7%
P.7	(-) Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	64761	67452	4,2%
B.1*g	ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΙΟΝ σε αγοραίες τιμές	187196	190817	1,9%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2019

* Η αλύσωση εφαρμόζεται σε κάθε μέγεθος χωριστά. Ως εκ τούτου οι συνιστώσες στους αλυσωτούς δείκτες όγκου δεν αθροίζουν στο ΑΕΠ.

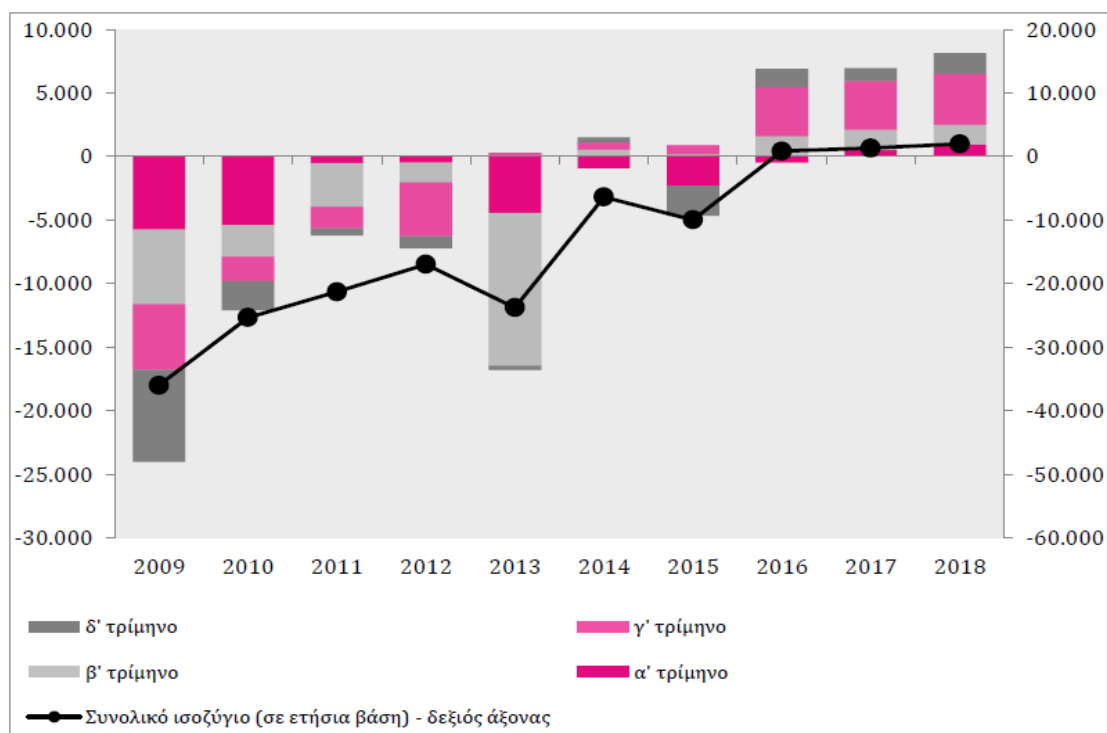
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, 2019

Το 2018 αποτέλεσε το έτος που τερματίστηκαν για τη χώρα μας τα προγράμματα αυστηρής οικονομικής επιτήρησης. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ (Ινστιτούτο Εργασίας Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας) το 2019 έπειτα από σχεδόν εννέα χρόνια λιτότητας και οικονομικής προσαρμογής, η ελληνική οικονομία δεν εμφανίζει ακόμη ισχυρές ενδείξεις μετάβασης σε μια διατηρήσιμη επεκτατική δυναμική.

Η ελληνική οικονομία το προηγούμενο έτος (2018) κατέγραψε ρυθμό μεγέθυνσης 1,9%. Το γεγονός ότι ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ είναι θετικός για πολλά τρίμηνα προκαλεί αισιοδοξία

ως προς την ανοδική σταθεροποίηση της οικονομίας. Ωστόσο, ο ρυθμός αυτός δεν δημιουργεί προοπτική μόνιμης αύξησης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών, σημαντικής αύξησης της απασχόλησης και διατηρήσιμης εξόδου της οικονομίας από την κρίση. Ακόμα, δεν δημιουργούνται προϋποθέσεις πραγματικής σύγκλισης με τις υπόλοιπες χώρες που απαρτίζουν την ΕΕ.

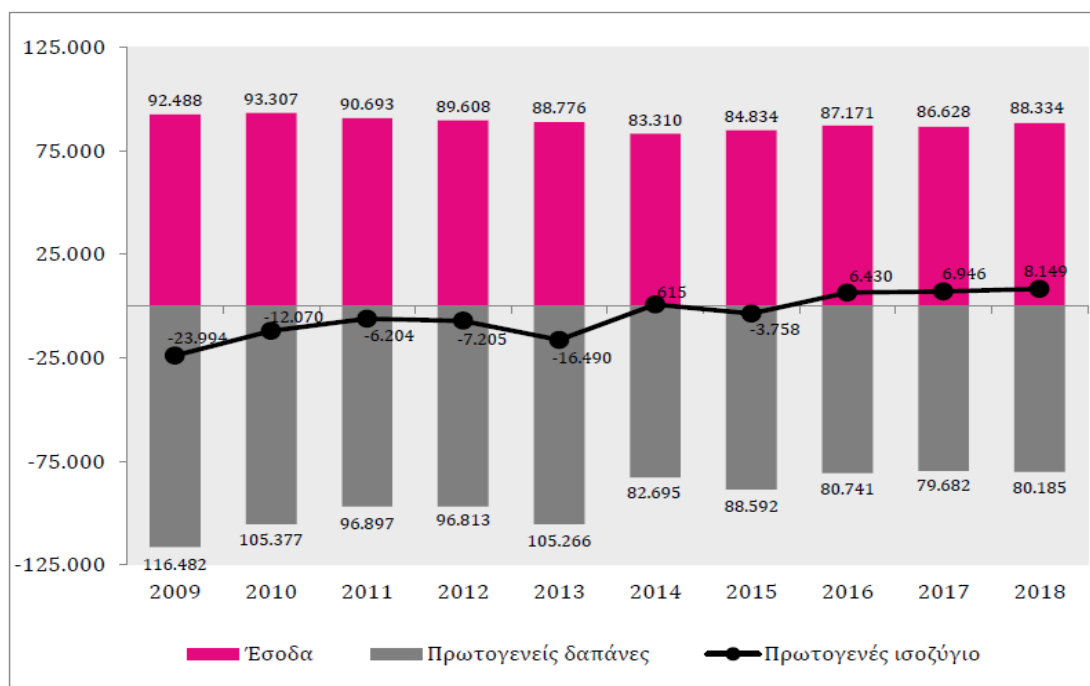
Το 2018 χαρακτηρίστηκε έτος υψηλών δημοσιονομικών επιδόσεων με το πρωτογενές πλεόνασμα της Γενικής Κυβέρνησης να διαμορφώνεται σε όρους ESA στο 4,4% του ΑΕΠ (ή 8.149 εκατ. ευρώ), υπερβαίνοντας κατά 0,3 ποσοστιαίες μονάδες (ή 576 εκατ. ευρώ) την εκτίμηση του Προϋπολογισμού του 2019. Η επίδοση αυτή, η οποία είναι η υψηλότερη που έχει καταγράψει η χώρα από το 1995 και η υψηλότερη στην ΕΕ το 2018, ήταν αποτέλεσμα των θετικών δημοσιονομικών αποτελεσμάτων κυρίως το α΄ και το δ΄ τρίμηνο του έτους (Διάγραμμα 1.4). Σε όρους ενισχυμένης εποπτείας, το πρωτογενές πλεόνασμα ανήλθε το 2018 στο 4,3% του ΑΕΠ, ξεπερνώντας έτσι για ένα ακόμη έτος τον ετήσιο στόχο. Η δημοσιονομική υπεραπόδοση το 2018 οφείλεται στη πολύ σημαντική βελτίωση που εμφάνισαν τα δημόσια έσοδα (Διάγραμμα 1.5). Αναλυτικότερα, οι συνολικές εισπράξεις της Γενικής Κυβέρνησης διαμορφώθηκαν στα 88.334 εκατ. ευρώ, αυξημένες κατά 1.706 εκατ. ευρώ (ή 2%) σε σχέση με το 2017.

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 24.04.2019)

Διάγραμμα 1.4

Πρωτογενές και συνολικό ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (2009-2018, εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

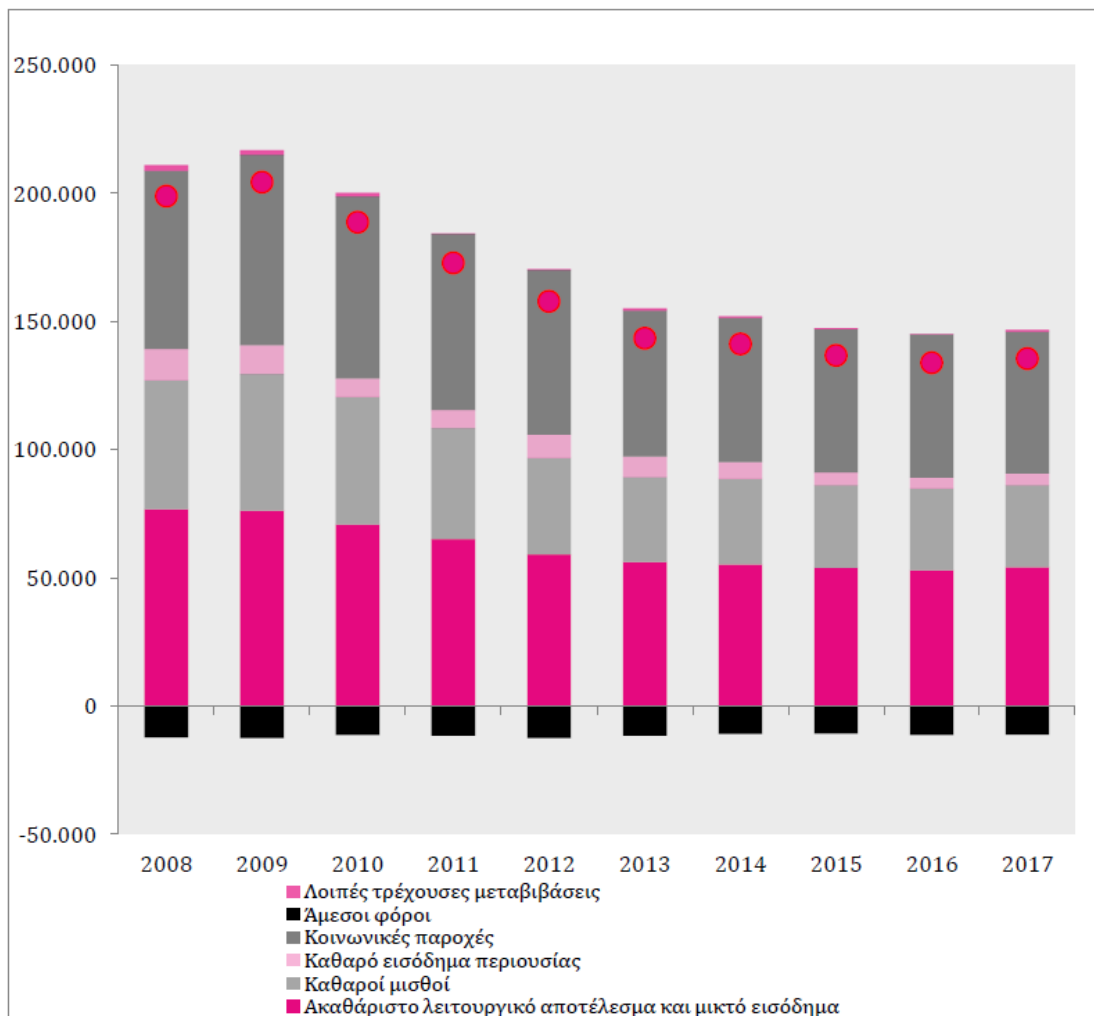

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 24.04.2019)

Διάγραμμα 1.5

Έσοδα, πρωτογενείς δαπάνες και πρωτογενές ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης κατά ESA (2009-2018, εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

Το 2018 οι σημαντικότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στη σταθεροποίηση της οικονομίας ήταν οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών, και κυρίως η ιδιωτική κατανάλωση. Η οικονομική μεγέθυνση συνεχίζει να στηρίζεται στην ιδιωτική κατανάλωση, η οποία το β' εξάμηνο του 2018 αυξήθηκε κατά 700 εκατ. ευρώ περίπου σε πραγματικούς όρους. Η χρηματοοικονομική θέση των νοικοκυριών είναι ιδιαίτερα ευάλωτη λόγω αρνητικών νέων αποταμιεύσεων και χαμηλού επιπέδου εισοδημάτων σε σχέση με τις δανειακές τους υποχρεώσεις (Διάγραμμα 1.6). Δεδομένης της εξάρτησης της δυναμικής της οικονομίας από την εγχώρια κατανάλωση, η χρηματοοικονομική κατάσταση των νοικοκυριών περιορίζει τις προσδοκίες αναπτυξιακής δυναμικής της οικονομίας.

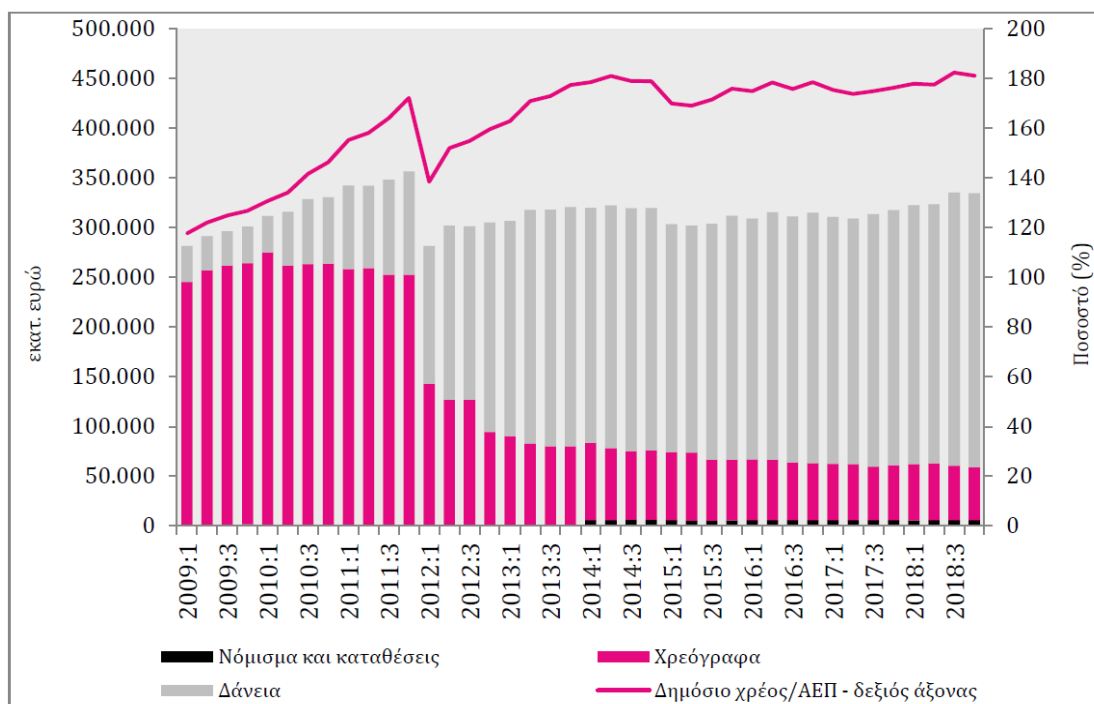
Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 21.02.2019) (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 1.6

Μεταβολή προσαρμοσμένου ακαθάριστου διαθέσιμου εισοδήματος νοικοκυριών (2008-2017, σε εκατ. ευρώ, τρέχουσες τιμές)

Το 2018 το δημόσιο χρέος της Ελλάδας διαμορφώθηκε στα 334,6 δισ. ευρώ, εμφανίζοντας αύξηση 17,1 δισ. ευρώ σε σχέση με το 2017. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Διαγράμματος 1.7, η εξέλιξη αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο στην επιβαρυντική επίπτωση που είχε το γ' τρίμηνο του έτους η εκταμίευση της υπερ-δόσης των 15 δισ. ευρώ η οποία αποφασίστηκε στο πλαίσιο της τέταρτης και τελευταίας αξιολόγησης του τρίτου προγράμματος προσαρμογής. Το 2018 η διαχείριση του δημόσιου χρέους βασίστηκε αφενός στην επίτευξη υψηλού πρωτογενούς πλεονάσματος και αφετέρου στην άντληση πόρων για την κάλυψη των

άμεσων δανειακών υποχρεώσεων της χώρας και τη δημιουργία ενός επαρκούς αποθεματικού ασφαλείας μετά τη λήξη του χρηματοδοτικού προγράμματος του ESM. Το τρέχον έτος (2019) οι συνολικές δανειακές ανάγκες του κράτους προβλέπεται ότι θα είναι αυξημένες και θα διαμορφωθούν στα 16,4 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 11,7 δισ. ευρώ αφορούν λήξεις δανείων και ομολόγων –μεταξύ άλλων– προς το Ευρωσύστημα και το ΔΝΤ. Η κάλυψή τους αναμένεται να χρηματοδοτηθεί εν μέρει από το ταμειακό απόθεμα ασφαλείας και από βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο δανεισμό από τις αγορές κεφαλαίων

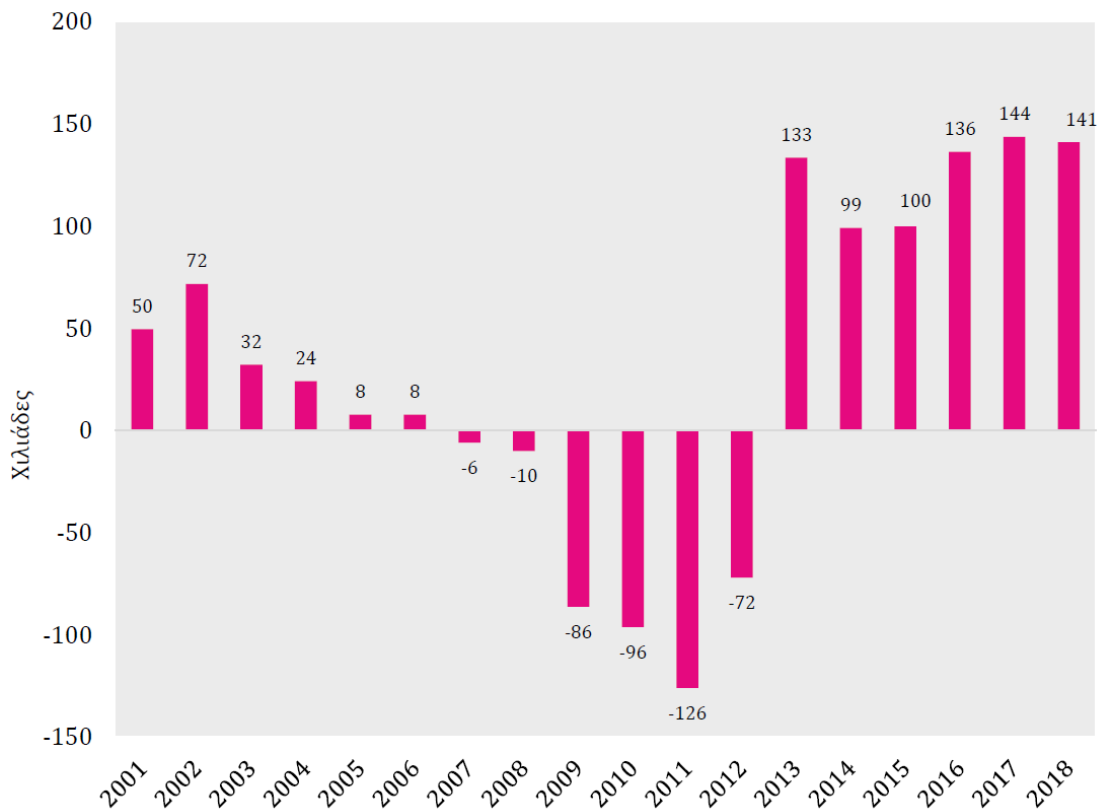
Πηγή: Eurostat (πρόσβαση: 24.04.2018)

Διάγραμμα 1.7

Εξέλιξη του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης (2009:1-2018:4)

Η εξέλιξη ανεργίας και απασχόλησης

Κατά το 2018 και για έκτη συνεχόμενη χρονιά *το ισοζύγιο προσλήψεων και αποχωρήσεων* στον ιδιωτικό τομέα εμφανίζεται θετικό. Αναλυτικότερα, με βάση τα στοιχεία του συστήματος ΕΡΓΑΝΗ (Διάγραμμα 1.8), οι προσλήψεις έφτασαν σε 2.668.923 θέσεις εργασίας, ενώ οι αποχωρήσεις σε 2.527.920, έχοντας σαν αποτέλεσμα την καθαρή αύξηση της απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα κατά 141.003 νέες θέσεις εργασίας. Η επίδοση αυτή αποτελεί τη δεύτερη καλύτερη αλλά οριακά πιο χαμηλή από του 2017. Αυτό σηματοδοτεί και την αρχή μιας σταθεροποίησης στην αγορά εργασίας.

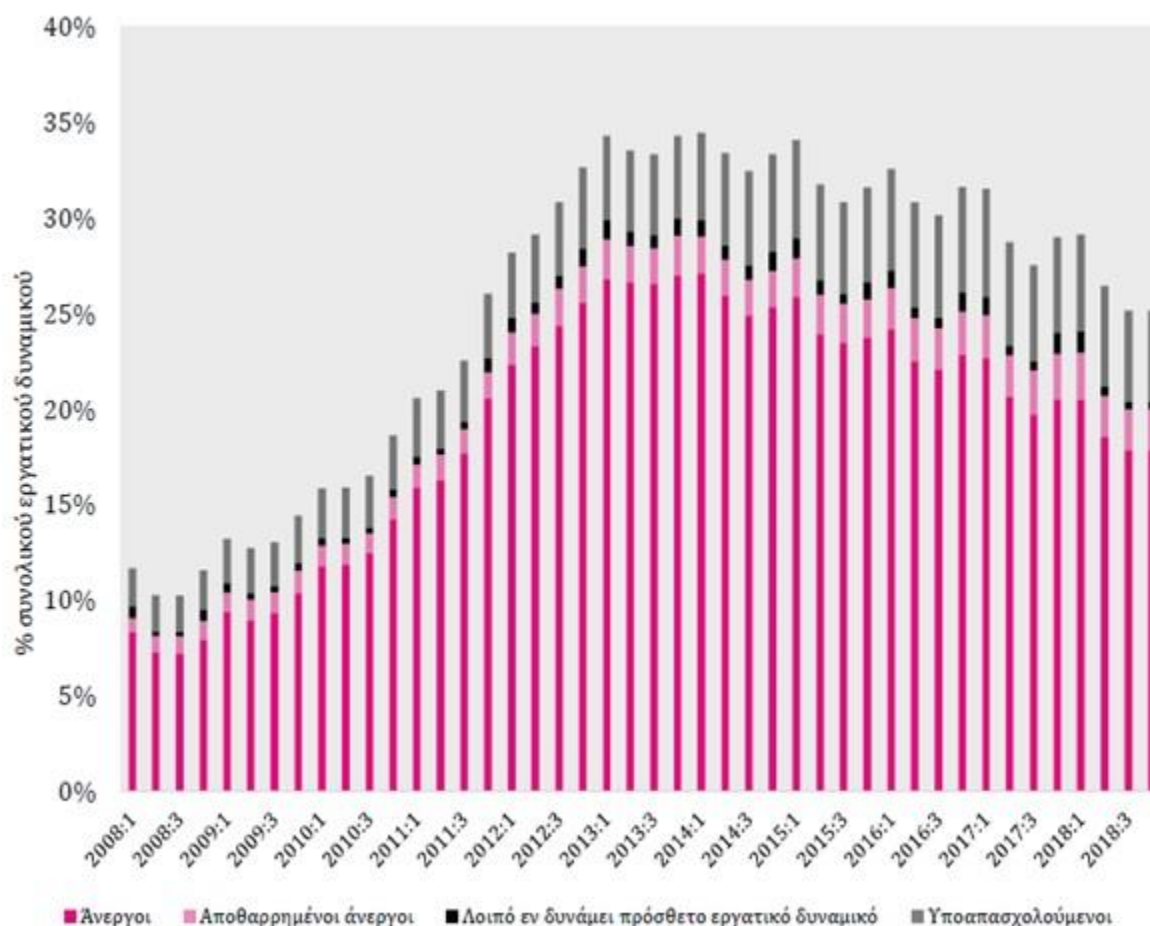
Πηγή: Πληροφοριακό Σύστημα ΕΡΓΑΝΗ

Διάγραμμα 1.8

Ισοζύγιο ροών μισθωτής απασχόλησης ιδιωτικού τομέα (2001-2018, χιλιάδες θέσεις εργασίας)

Κατά το δ' τρίμηνο του 2018 ο αριθμός των απασχολουμένων παρατηρήθηκε σε 3.883.745 άτομα, σημειώνοντας αύξηση κατά 2,6% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017. Αντίστοιχα, κατά την ίδια περίοδο, ο αριθμός των ανέργων ανήλθε σε 881.099 άτομα, μειούμενος από 1.006.800 το αντίστοιχο τρίμηνο του 2017 (Διάγραμμα 1.9). Το 2018 το επίσημο ποσοστό ανεργίας έφτασε σε 19,3%, από 21,5% το 2017.

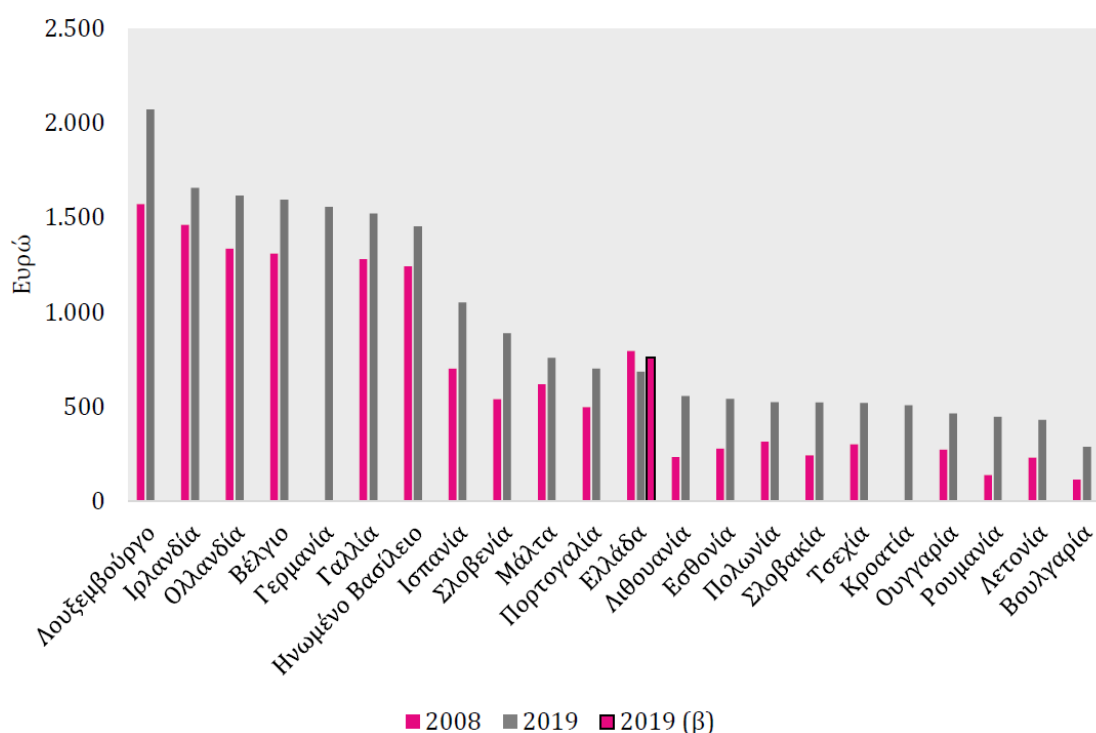
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 1.9

Εναλλακτικοί δείκτες ανεργίας (2008:1-2018:3)

Στην προσπάθεια ενίσχυσης της **ανταγωνιστικότητας** και της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας έγινε **μείωση του κατώτερου μισθού** το 2012 από 751,39 ευρώ μικτά σε 586,06 ευρώ μικτά ή κατά 22% και η θεσμοθέτηση υποκατώτατου μισθού για τους νέους κάτω των 25

ετών μειωμένου κατά 32% αντίστοιχα. Η πρόσφατη αύξηση του κατώτατου μισθού σε 650 ευρώ μικτά ή κατά 10,9% και η κατάργηση του υποκατώτατου μισθού, η οποία αντιστοιχεί σε αύξηση 27% για τους νέους κάτω των 25 ετών, αντισταθμίζουν σχεδόν το μισό της αρχικής μισθολογικής μείωσης των εργαζομένων που αμείβονται με τον κατώτατο μισθό (Διάγραμμα 1.10). Το 2018 στον ιδιωτικό τομέα 571 χιλιάδες άτομα αμείβονταν με μισθό κάτω των 500 ευρώ, ενώ 251 χιλιάδες αμείβονταν με μισθό κάτω των 250 ευρώ.

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 1.10

Κατώτατος μισθός ανά χώρα (2008, 2019, δωδεκάμηνη βάση)

Ένα επιπρόσθετο μέτρο που πάρθηκε κατά τη διάρκεια της χρηματοοικονομικής κρίσης στη χώρα μας είναι η κατάργηση της αρμοδιότητας των εθνικών οργανώσεων εργαζομένων και εργοδοτών να καθορίζουν τον εθνικό κατώτατο μισθό μέσω της ΕΓΣΣΕ (Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας). Βέβαια τον Αύγουστο του 2018 ενεργοποιήθηκε εκ νέου η

διαδικασία κήρυξης των κλαδικών ΣΣΕ (Συλλογικές Συμβάσεις Εργασίας) ως γενικά υποχρεωτικών και της εφαρμογής της αρχής της ευνοϊκότερης ρύθμισης, έτσι ώστε να μην μπορούν να υπογράφονται δυσμενέστερες επιχειρησιακές συλλογικές συμβάσεις εργασίας, εφόσον υφίσταται δεσμευτική ευνοϊκότερη κλαδική ΣΣΕ. Θα πρέπει να επισημάνουμε ωστόσο ότι οι παρεμβάσεις αυτές, παρά τη θετική για τους εργαζομένους κατεύθυνση, παραμένουν ανεπαρκείς και σε καμία περίπτωση δεν επαναφέρουν πλήρως το προ μνημονιακών παρεμβάσεων καθεστώς των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων του Ν. 1876/1990, ούτε αποτελούν πλήρη συμμόρφωση με την, ύστερα από την προσφυγή της ΓΣΕΕ, απόφαση της Ολομέλειας του ΣτΕ 2307/2014 για τη χωρίς εμπόδια μονομερή προσφυγή στη Διαιτησία

Πέντε είναι οι βασικές παθογένειες της ελληνικής οικονομίας που εμποδίζουν την παραγωγικότητα και την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας:

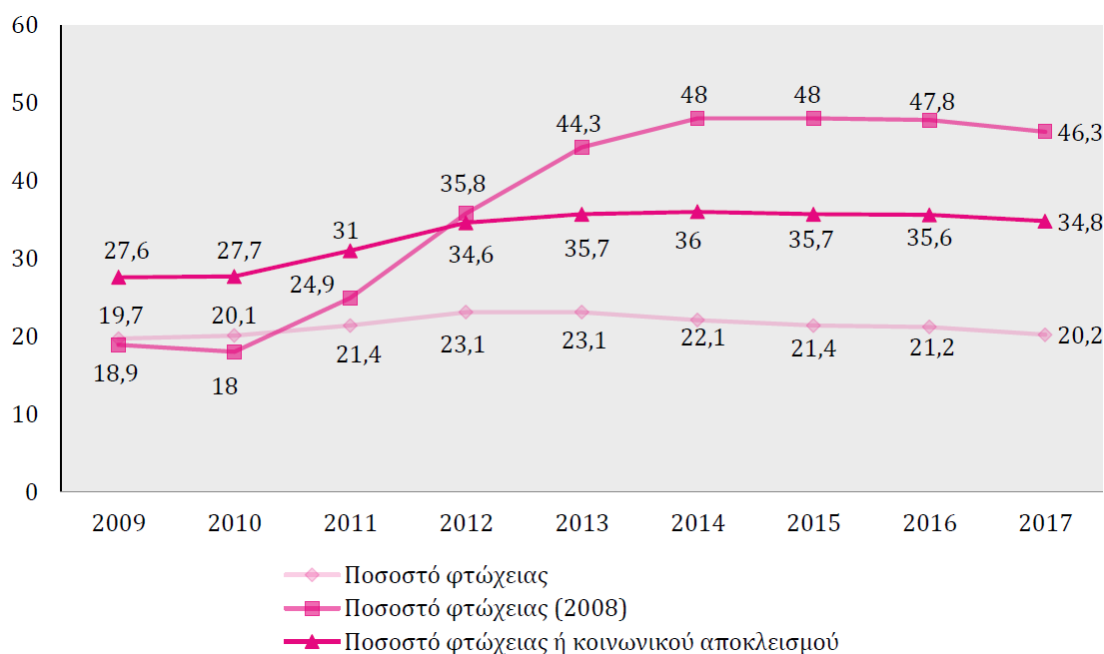
1. Η δομή της οικονομίας είναι τέτοια που αποθαρρύνει τις επενδύσεις και τη δημιουργία οικονομικών κλίμακας για επίτευξη κέρδους
2. Το μέγεθος του ευρύτερου δημόσιου τομέα και η μη αποδοτικότητα του
3. Η στασιμότητα που χαρακτηρίζει το εργατικό δυναμικό λόγω της κατάστασης στην αγορά εργασίας
4. Το νομικό πλαίσιο αποθαρρύνει τις επενδύσεις
5. Η παραοικονομία έχει λάβει μεγάλες διαστάσεις

Τα τελευταία χρόνια η εκδήλωση της χρηματοοικονομικής κρίσης στην Ελλάδα προκάλεσε τα εξής:

- Προβλήματα στη ρευστότητα σε τράπεζες και επιχειρήσεις,
- δυσκολία μέχρι και άρνηση παροχής δανείων,
- μεγάλη μείωση του κύκλου εργασιών και του τζίρου των επιχειρήσεων,
- μαζικές απολύσεις εργαζομένων,
- υψηλά ποσοστά ανεργία,
- τροποποίηση συμβάσεων,
- αδήλωτη εργασία,
- μείωση παραγωγής,
- μείωση εθνικού εισοδήματος,

- μείωση κατανάλωσης,
- χρεοκοπία επιχειρήσεων,
- μείωση της χρηματιστηριακής δραστηριότητας πολλών χρηματοοικονομικών οργανισμών,
- μείωση εξαγωγών

Όλα τα παραπάνω έφεραν ως αποτέλεσμα τη διεύρυνση της φτώχειας και την επιδείνωση των όρων διαβίωσης των ανθρώπων. Το φαινόμενο αυτό αποκτά γενικευμένα χαρακτηριστικά κατά την εξέλιξη της κρίσης, επηρεάζοντας περισσότερο όχι μόνο τις κοινωνικά αλλά και τις εργασιακά ευάλωτες ομάδες. Στο Διάγραμμα 1.11 εμφανίζονται τρεις διαφορετικοί δείκτες φτώχειας για την Ελλάδα. Ο πιο συμβατικός δείκτης ποσοστού φτώχειας είναι εκείνος που περιλαμβάνει τα άτομα των οποίων το εισόδημα ανέρχεται έως το 60% του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος του πληθυσμού σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Παρατηρούμε ότι η σχετική φτώχεια παρουσιάζει σταθερή αύξηση από 19,7% το 2009 σε 23,1% το 2012-2013, οπότε φτάνει στο μέγιστο ποσοστό της. Στα επόμενα έτη το ποσοστό φτώχειας εμφανίζει μια αξιοσημείωτη αποκλιμάκωση φτάνοντας το 2017 στο 20,2% μειούμενο κατά μία ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2016.

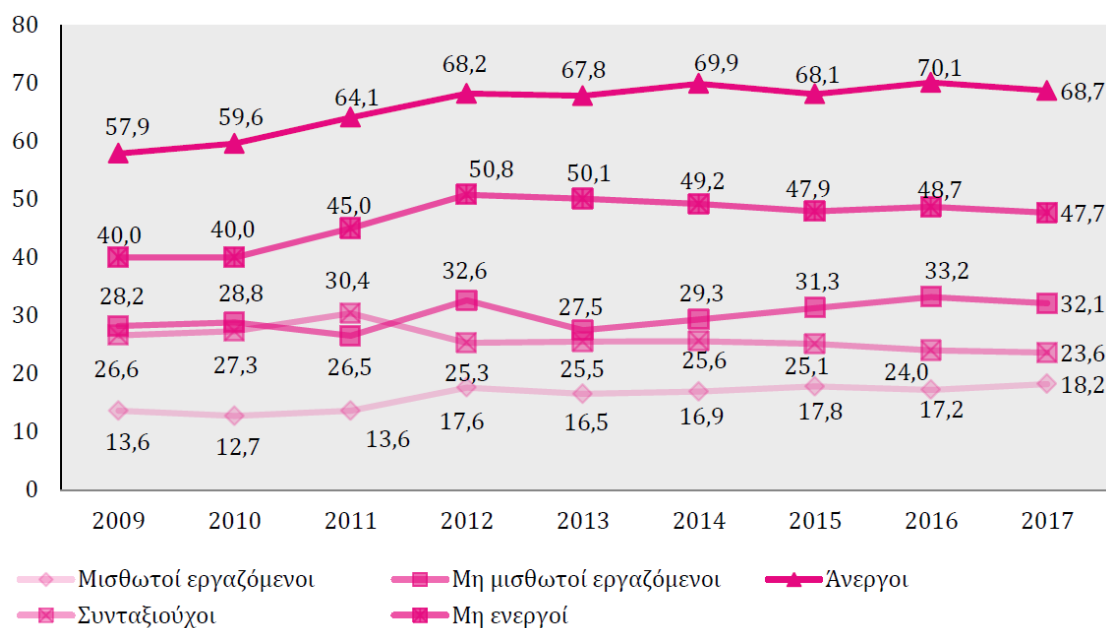

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 1.11

Εξέλιξη βασικών δεικτών ποσοστού (%) φτώχειας στην Ελλάδα (2009-2017)

Στο Διάγραμμα 1.12 εμφανίζεται το ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται στο όριο της φτώχειας ή του κοινωνικού αποκλεισμού ως προς την εργασιακή δραστηριότητα. Το υψηλότερο ποσοστό εντοπίζεται στους ανέργους, το οποίο κατά την περίοδο 2009-2017 αυξάνεται κατά 10,8%. Ωστόσο, το 2017 μειώθηκε κατά 1,4% σε σχέση με το 2016, οπότε και περιορίζεται πλέον κάτω του 70%. Από την άλλη πλευρά, το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού εντοπίζεται στους μισθωτούς εργαζομένους

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 1.12

Πληθυσμός (%) στο όριο της φτώχειας στην Ελλάδα ως προς την επαγγελματική κατάσταση (2009-2017)

Το 2019 αποτελεί έτος υψηλής αβεβαιότητας και πολλαπλών εξωτερικών και εσωτερικών προκλήσεων για την ελληνική οικονομία. Στο εγχώριο περιβάλλον, το τεράστιο μέγεθος της αποεπένδυσης, το υψηλό απόθεμα των μη εξυπηρετούμενων δανείων, η σημαντική απώλεια ανθρώπινου κεφαλαίου, η εύθραυστη δημοσιονομική, μακροοικονομική και κοινωνική σταθερότητα είναι οι μείζονες συνέπειες του τρόπου διαχείρισης της κρίσης που δημιουργούν πολλαπλούς πολιτικοοικονομικούς περιορισμούς. Η ψηφιοποίηση και η μεγέθυνση της παραγωγικής διάρθρωσης της οικονομίας, η απασχόληση, οι αμοιβές και η ποιότητα των εργασιακών σχέσεων, η επιστροφή του ανθρώπινου κεφαλαίου που έφυγε από τη χώρα μέσα

στην κρίση και η ενίσχυση του κοινωνικού διαλόγου και των δημοκρατικών θεσμών αποτελούν μείζονος σημασίας προκλήσεις για την Ελλάδα τα επόμενα χρόνια.

Ως σημαντικά συμπεράσματα για την ελληνική οικονομία που προέκυψαν από την ετήσια έκθεση «*Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, 2019*» μπορούμε να παραθέσουμε τα εξής:

- Η επίδραση στο ΑΕΠ των ελληνικών εξαγωγών ήταν σχεδόν μηδενική διότι αυξήθηκαν αντίστοιχα και οι εισαγωγές.
- Το 2018 σε παγκόσμιο επίπεδο η τάση της οικονομίας ήταν επιβραδυντική αλλά η ελληνική οικονομία δεν επηρεάστηκε. Ωστόσο, παρά τους θετικούς ρυθμούς μεγέθυνσης, παρατηρείται μια συνεχόμενη δυναμική απόκλιση από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης και τα κράτη μέλη της νότιας περιφέρειάς της.
- Μεγάλη υποχώρηση μεγέθους 2.254 εκατ. ευρώ σημείωσε το 2018 ο ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου της Γενικής Κυβέρνησης. Συνολικά, την περίοδο 2009-2018 οι δημόσιες επενδύσεις στην Ελλάδα έχουν παρουσιάσει μείωση 58,7%, τη μεγαλύτερη μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης.
- Μείωση κατά 130 εκατ. ευρώ κατέγραψαν το 2018 και οι κοινωνικές παροχές. Σε σχέση με το 2009 οι κοινωνικές παροχές έχουν συρρικνωθεί κατά 21,7%. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την μείωση των δημόσιων επενδύσεων, δημιουργεί σοβαρές αναπτυξιακές δυσκολίες.
- Οι πολιτικές λιτότητας και υπερπλεονασμάτων έχουν επηρεάσει σημαντικά το προσαρμοσμένο ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, το οποίο την περίοδο 2009-2017 μειώθηκε 33,7%, δυσχεραίνοντας τη μακροοικονομική και τη χρηματοπιστωτική συνοχή της οικονομίας.

1.8 Ανακεφαλαίωση

Αναφερθήκαμε στον ορισμό της οικονομικής κρίσης μέσα από αρκετές βιβλιογραφίες αλλά και στα χαρακτηριστικά που τη διέπουν. Οι μορφές που μπορεί να πάρει μέσα σε μία χώρα φανερώνει και τη σοβαρότητα της κατάστασης. Επίσης έγινε αναφορά στις επιπτώσεις αλλά και σε τρόπους πρόληψης. Τέλος παραθέσαμε και κάποια διαγράμματα που δείχνουν αναλυτικά κάποιους δείκτες της χώρας μας με εμφανή τα σημάδια και τις επιπτώσεις στην περίοδο κρίσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην εγχώρια αγορά

2.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο 2 θα μιλήσουμε για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα και τη σημασία τους στην οικονομία της χώρας μας. Υπάρχει ο ορισμός και οι προϋποθέσεις που πρέπει να εκπληρώνει για να χαρακτηριστεί μια επιχείρηση ως μικρομεσαία.

Επίσης γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στα θετικά και στα αρνητικά χαρακτηριστικά των ελληνικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων αλλά και σε αυτά τα χαρακτηριστικά των επιχειρήσεων που άντεξαν και ανταποκρίθηκαν αποτελεσματικά σε αυτή τη περίοδο.

Τέλος, υπάρχουν και διαγράμματα που παρουσιάζουν στατιστικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας συγκριτικά με τις υπόλοιπες της ΕΕ εξάγοντας πολύτιμα συμπεράσματα από την ανάλυση τους.

2.2 Η φύση και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Η διάκριση των επιχειρήσεων με βάση το μέγεθός τους είναι σε μικρομεσαίες (ΜμΕ) και σε μεγάλες. Σύμφωνα με τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τα κριτήρια που πρέπει να πληρεί προκειμένου μια επιχείρηση να κριθεί μικρομεσαία ή όχι είναι τα εξής:

1. ο αριθμός των απασχολούμενων
2. ο ετήσιος κύκλος εργασιών της
3. ο ετήσιος ισολογισμός της

Ένας πρώτος πανευρωπαϊκός ορισμός των ΜμΕ ορίστηκε το 1996 (σύσταση 96/280/ΕΚ της Επιτροπής, της 3ης Απριλίου 1996, σχετικά με τον ορισμό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, (EUBookShop, 2016). Το 2003 αναθεωρήθηκε προκειμένου να προσαρμόζεται στις γενικές οικονομικές εξελίξεις και να δώσει λύση σε συγκεκριμένα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ΜμΕ (Commission Recommendation 2003/361/EC). Ο ορισμός αυτός ισχύει μέχρι και σήμερα και

λαμβάνει υπόψη *την ικανότητα των ΜμΕ να ζητήσουν εξωτερική χρηματοδότηση*. Επιχειρήσεις που συνδέονται με άλλες επιχειρήσεις με μεγάλους χρηματοοικονομικούς πόρους, για παράδειγμα, υπερβαίνουν τα ανώτατα όρια και δεν πληρούν τις προϋποθέσεις για την ιδιότητα ΜμΕ.

Σύμφωνα με τον ορισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις ΜμΕ (Commission Recommendation 2003/361/EC) είναι υποχρεωτικό να πληροί το όριο του αριθμού των απασχολούμενων. Ως εργαζόμενοι θεωρούνται οι μισθωτοί μερικής ή ολικής απασχόλησης, όσοι εργάζονται για την επιχείρηση, έχουν σχέση εξάρτησης και εξομοιώνονται με μισθωτούς βάσει εθνικής νομοθεσίας, οι ιδιοκτήτες επιχειρηματίες (ατομικές) καθώς και οι εταίροι με τακτική δραστηριότητα και αμοιβή.

Ωστόσο, μια επιχείρηση μπορεί να επιλέξει να εκπληρώσει είτε το κριτήριο του κύκλου εργασιών είτε το συγκεκριμένο όριο του συνόλου του ισολογισμού της. Δεν χρειάζεται να πληροί αμφότερες και τις δυο απαιτήσεις αλλά μπορεί να υπερβαίνει μία εξ αυτών χωρίς αυτό να επηρεάζει το καθεστώς της ως ΜμΕ. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τον υπολογισμό, η εκάστοτε επιχείρηση θα πρέπει να χρησιμοποιήσει τα δεδομένα που περιέχονται στους τελευταίους εγκεκριμένους ετήσιους λογαριασμούς της (EUBookShop, 2016). Επίσης βασική προϋπόθεση είναι η επιχείρηση να μην υποστεί καμία αλλαγή εκτός των ορίων για 2 διαδοχικά οικονομικά έτη (Δεν αρκεί ένα έτος για την απόκτηση ή την απώλεια της ιδιότητας μιας ΜμΕ).

Πίνακας 2.1
Όρια χαρακτηρισμού μια επιχείρησης ως ΜμΕ

Πηγη: EUBookShop, 2016

Συγκρίνοντας τα στοιχεία μιας επιχείρησης με τα όρια που έχουν θεσπιστεί για τα τρία κριτήρια που προαναφέραμε, οι επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται ως εξής:

- **Ως πολύ μικρές επιχειρήσεις:**

Είναι οι επιχειρήσεις εκείνες που απασχολούν λιγότερους από δέκα εργαζόμενους και ο ετήσιος κύκλος εργασιών ή το ετήσιο σύνολο ισολογισμού τους δεν ξεπερνά τα 2 εκατομμύρια ευρώ.

- **Ως μικρές επιχειρήσεις:**

Είναι οι επιχειρήσεις εκείνες που απασχολούν λιγότερους από 50 εργαζόμενους και ο ετήσιος κύκλος εργασιών ή το ετήσιο σύνολο ισολογισμού δεν ξεπερνά τα 10 εκατομμύρια ευρώ.

- **Ως μεσαίες επιχειρήσεις:**

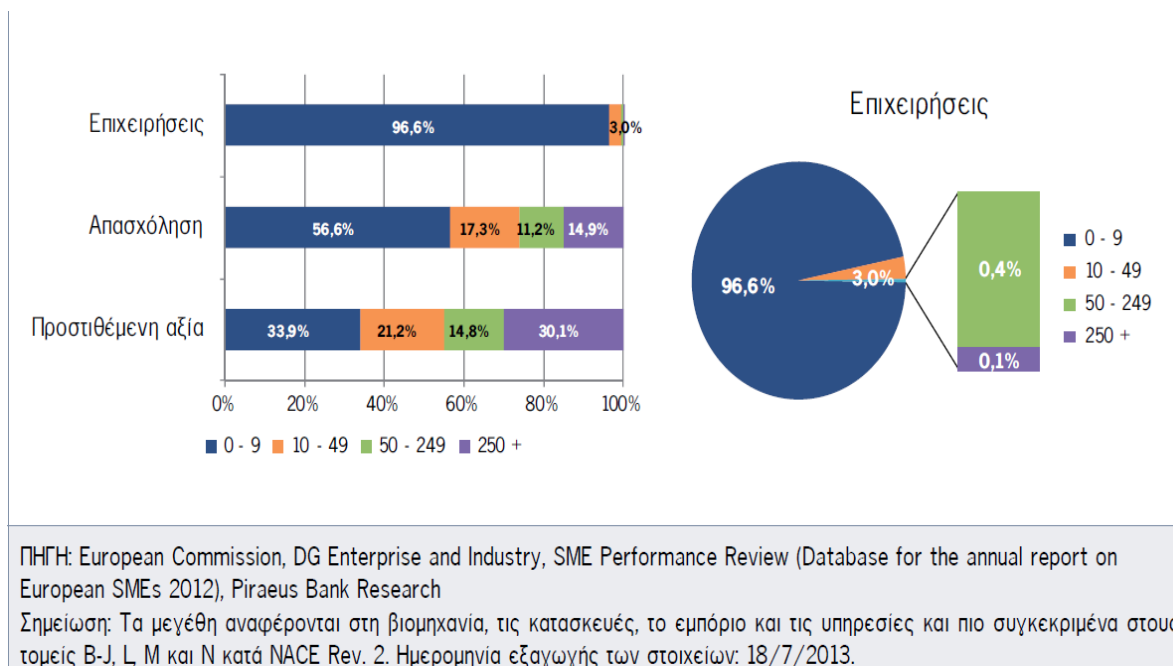
Είναι οι επιχειρήσεις εκείνες που απασχολούν λιγότερους από 250 εργαζόμενους και ο ετήσιος κύκλος εργασιών δεν υπερβαίνει τα 50 εκατομμύρια ευρώ ή το ετήσιο σύνολο ισολογισμού δεν υπερβαίνει τα 43 εκατομμύρια ευρώ.

2.3 Η σημασία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία

Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 23.000.000 επιχειρήσεις ανήκουν στην κατηγορία των ΜΜΕ και προσφέρουν περίπου στις 75.000.000 θέσεις απασχόλησης και αντιπροσωπεύουν το 99% του συνόλου των επιχειρήσεων.

Στην εγχώρια αγορά, η συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον ελλαδικό χώρο χαρακτηρίζονται ως ΜμΕ. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας του Υπουργείου Οικονομίας Ανάπτυξης και Τουρισμού το 2018 στα πλαίσια του προγράμματος ΕΣΠΑ 2014-2020, οι επιχειρήσεις με λιγότερα από 100 άτομα καταλαμβάνουν το 98% του συνόλου των επιχειρήσεων και απασχολούν περίπου το 60% του εργατικού δυναμικού του δευτερογενή και τριτογενή τομέα. Οι μικρές επιχειρήσεις αποτελούν το 96,3% του συνόλου των επιχειρήσεων.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διαγράμματος 2.1, μόλις το 0,1% των συνολικών εγχώριων επιχειρήσεων είναι μεγάλες, με βάση τον αριθμό των απασχολουμένων τους. Επιπρόσθετα, στις ΜΜΕ απασχολείται το 85% περίπου των εργαζομένων, ενώ οι ΜΜΕ συμβάλλουν στη συνολική προστιθέμενη αξία κατά 70%. Όλα τα παραπάνω, επισημαίνουν τη σπουδαιότητα των ΜΜΕ και τη συμβολή τους στην εγχώρια οικονομία (European Commission, 2013).

Πηγή: European commission, DG Enterprise and Industry, SME Performance Review(annual report on European SMEs 2012)

Διάγραμμα 2.1

Αριθμός επιχειρήσεων και απασχολούμενων, προστιθέμενη αξία ανά τάξη μεγέθους επιχείρησης σε όρους αριθμού απασχολούμενων, Ελλάδα, 2011

2.3.1 Μικρό μέγεθος χαμηλή παραγωγικότητα

Το 97% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στη χώρα μας είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, ενώ στην ΕΕ το ποσοστό αυτό είναι 93%. Η διαφορά φαίνεται μικρή αλλά στην ουσία αντιπροσωπεύει μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων.

Αυτό, λοιπόν το 97%, παράγει το 9% του ΑΕΠ. Το υπόλοιπο 3% των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, δηλαδή οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις, παράγει περίπου το ίδιο δηλαδή, το 10% του ΑΕΠ. Εάν λοιπόν, αυξάναμε τον αριθμό των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων και προσεγγίζαμε τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, θα προσθέταμε στο παραγωγικό δυναμικό της χώρας μας, επιχειρήσεις που θα συνέβαλαν πολύ περισσότερο στο ΑΕΠ.

Απώλεια 600.000 θέσεων εργασίας

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Ernst and Young (EY, Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα, 2018) διαπιστώνει ότι η μεταποίηση δημιουργεί τετραπλάσια προστιθέμενη αξία ανά επιχείρηση σε σχέση με τις υπηρεσίες. Όλες αυτές οι διαπιστώσεις, αποτυπώνουν και την κρισιμότητα της κατάστασης. Η κρίση, έπληξε όλες τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Από τις επιχειρήσεις αυτές χάθηκαν συνολικά, μέσα στην κρίση, 600.000 θέσεις εργασίας.

2.3.2 Τα χαρακτηριστικά των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων που αντέχουν στη κρίση.

Κύρια διαπίστωση αντοχής αποτελεί το επιχειρηματικό μέγεθος. Ενδιαφέρον, έχουν τα στοιχεία:

- Οι μεσαίες επιχειρήσεις αύξησαν τα περιθώρια κέρδους έως 35% στην περίοδο 2008-2014. Αντιθέτως, οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις είχαν πτώση έως και 50%.
- Η παραγωγικότητα, δηλαδή η προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο, είναι 40% μεγαλύτερη στις μεσαίες επιχειρήσεις σε σχέση με τις μικρές και 178% σε σχέση με τις πολύ μικρές.
- Οι διαφορές επιδόσεων είναι σημαντικές και στην εξωστρέφεια. Οι μεσαίες επιχειρήσεις επέτυχαν 40% αύξηση των εξαγωγών τους στην περίοδο 2008-2014.

Στόχος η αύξηση 100.000 θέσεων εργασίας

Η μεγέθυνση επιλέχθηκε ως κεντρική στρατηγική επιλογή για την επιβίωση και ανάπτυξη των επιχειρήσεων. Δεν αρκεί να διαπιστώνουμε ότι απαιτείται επιχειρηματική μεγέθυνση πρέπει και να αποτελέσει στρατηγική επιλογή, ώστε να επιτευχθεί η βιωσιμότητα και η ανάπτυξη των επιχειρήσεων. Η εκπόνηση εθνικής πολιτικής με συγκεκριμένους στόχους θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση. Απαιτείται δηλαδή, ένα Σύμφωνο Πολιτείας, επιχειρήσεων και φορέων για την επίτευξη τους.

Για τον ΣΕΒ, ένας ρεαλιστικός στόχος του Συμφώνου είναι το 2025 να έχουμε 8.000 περισσότερες μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις. Αυτό αποτελεί μία μικρή αύξηση των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων από το 3% σε 5% του συνόλου των μικρομεσαίων επιχειρήσεων,

έναντι 7% που είναι στην ΕΕ. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς, η εξέλιξη αυτή θα μεγεθύνει το ΑΕΠ κατά 7,7 δισ. ευρώ και θα δημιουργήσει 100.000 νέες θέσεις εργασίας.

Ο ΣΕΒ υποστηρίζει ότι στη δημόσια συζήτηση για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις η έμφαση πρέπει να μετατοπισθεί στα παραγωγικά χαρακτηριστικά που ενισχύουν τις αντοχές και προωθούν τη μεγέθυνση. Η επιχειρηματική μεγέθυνση πρέπει να τεθεί ως κεντρική προτεραιότητα. Από το σκέφτομαι το μικρό μέγεθος πρώτα πρέπει να μεταβούμε στο σκέφτομαι πως το μικρό μέγεθος θα μεγαλώσει. (<https://slpress.gr/oikonomia/aktinografontastis-mikromesaies-epicheiriseis>)

2.3.3 Τα θετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά των ελληνικών ΜμΕ.

Τα θετικά ποιοτικά χαρακτηριστικά των ελληνικών ΜμΕ είναι τα ακόλουθα:

- Η καινοτομία παραμένει ένα ανεκμετάλλευτο χαρακτηριστικό :

Αν και η Ελλάδα γενικά υστερεί σημαντικά έναντι των περισσότερων ευρωπαϊών εταίρων στους δείκτες καινοτομίας (EIS-European Innovation Scoreboard), οι επιδόσεις των ΜμΕ δε διαφέρουν σημαντικά από τους ευρωπαϊκούς μέσους όρους σε καινοτόμα προϊόντα ή/και διαδικασίες (βαθμολογία 29,6 έναντι 30,6 στο σχετικό δείκτη του EIS).

- Μετατόπιση από B2C σε B2B πωλήσεις, με συμμετοχή σε παραγωγικά δίκτυα και αλυσίδες αξίας :

Το 12,4% των ΜμΕ έχει ήδη αναπτύξει συμπράξεις, έναντι 12%, 10,3% και 4,8% σε Ιρλανδία, Ε.Ε. και Ιταλία αντίστοιχα. Πλέον οι καινοτόμες ελληνικές ΜμΕ επενδύουν σε επιχειρηματικές δικτυώσεις, υπέρ των B2B προϊόντων και υπηρεσιών.

Οι πολιτικές ανάπτυξης πρέπει να ενθαρρύνουν τις επιχειρήσεις να διευρύνουν αυτά τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

2.3.4 Τα πλεονεκτήματα των μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων που άντεξαν στην κρίση

Η κρίση ανέδειξε τα πλεονεκτήματα και την προσαρμοστικότητα επιχειρήσεων που κατείχαν ένα ή και περισσότερα από τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

1. Μέγεθος, ανθεκτικότητα και συνεισφορά στην οικονομία.

Μπορεί η κρίση να έπληξε περισσότερο τις επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους, όμως αυτές συνεχίζουν να προσδίδουν τη μεγαλύτερη συνεισφορά στην οικονομία (σε όρους προστιθέμενης αξίας, ανά επιχείρηση). Η σχέση παραγωγικότητας μεσαίων προς μικρές επιχειρήσεις είναι 7 προς 1 και μεσαίων προς πολύ μικρές επιχειρήσεις είναι 140 προς 1. Ενδεικτικά, οι πολύ μικρές επιχειρήσεις (το 96,9% του συνόλου) παράγουν περίπου το 9,3% του ΑΕΠ, ενώ οι μικρές και οι μεσαίες (το 3% του συνόλου) παράγουν περίπου το 10% του ΑΕΠ.

2. Δημιουργούν θέσεις εργασίας σε δραστηριότητες με αξία.

- Η μεγάλη απασχόληση σε πολύ μικρές επιχειρήσεις δεν αποδείχθηκε βιώσιμη. Μπορεί το 87% των εργαζομένων στη χώρα να απασχολείται στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, το 68% απασχολείται στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, το 19% στις μικρές επιχειρήσεις και μόνο το υπόλοιπο 13% στις μεσαίες επιχειρήσεις.
- Οι μεσαίες επιχειρήσεις καταφέρνουν να διατηρούν την παραγωγικότητα τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η φαινόμενη παραγωγικότητα (προστιθέμενη αξία ανά εργαζόμενο) που στις μεσαίες επιχειρήσεις είναι περίπου κατά 40% μεγαλύτερη από τις μικρές (€39.000 έναντι €28.000) και περίπου κατά 178% μεγαλύτερη από τις πολύ μικρές επιχειρήσεις (€39.000 έναντι €14.000, παρά τη μεγάλη απασχόληση).

3. Έχουν προσαρμοστικότητα και αντοχή αξιοποιώντας οικονομίες κλίμακας:

Ενώ οι μεσαίες μετέτρεψαν την κρίση σε ευκαιρία, οι μικρότερες δεν έδειξαν ανάλογα αντανακλαστικά. Τα οφέλη του μεγέθους έγιναν ιδιαίτερα εμφανή μέσα στην κρίση:

- Παρά τη μεγαλύτερη μείωση του πλήθους των μεσαίων επιχειρήσεων (-33% έναντι -21% των πολύ μικρών), η προστιθέμενη αξία ανά μεσαία επιχείρηση και

ανά απασχολούμενο παρέμεινε σταθερή (στα €39.000), ενώ στις πολύ μικρές μειώθηκε κατά 12,5%.

- Οι μεσαίες επιχειρήσεις πέτυχαν αύξηση των περιθωρίων κέρδους την περίοδο 2012-2014, έως και 35%.
- Οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις αναγκάστηκαν να συμπίεσουν τα κέρδη, με την πτώση να αγγίζει το 50%, την ίδια περίοδο.

4. Βελτιώνουν συνεχώς την εξωστρέφεια τους:

Οι ελληνικές ΜμΕ είναι στη μεγάλη πλειοψηφία τους εισαγωγικές. Ωστόσο, παρατηρούμε αυξανόμενη εξαγωγική δραστηριότητα στις μεσαίες επιχειρήσεις, όπου, την περίοδο 2010-2014, η αύξηση αγγίζει το 40% (από τα €4 δις στα €5,6 δις). Η αύξηση αυτή συνεισφέρει και στη μείωση του ελλείματος του εμπορικού ισοζυγίου των ΜμΕ (από €15,7 δις, σε €10,6 δις).

5. Οι μεταποιητικές ΜμΕ συνεχίζουν να συνεισφέρουν πολλαπλάσια στην οικονομία: Ως προς τους κλάδους, η υψηλότερη προστιθέμενη αξία ανά επιχείρηση καταγράφεται στη μεταποίηση (4 φορές υψηλότερη από τις υπηρεσίες).

6. Οι μεταποιητικές ΜμΕ που αξιοποιούν τη τεχνολογία ανακάμπτουν ταχύτερα: Οι ΜμΕ κλάδων με υψηλή τεχνολογική ένταση κατάφεραν να αυξήσουν (οριακά) την παραγόμενη προστιθέμενη αξία τους μετά το 2010 (84 έναντι 83 μονάδες στο σχετικό δείκτη). Σε αντίθεση, οι λοιποί κλάδοι παρουσιάζουν εμφανή πτώση.

7. Βελτιώνουν συνεχώς τις εταιρικές δεξιότητες, με σύγχρονη διακυβέρνηση, διαδικασίες και συστήματα απόδοσης και ποιότητας. Διαφορετικά, μόνο το 30% των οικογενειακών επιχειρήσεων επιζεί μετά τη δεύτερη γενιά, το 13% μετά την τρίτη και το 3% μετά από αυτήν. (ΕΥ, Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα (2018))

2.3.5 Η μεγέθυνση των ΜμΕ.

Η μεγέθυνση των ΜμΕ συνδέεται άμεσα με τη βελτίωση της παραγωγικότητας και την αύξηση της απασχόλησης. Όλο και περισσότερες χώρες δίνουν μεγάλη έμφαση στο ρόλο της μεγέθυνσης (scale up) των μικρομεσαίων επιχειρήσεων ιδιαιτέρως για εκείνες που βρίσκονται θα μπορούσα να βρεθούν σε τροχιά ταχείας ανάπτυξης.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του ΣΕΒ (ΕΥ, Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα 2018) στις μεσαίες και μεγαλύτερες επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από υψηλότερη παραγωγικότητα που οδηγεί σε καλύτερη κατανομή των πόρων όλης της οικονομίας και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ταχύτερη οικονομική ανάπτυξη

Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, μια επιχείρηση για να «μεγεθύνεται» θα πρέπει να επιδεικνύει μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της απασχόλησης ή των εσόδων της άνω του 20 % ετησίως για μια τριετία και εάν είχε 10 ή περισσότερους εργαζόμενους στην αρχή της περιόδου αυτής.

Οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις υπολείπονται τόσο των ευρωπαϊκών όσο και των αμερικανικών. Οι ευρωπαϊκές μικρομεσαίες επιχειρήσεις εμφανίζονται πιο στάσιμες από αυτές της Αμερικής.

Η έννοια της μεγέθυνσης, είναι η διεθνώς αναγνωρισμένη έκφραση ταχείας ανάπτυξης (High growth). Η εφαρμογή της στις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις έρχεται αντιμέτωπη με τις συνέπειες της κρίσης και τις διαρθρωτικές αδυναμίες του ελληνικού συστήματος παραγωγής.

Η μετάβαση σε μεγαλύτερες και πιο γρήγορα αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις επιφέρει σημαντικά οφέλη στο σύνολο της οικονομίας, όπως για παράδειγμα δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Έρευνα επίσης του ΟΟΣΑ σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες εκτιμά ότι οι ταχέως αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις καταλαμβάνουν το 50-60 % των νέων θέσεων εργασίας.

Το χάσμα παραγωγικότητας μεταξύ της Ευρωπαϊκής ένωσης και των ΗΠΑ σήμερα ξεπερνά το 30 %. Αυτό θα μειωθεί αισθητά με τη σύγκλιση του μεριδίου των ευρωπαϊκών scale-ups με το αντίστοιχο των ΗΠΑ.

Με τον όρο **μεγέθυνση** αναφερόμαστε στα κοινά δυναμικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης των ΜμΕ. Οι επιχειρήσεις με αναπτυξιακή προοπτική είναι στο επίκεντρο για οποιαδήποτε επιχειρηματική Μεγέθυνση.

Πολλές μελέτες επικεντρώνονται στην αύξηση των μεγεθών των νέων start-up επιχειρήσεων και όχι των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων γενικά. Άλλες μελέτες προσεγγίζουν το θέμα εστιάζοντας σε ποιοτικά χαρακτηριστικά της ταχέως αναπτυσσόμενης επιχειρηματικότητας

όπως η φιλόδοξη επιχειρηματικότητα, υψηλών προσδοκιών και επιδιώξεων αλλά και στην επιχειρηματικότητα με υψηλό αντίκτυπο και στρατηγικό σχεδιασμό. (Acs, Z.J., 2010)

Όλες αυτές οι έννοιες θα μπορούσαν να συμβαδίσουν σε ένα εννοιολογικό πλαίσιο της επιχειρηματικότητας υψηλής ποιότητας (high-quality entrepreneurship) ή της φιλόδοξης επιχειρηματικότητας (ambitious entrepreneurship) μπορεί να μετρηθεί από την αναπτυξιακή δυναμική των επιχειρηματιών. (Τσακανίκας, Α., Γιωτόπουλος, Ι., Κόρρα, Ε. Σταυράκη Σ., 2016)

Έτσι η συζήτηση πλέον επικεντρώνεται στα επιχειρηματικά χαρακτηριστικά και όχι με γνώμονα το μέγεθος κάποιας επιχείρησης. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής ως προς την δυναμική τους πλέον χαρακτηρίζονται με τον όρο Επιχειρήσεις Ταχείας Ανάπτυξης. (High-growth firms) (Τσακανίκας, Α., Γιωτόπουλος, Ι., Κόρρα, Ε. Σταυράκη Σ., 2016)

Τα γενικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής μεγέθυνσης.

- Οι υψηλοί ρυθμοί δημιουργίας καθαρών θέσεων εργασίας.
- Μεταξύ των επιχειρήσεων υψηλής ανάπτυξης, τα ποσοστά δημιουργίας θέσεων απασχόλησης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (άνω των 10 εργαζομένων), υπερβαίνουν εκείνα των μεγάλων επιχειρήσεων.
- Οι υψηλά αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις βρίσκονται σε όλους τους τομείς και σε όλες τις εξεταζόμενες γεωγραφικές περιφέρειες.
- Οι επιχειρήσεις που έχουν διευρυμένη μετοχική σύνθεση, έχουν τη τάση να αντιπροσωπεύονται αναλογικά περισσότερο μεταξύ των ταχέως αναπτυσσόμενων. Μονάδες ταχείας ανάπτυξης προκύπτουν κατά κύριο λόγο μέσω επιχειρηματικών συμμαχιών.
- Οι επιχειρήσεις υψηλής ανάπτυξης επιδεικνύουν μεγαλύτερη ένταση σε Έρευνα & Ανάπτυξη (E&A) από ότι οι αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις.
- Οι εξαγωγές είναι από τα βασικότερα σημάδια της μεγέθυνσης. Δηλαδή, αποτελεί προϋπόθεση και όχι αποτέλεσμα μιας ταχείας διαδικασίας μεγέθυνσης. (OECD, 2002)

2.4 Οι αδυναμίες των ελληνικών μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Οι Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις αποτελούν σημαντικό πυλώνα της ελληνικής οικονομίας και της επιχειρηματικότητας. Χαρακτηρίζονται όμως από κατακερματισμό, μικρά μεγέθη, χαμηλή παραγωγικότητα, έλλειψη κεφαλαίων και τεχνολογική υστέρηση.

Οι ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις υστερούν σε όλους τους επιμέρους δείκτες.

- Παρουσία
- Μέγεθος
- και αποδοτικότητα

Στην Ελλάδα έχουμε υψηλό κατακερματισμό με κατά 3,9% υψηλότερο το ποσοστό των πολύ μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις η Ελλάδα βρίσκεται κάτω από το μισό του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Οι πολύ μικρές είναι είτε μονοπρόσωπες είτε οικογενειακές επιχειρήσεις.

Επίσης, βλέπουμε πολύ χαμηλό αριθμό απασχολούμενων ανά επιχείρηση, δηλαδή μικρότερη συνεισφορά στην απασχόληση της μέσης επιχείρησης. Μια μέση ελληνική επιχείρηση απασχολεί μόλις 94 άτομα, εννιά θέσεις εργασίας λιγότερες από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Η χαμηλή παραγωγικότητα οδηγεί σε περιορισμένη συνεισφορά των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην οικονομική ανάπτυξη. Η παραγωγικότητα των πολύ μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα ανέρχεται μόλις στο 40% της ευρωπαϊκής ένωσης. Η παραγωγικότητα των μικρών επιχειρήσεων ανέρχεται στο 65%, και των μεσαίων στο 75% της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η περιορισμένες εξαγωγές είναι επίσης ένα πρόβλημα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Μόλις 17.460 μικρομεσαίες επιχειρήσεις εξάγουν, περίπου το 2,5% του συνόλου έναντι 6,3% του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα βρίσκονται πιο κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο στις εξαγωγές επί των πωλήσεων 70% έναντι 78% του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Οι πολύ μικρές επιχειρήσεις υστερούν σημαντικά στο 42% του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Ένα άλλο αρνητικό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων είναι στασιμότητα που τις χαρακτηρίζει. Μόλις το 25% των ελληνικών επιχειρήσεων είναι ηλικίας κάτω των τριών ετών. Στην Ιρλανδία για παράδειγμα είναι το 43%. Σχεδόν το 50% των ελληνικών επιχειρήσεων είναι ηλικιακά άνω των 10 ετών ενώ το 60% είναι άνω των 6 ετών.

Ακόμα και πριν την κρίση δεν υπήρχε προοπτική μεγέθυνσης για τις ελληνικές επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις στα αρχικά στάδια δηλώνουν σε ποσοστό 87% ότι δεν προτίθεται να

προσλάβουν περισσότερους από πέντε εργαζόμενους την επόμενη πενταετία. Έρευνα. GEM, (2006-2015)

Στις ελληνικές επιχειρήσεις μόλις το 4,1% εκτιμά ότι θα μπορέσει να προσφέρει περισσότερες από 10 θέσεις απασχόλησης ενώ στην Ευρώπη το ποσοστό ανέρχεται στο 15%.

Το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων μειώνει την δυνατότητα του ανταγωνισμού τους δηλαδή περιορίζει τις οικονομίες κλίμακος και την ανάπτυξη ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων για αυτές

Οι πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις καταλαμβάνουν μεγάλο ποσοστό της απασχόλησης αλλά συμβάλλουν με λιγότερο ρυθμό στην ρυθμούς ανάπτυξης νέων θέσεων εργασίας σε σχέση με τις μεγαλύτερες και υπό ανάπτυξη επιχειρήσεις.

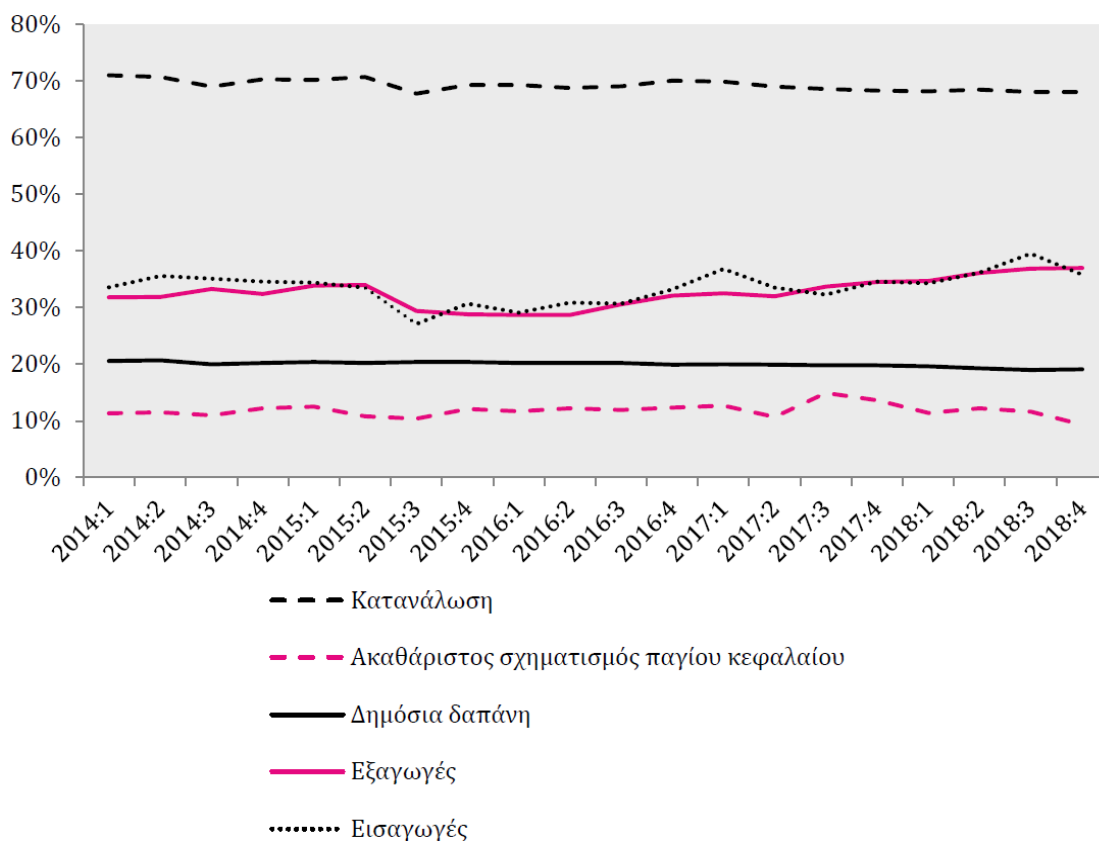
Τέλος σύμφωνα με όλα τα παραπάνω καταλαβαίνουμε ότι είναι υψίστης σημασίας η μεγέθυνση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα έτσι ώστε να προσεγγίσουμε τους ευρωπαϊκούς μέσους όρους που θα οδηγήσουν στην περαιτέρω ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. (έρευνα της ΕΥ Ελλάδος και του ΣΕΒ: «Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα Μέρος Β: Διαδρομές επιχειρηματικής μεγέθυνσης -Διεθνής εμπειρία και οι ελληνικές ΜμΕ» 2018)

2.5 Οι επιπτώσεις της χρηματοοικονομικής κρίσης στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην Ελλάδα

Η κρίση επηρέασε σημαντικά τις ελληνικές επιχειρήσεις δημιουργώντας αρκετά εμπόδια. Αναλυτικότερα, η κρίση είχε άμεσο αντίκτυπο όχι μόνο στις πωλήσεις, στα κέρδη, στα αποθέματα και στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αλλά και στους εργαζομένους των επιχειρήσεων.

Η ποιότητα των εργασιακών σχέσεων, το καθεστώς προστασίας των εργαζομένων και των ανέργων ακόμα και οι αμοιβές δεν αποτυπώνουν συνθήκες μιας αναπτυγμένης οικονομίας και κυρίως δεν αποπνέουν σεβασμό σε θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα (Ετήσια Έκθεση 2019 του ΙΝΕ ΓΣΕΕ). Η χώρα μας υπολείπεται των ευρωπαϊκών της εταίρων σε κρίσιμα μεγέθη, όπως οι άμεσες ξένες επενδύσεις, η παραγωγικότητα εργασίας και ο βαθμός συμμετοχής του πληθυσμού στο εργατικό δυναμικό.

Η ελληνική οικονομία εμφανίζει μια *σοβαρή αναπτυξιακή υστέρηση*, παρά τους πρόσφατους θετικούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, ενώ κρίσιμη είναι η ανάδειξη των αιτιών αυτής της κατάστασης. Ο κύριος λόγος της σχετικής ανθεκτικότητας της εγχώριας οικονομίας στις τάσεις επιβράδυνσης της Ευρωζώνης είναι η μεγάλη εξάρτηση της εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας από την εγχώρια κατανάλωση, ενώ η βασική αιτία της περιορισμένης αναπτυξιακής δυναμικής της είναι η επενδυτική ανεπάρκεια. Ο πρώτος παράγοντας εξασφαλίζει ένα επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας ανεξάρτητο από τις μεταβολές του διεθνούς εμπορίου, ενώ ο δεύτερος περιορίζει σημαντικά τις αναπτυξιακές προοπτικές της Ελλάδας. Τα στοιχεία αυτά γίνονται εμφανή από την εξέταση του Διαγράμματος 2.2, το οποίο παρουσιάζει τις βασικές συνιστώσες της ενεργού ζήτησης, εκφρασμένες ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Πηγή: Eurostat

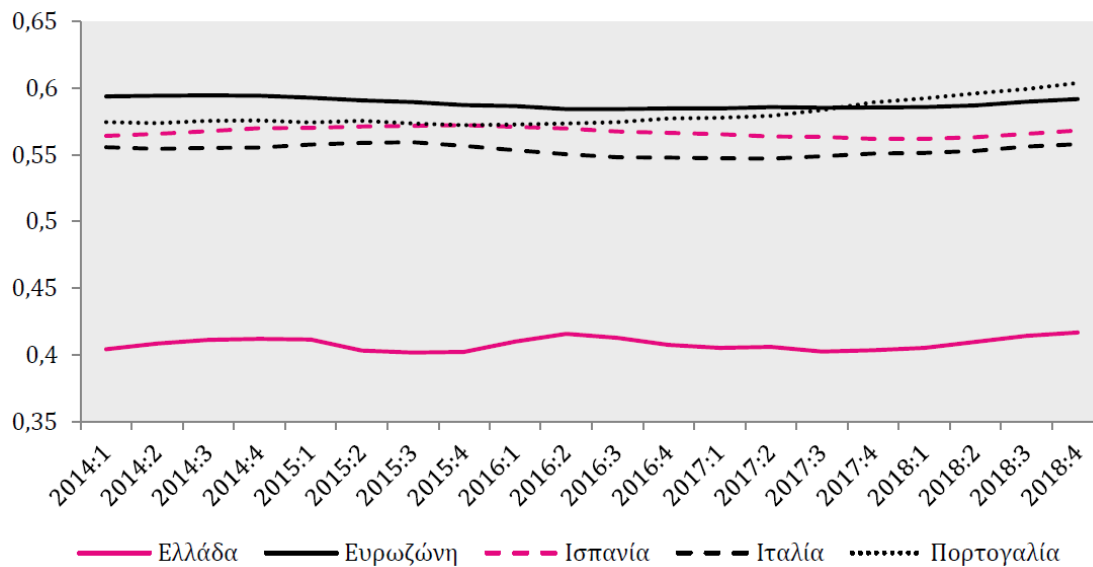
Διάγραμμα 2.2

Βασικές συνιστώσες της ενεργού ζήτησης ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ (Ελλάδα, 2014:1-2018:4)

Η ιδιωτική κατανάλωση το γ' και το δ' τρίμηνο του 2018 ήταν σταθερή, αντικατοπτρίζοντας στο 68% του ΑΕΠ, ενώ σε πραγματικούς όρους ενισχύθηκε κατά 350 εκατ. ευρώ ανά τρίμηνο. Η σημαντικά θετική συνεισφορά της ιδιωτικής κατανάλωσης στην οικονομική δραστηριότητα συνεπάγεται ότι η αύξηση του κατώτατου και η κατάργηση του υποκατώτατου μισθού τον Φεβρουάριο του 2019 αναμένεται να ενισχύσει το ΑΕΠ και την απασχόληση. Επίσης, μια πιθανή μείωση του αφορολόγητου ορίου το 2020 υπολογίζεται ότι θα μειώσει το επίπεδο κατανάλωσης άρα και της εσωτερικής ζήτησης, η οποία αποτελεί βασική αιτία της σχετικής ανθεκτικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Η ελληνική οικονομία *αδυνατεί να προσφέρει ευκαιρίες απασχόλησης*, ιδιαίτερα στους νέους και στις γυναίκες και πάσχει από χαμηλό ποσοστό κινητικότητας του εργατικού δυναμικού, γεγονός που δυσχεραίνει την εύρεση εργασίας για τους νεοεισερχόμενους στην αγορά. Με την πάροδο του χρόνου, η ύφεση μετατρέπεται ραγδαία σε κρίση απασχόλησης, με το επίσημο ποσοστό ανεργίας να πλησιάζει το 17%. Κατά το 2018 το ισοζύγιο προσλήψεων και αποχωρήσεων στον ιδιωτικό τομέα εμφανίζεται θετικό για έκτη συνεχόμενη χρονιά. Πιο συγκεκριμένα, για την περίοδο 2013-2018 ο ιδιωτικός τομέας δημιούργησε κατά μέσο όρο 125 χιλιάδες θέσεις εργασίας. Ωστόσο, σημαντικό ποιοτικό στοιχείο των θέσεων αυτών είναι η μεγάλη αύξηση των προσλήψεων σε θέσεις μη πλήρους απασχόλησης. Δηλαδή, η πλειονότητα των νέων προσλήψεων στον ιδιωτικό τομέα αφορά εργαζομένους με σύμβαση μερικής αλλά και εκ περιτροπής εργασίας.

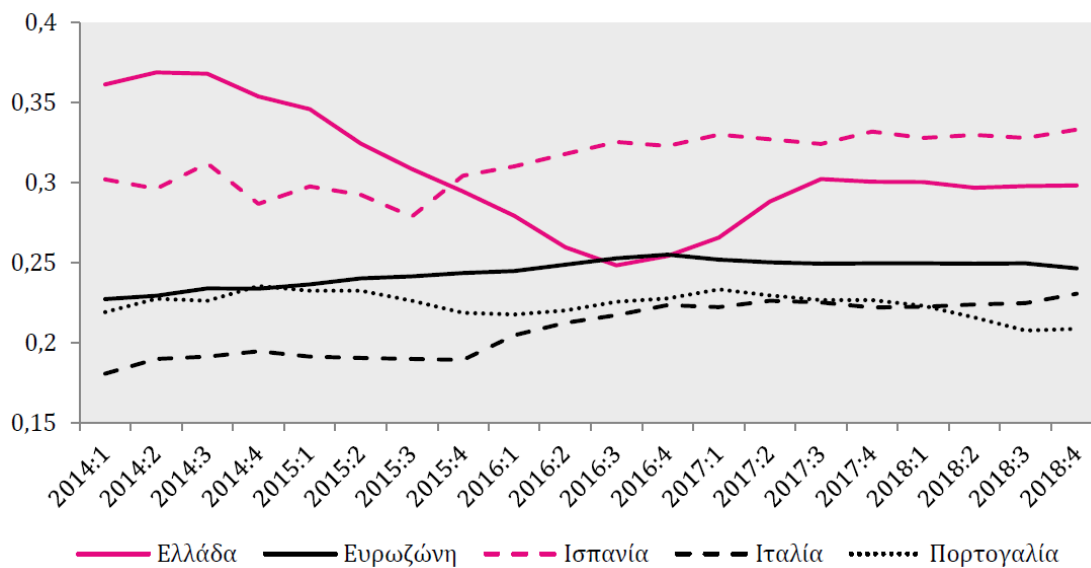
Μεταξύ Ισπανίας, Ιταλίας, Πορτογαλίας αλλά και του μέσου όρου της Ευρωζώνης, η Ελλάδα έχει το χαμηλότερο μερίδιο μισθών επί της προστιθέμενης αξίας των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (Διάγραμμα 2.3). Αναλυτικότερα, το μερίδιο της μισθωτής εργασίας στην Ελλάδα είναι από 15 μέχρι 20 ποσοστιαίες μονάδες, σε όρους προστιθέμενης αξίας, χαμηλότερο σε σχέση με τις συγκρινόμενες οικονομίες. Αντιθέτως, η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό κέρδους μετά φόρων μέχρι και το 2015, ενώ στην τρέχουσα συγκυρία το ποσοστό κέρδους μετά φόρων παραμένει ένα από τα υψηλότερα στην Ευρωζώνη (Διάγραμμα 2.4).

Πηγή: Eurostat (επεξεργασία ΙΝΕ ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 2.3

Μερίδιο μισθών στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων για επιλεγμένες χώρες-μέλη της Ευρωζώνης (2014:1-2018:4)

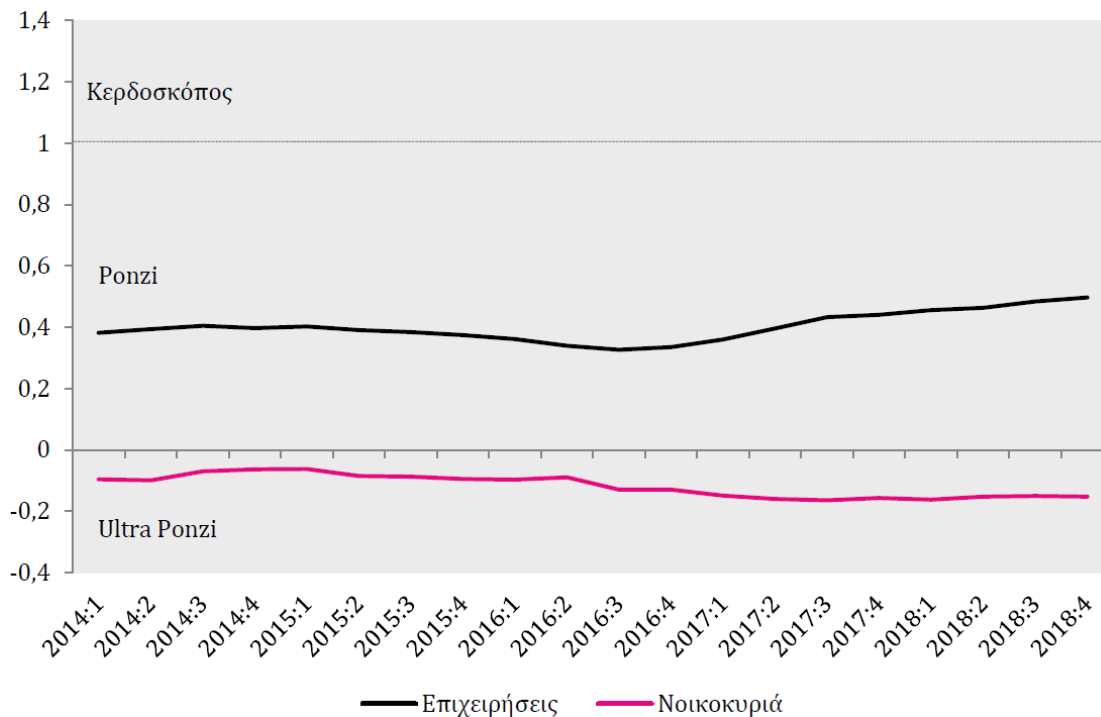
Πηγή: Eurostat (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 2.4

Μερίδιο κερδών μετά φόρων στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία των μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων για επιλεγμένες χώρες-μέλη της Ευρωζώνης (2014:1-2018:4)

Δεδομένου όμως του αυστηρού χρηματοοικονομικού πλαισίου και παρά τη σημαντική μείωση του όγκου χρέους του ιδιωτικού τομέα, η δυνατότητα των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων να εκπληρώσουν τις δανειακές τους υποχρεώσεις παραμένει ιδιαίτερα περιορισμένη, κυρίως εξαιτίας της μείωσης της ενεργού ζήτησης και της δραστικής μείωσης των ροών εισοδημάτων από την έναρξη της κρίσης. Τα μη-εξυπηρετούμενα δάνεια των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών εμφανίζουν μια σταθερή τάση βελτίωσης, αλλά αφενός ο όγκος τους είναι ακόμα αρκετά υψηλός και αφετέρου η μείωση του ποσοστού των «κόκκινων δανείων» σχετίζεται με διαγραφές ή μεταπώλησή τους σε ιδιώτες και όχι στη βελτίωση των όρων αποπληρωμής τους. Η σχέση μεταξύ ροών ρευστότητας και δανειακών υποχρεώσεων παρουσιάζεται στον δείκτη χρηματοοικονομικής αξιοπιστίας του κάθε τομέα, η εξέλιξη του οποίου απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.5. Με την εξέταση του διαγράμματος παρατηρούμε ότι η χρηματοοικονομική αξιοπιστία και των δύο τομέων είναι αρκετά χαμηλή. Συνεπώς αυτό αναδεικνύει ότι οι δαπάνες και η συμπεριφορά, είτε καταναλωτική είτε και επενδυτική, του ιδιωτικού τομέα είναι αβέβαιες και ευάλωτες στην πιθανότητα μιας μείωσης των

εισοδηματικών ροών του (όπως αλλαγή στη διανομή εισοδήματος, απότομη μείωση της οικονομικής δραστηριότητας), κάτι που αναμφίβολα θα προκαλούσε σε μακροοικονομική και χρηματοπιστωτική επιδείνωση, αστάθεια και κρίση.

Πηγή: Eurostat και Τράπεζα της Ελλάδος (επεξεργασία INE ΓΣΕΕ)

Διάγραμμα 2.5

Δείκτης χρηματοοικονομικής αξιοπιστίας νοικοκυριών και μη-χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων (Ελλάδα, 2014:1-2018:4)

Όσον αφορά τις επιπτώσεις της χρηματοοικονομική κρίσης ανά κλάδο δραστηριοποίησης των ΜμΕ αξίζει να σημειωθεί ότι οι κλάδοι υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης αποδείχτηκαν πιο ανθεκτικοί στην οικονομική κρίση μειώνοντας την απασχόλησή τους στο διάστημα 2008-2018 κατά 7,9% (με απώλεια 1.747 θέσεων εργασίας) έναντι 45,6% των κλάδων μέσης προς υψηλή (με απώλεια 26.399 θέσεων εργασίας), 31,1% των κλάδων μέσης προς χαμηλή (με απώλεια 55.506 θέσεων εργασίας) και 29,4% των κλάδων χαμηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης (με απώλεια 103.745 θέσεων εργασίας). Επιπρόσθετα, από το 2013 και μετά, όπου εμφανίζεται μια περιορισμένη κατά 12,7% (ή 47.669 νέες θέσεις εργασίας) αύξηση της απασχόλησης στον

ευρύτερο βιομηχανικό τομέα, οι κλάδοι υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης ανακάμπτουν ταχύτερα (αύξηση κατά 43,0% με 6.128 νέες θέσεις εργασίας).(Πίνακας 2.2)

Πίνακας 2.2

Απασχόληση κατά κλάδο ως προς την τεχνολογική του εξειδίκευση

Κλάδοι	2008	Ποσοστό (%)	2018	Ποσοστό (%)	Μεταβολή	Ποσοστό (%) μεταβολής
Υψηλή	22.136	3,6	20.389	4,8	-1.747	-7,9
Μέση προς υψηλή	57.950	9,4	31.551	7,4	-26.399	-45,6
Μέση προς χαμηλή	178.559	29,1	123.053	28,9	-55.506	-31,1
Χαμηλή	352.772	57,5	249.027	58,5	-103.745	-29,4
Σύνολο	613.425	100,0	426.038	100,0	-187.387	-30,5

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνες Εργατικού Δυναμικού

2.5.1 Νέες μορφές χρηματοδότησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης

Η Ελλάδα θέσει ως προτεραιότητα την υλοποίηση αρκετών χρηματοδοτικών εργαλείων για την επιτυχή και βέλτιστη αξιοποίηση των διαθέσιμων δημόσιων πόρων με άλλες διαθέσιμες χρηματοδοτικές πηγές. Το Υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης παρουσίασε τα εξής αποτελέσματα ήδη από την ενεργοποίηση των διαθέσιμων πηγών χρηματοδότησης. Αυτά είναι:

- Η Ελλάδα είναι πρώτη ταχύτητα ανάμεσα στα Κράτη Μέλη της ΕΕ στην απορρόφηση πόρων των διαρθρωτικών ταμείων
  - Είναι η πρώτη χώρα στην Ευρώπη στην απορρόφηση των πόρων του πακέτου Γιούνκερ με βάση τον λόγο επενδύσεων προς ΑΕΠ (στοιχεία: τέλος Φεβρουαρίου 2018).
  - Είναι η 5η χώρα-προορισμός για επενδύσεις της EBRD παγκοσμίως με συνολικό μέχρι στιγμής ποσό επένδυσης τα 2,5 δισ. € τα τελευταία 3 χρόνια (στοιχεία: τέλος Φεβρουαρίου 2018).
  - Αυξάνεται συνεχώς από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων η χρηματοδότηση της Ελληνικής Οικονομίας με εκταμιεύσεις το 2017 2 δισ. € εγκρίσεις νέων έργων 2,5 δισ. € Επιπλέον δρομολογείται η συνεργασία για νέα έργα και δράσεις ύψους 7 δισ. € για τα επόμενα 3 χρόνια τα οποία με την αναμενόμενη μόχλευση αναμένεται να οδηγήσουν σε επενδύσεις συνολικά 20 δισ. €.
- Η ίδρυση της Εθνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας αναμένεται να συμβάλει αποφασιστικά στην περαιτέρω αξιοποίηση των χρηματοδοτικών πηγών. Τα κυριότερα προγράμματα και εργαλεία που συμβάλουν στην ανάπτυξη συνδυάζοντας τους δημόσιους πόρους με πρόσθετες χρηματοδοτικές πηγές που αφορούν ΜμΕ.

- Ταμείο Επιχειρηματικών Συμμετοχών "EquiFund"
- Ταμείο Επιμερισμού Ρίσκου και Εγγυήσεων "Ταμείο Επιχειρηματικότητας Ι και ΙΙ"
- ΕΤΕπ, Global Loan
- ΕΤΕπ, Trade Finance Facility:
- Μικροχρηματοδοτήσεις (microfinance)
- Νεοφυής Επιχειρηματικότητα:
- Ενίσχυση Τουριστικών ΜΜΕ για τον εκσυγχρονισμό τους και την ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών

- Αναβάθμιση πολύ μικρών & μικρών επιχειρήσεων για την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους στις νέες αγορές
- Δράση Επιχειρούμε Έξω - Υποστήριξη Διεθνούς Προβολής ΜμΕ με Εξωστρεφή Προσανατολισμό
- Δράση Ενίσχυση της Ίδρυσης και Λειτουργίας Νέων Τουριστικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων
- Ψηφιακό Άλμα
- Ψηφιακό Βήμα
- Ποιοτικός Εκσυγχρονισμός
- Αναβάθμιση υφιστάμενων πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων του τομέα υπηρεσιών (λιανικό εμπόριο, εστίαση, ιδιωτική εκπαίδευση):

2.5.2 Επιλογή επιχειρηματικής στρατηγικής για την αντιμετώπιση της κρίσης

Εξαιτίας της προαναφερθείσα δυσχερής παγκόσμιας οικονομικής κατάστασης, οι επιχειρήσεις προσπαθώντας να προσαρμοστούν και να επιβιώσουν αναγκάστηκαν να *αλλάζουν επιχειρησιακή στρατηγική και να αναδιοργανώσουν την εσωτερική λειτουργία τους* (Ulrich, Rogovsky & Lamotte, 2009).

Τα μέτρα που επιλέγουν οι επιχειρήσεις για να αντιμετωπίσουν τη κρίση σχετίζονται με μείωση των τιμών, τον περιορισμό του κόστους λειτουργίας, την αλλαγή προμηθευτών, τη μείωση προσωπικού, την αλλαγή των συμβάσεων των εργαζομένων, την επέκταση πωλήσεων στο εξωτερικό, την επέκταση σε άλλες δραστηριότητες, τον περιορισμό της δραστηριότητας κλπ. Έρευνα που πραγματοποίησε η IOBE σε συνεργασία με την McKinsey Company το 2009 φανέρωσε ότι ο πλέον πιθανός τρόπος αντίδρασης στην κρίση σύμφωνα με το 93% των επιχειρήσεων είναι η *πериκοπή στο κόστος λειτουργίας, ενώ ακολουθεί ο περιορισμός των περιθωρίων κέρδους*. Το κόστος λειτουργίας περιορίζεται με την περικοπή των μεταβλητών στοιχείων εργατικού κόστους (πχ. πριμ, επιδόματα παραγωγικότητας κλπ.), με την προσαρμογή του χρόνου εργασίας με τη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων (συμβάσεις αορίστου ή ορισμένου χρόνου) αλλά και μέσω της στασιμότητας των αυξήσεων των τακτικών

αποδοχών. Ωστόσο από τις περισσότερες επιχειρήσεις επιλέγεται ένας συνδυασμός επιλογών ανάλογα την περίπτωση που αποτελείται επίσης από τη μείωση τιμών και τη μείωση της παραγωγής.

Οι επιχειρήσεις που ενεργούν αποφασιστικά και με στρατηγικό τρόπο και ανταποκρίνονται άμεσα στην κρίση τα πηγαίνουν καλύτερα από εκείνες που χαρακτηρίζονται από στασιμότητα ή αντιδρούν σπασμωδικά (Branstad, Jackson & Banerji, 2009). Επίσης, το πόσο γρήγορα και αποτελεσματικά ανταποκρίνεται μια επιχείρηση στην κρίση, αντικατοπτρίζεται στη φήμη της, την αξιοπιστία της, την ακεραιότητα των δραστηριοτήτων της και τις επιδόσεις της στην αγορά (Calloway & Keen, 1996).

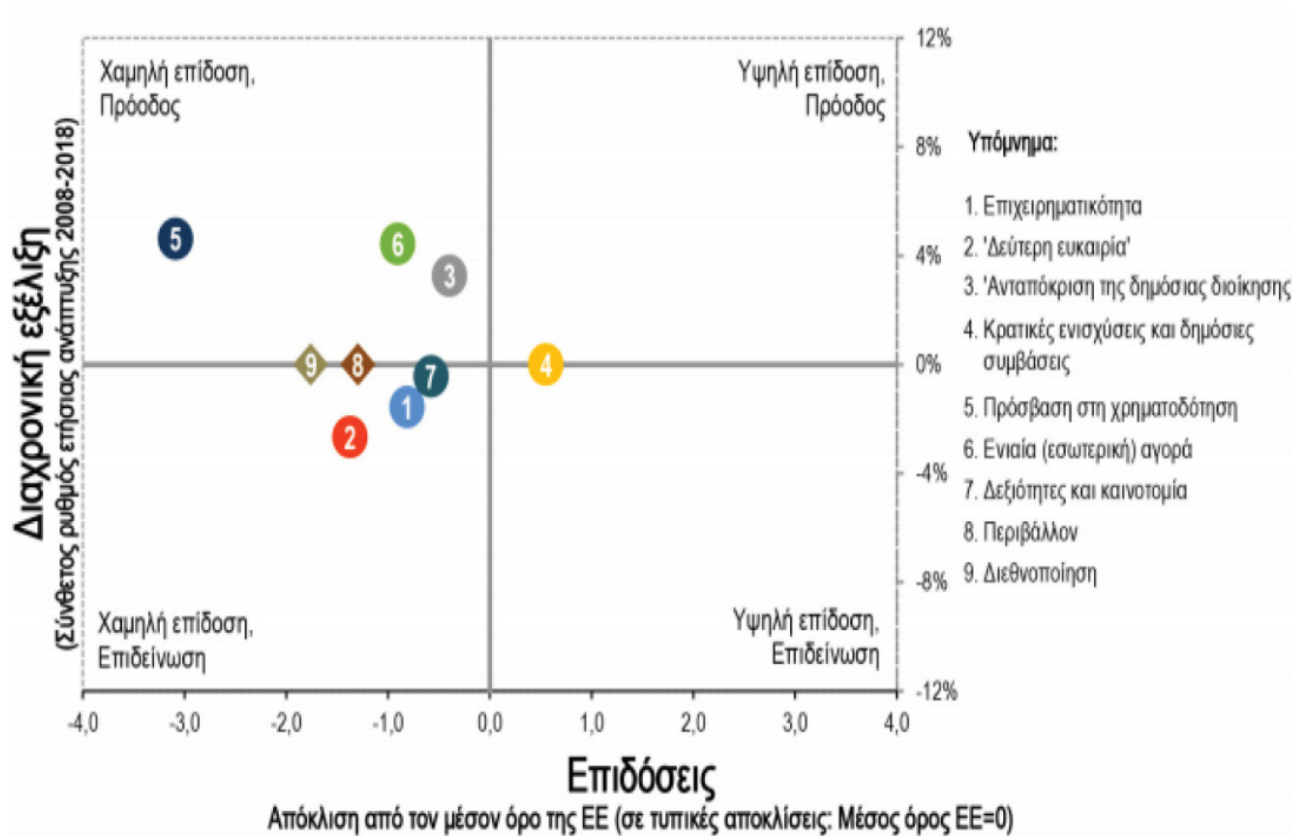
2.5.3 Το επιχειρηματικό περιβάλλον των ΜμΕ

Η Ευρωπαϊκή επιτροπή για να συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση των πρόσφατων τάσεων και των εθνικών πολιτικών που επηρεάζουν τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις εκδίδει κάθε χρόνο μία έκθεση. Η έκθεση αυτή καθιερώθηκε το 2008 μέσω της πρωτοβουλίας Small Business Act (SBA)

Η SBA είναι πρωτοβουλία πολιτικής της ευρωπαϊκής ένωσης για την υποστήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων σχετικά με την επιχειρηματικότητα δίνοντας προτεραιότητα στις μικρές επιχειρήσεις.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται η επίδοση της Ελλάδας σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2008-2018. Η Ελλάδα υστερεί του μέσου όρου σε όλους τους δείκτες εκτός από τις κρατικές ενισχύσεις και δημόσιες παρεμβάσεις. Ο συγκεκριμένος δείκτης ενισχύεται από την μεγάλη συμμετοχή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην Ελλάδα σε δημόσιους διαγωνισμούς.

Η χαμηλότερη απόκλιση της Ελλάδας παρατηρείται στον δείκτη πρόσβασης χρηματοδότησης. Ο δείκτης αυτός αντικατοπτρίζει το τεράστιο πρόβλημα πρόσβασης σε τραπεζικές πιστώσεις που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία από την έναρξη της οικονομικής κρίσης.

Πηγή: SBA Fact Sheet 2018

Διάγραμμα 2.6

SBA: Επιδόσεις Ελλάδα συγκριτικά με την ΕΕ

2.6 Ανακεφαλαίωση

Στο κεφάλαιο αυτό είδαμε την πολύ σημαντική θέση που κατέχουν οι ΜμΕ στην οικονομία της χώρας μας αλλά και τα προβλήματα που αντιμετώπισαν αυτή τη δύσκολη περίοδο. Αναφερθήκαμε στα χαρακτηριστικά τους αλλά και στις αδυναμίες τους σε σχέση με τις ΜμΕ της ΕΕ. Τέλος, με τη χρήση και ανάλυση δεικτών μέσω διαγραμμάτων έγινε εκτενή ανάλυση και σύγκριση για όλη τη περίοδο της κρίσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Μεθοδολογία της έρευνας

3.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα γίνει αναφορά στη διαδικασία της έρευνας που πραγματοποιήθηκε και στο τρόπο συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων. Δημιουργήσαμε ένα ερωτηματολόγιο με στόχο την εξαγωγή των συμπερασμάτων που θα μας βοηθούσε να καταλάβουμε τον τρόπο αντίδρασης και αντιμετώπισης της κρίσης στις ΜμΕ.

Το ερωτηματολόγιο δόθηκε προς απάντηση σε επιχειρήσεις κατά κύριο λόγο της αττικής για ευκολότερη και πιο άμεση συλλογή των αποτελεσμάτων. Με τη βοήθεια του στατιστικού προγράμματος ανάλυσης SPSS έγινε η εξαγωγή των αποτελεσμάτων αλλά και γραφημάτων για κάθε περίπτωση.

Τέλος, θα δούμε και τον τρόπο εισαγωγής και κωδικοποίησης των μεταβλητών στο πρόγραμμα ανάλυσης.

3.2 Περιγραφή διαδικασίας της έρευνας

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής σχετίζεται **με τη μελέτη του τρόπου αντίδρασης και αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις της εγχώριας αγοράς.**

Για την διενέργεια της συγκεκριμένης έρευνας **δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο**, με τις ερωτήσεις να χωρίζονται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει ερωτήσεις αναφορικά **με τον κλάδο, το μέγεθος και το κύκλο εργασιών της εκάστοτε επιχείρησης** (Ερώτηση 1-6).

Οι ερωτήσεις είναι οι εξής:

- Προσδιορίστε την περιοχή που εδρεύει η επιχείρησή σας
- Σε ποιο κλάδο δραστηριοποιείται η επιχείρησή σας
- Προσδιορίστε τη νομική μορφή της επιχείρησής σας
- Αναφάριτε τα έτη δραστηριοποίησης της εταιρείας σας
- Προσδιορίστε τον αριθμό των εργαζομένων που απασχολείτε στην επιχείρησή σας
- Προσδιορίστε τον κύκλο εργασιών για το προηγούμενο έτος (2018)

Το δεύτερο μέρος περιέχει ερωτήσεις αναφορικά με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης:

- στις πωλήσεις της επιχείρησης
- στον αριθμό των πελατών της επιχείρησης
- στα κέρδη της επιχείρησης
- στις τιμές και στην ποιότητα των παρεχόμενων προϊόντων / υπηρεσιών
- στη χρηματοδότηση και στην εισπρακτική πολιτική της επιχείρησης

Στη πλειοψηφία των ερωτήσεων χρησιμοποιήθηκε η κλίμακα ιεράρχησης: Μεγάλη μείωση (> -35%), Μείωση (<35%), Καμία μεταβολή, Αύξηση, ενώ σε μία ερώτηση η μέθοδος μέτρησης που χρησιμοποιήθηκε είναι η κλίμακα Likert (Διαφωνώ απόλυτα, Διαφωνώ, Ούτε Διαφωνώ/ ούτε Συμφωνώ, Συμφωνώ, Συμφωνώ Απόλυτα).

Τέλος στο τρίτο μέρος περιλαμβάνονται κλειστές ερωτήσεις που αφορούν την επιλογή της επιχειρησιακής στρατηγικής που ακολούθησε η εκάστοτε επιχείρηση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης αλλά και την στρατηγική που προτίθεται να ακολουθήσει στο άμεσο μέλλον.

3.3 Σκοποί και στόχοι της έρευνας

Στόχος της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας είναι η *αποτύπωση των μεταβολών της λειτουργίας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων* με βασικό άξονα *την οικονομική κρίση που διανύει η χώρα μας τα τελευταία χρόνια*.

Συγκεκριμένα, οι ερευνητικοί στόχοι επικεντρώνονται στην εξέταση των εξής συσχετίσεων:

- Πως επηρεάστηκε η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών/ προϊόντων σε σχέση με την στρατηγική που ακολούθησε η επιχείρηση όσον αφορά το προσωπικό:
- Πως επηρεάστηκαν τα κέρδη και ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων σε σχέση με τον αριθμό των πελατών τους:
- Πως επηρεάστηκε η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων σε σχέση με τις απολύσεις του προσωπικού:

3.4 Επιλογή Μεθόδων

Αφού ολοκληρώθηκε η δημιουργία του ερωτηματολογίου προχωρήσαμε στην *αποστολή του σε ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις*. Η μέθοδος δειγματοληψίας που πραγματοποιήθηκε κατηγοριοποιείται στις *μεθόδους απροσδιόριστης πιθανότητας επιλογής (non-probability sampling)* και ονομάζεται *δειγματοληψία ευκολίας ή συμπτωματική δειγματοληψία (convenience sampling)*.

Στη συμπτωματική δειγματοληψία παρατηρείται ένα είδος εθελοντικού δείγματος, διότι λαμβάνουν μέρος άτομα πρόθυμα και με ευκολία πρόσβασης. Στην παρούσα έρευνα *το δείγμα αποτελούνταν από ελληνικές μικρομεσαίες εταιρίες στις οποίες εργάζονται υπάλληλοι οι οποίοι έχουν προσωπική σχέση με τον ερευνητή*.

Παράλληλα για τη δειγματοληψία του δείγματος χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της χιονοστιβάδας (snowball sampling) η οποία είναι εξαιρετικά χρήσιμη όταν η έρευνα γίνεται σε άτομα με κοινά χαρακτηριστικά και ανήκουν σε κάποια ομάδα. Επίσης σε αυτή την τεχνική το κάθε άτομο που παίρνει μέρος στην έρευνα προτείνει και κάποιο άλλο άτομο με αντίστοιχα χαρακτηριστικά. Έτσι δίνουν στον ερευνητή τα στοιχεία επικοινωνίας και άλλων ατόμων και η έρευνα συνεχίζεται. Η διαδικασία αυτή δημιουργεί στο δείγμα ένα δυναμικό χαρακτήρα που εξελίσσεται μέχρι το σημείο κορεσμού που πλέον μειώνονται δραστικά τα επιπλέον άτομα στην έρευνα.

Στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε, το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος αποτελείται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις στις οποίες είχαμε άμεση πρόσβαση λόγω προσωπικών επαφών. Στη συνέχεια η έρευνα συνεχίστηκε με την προώθηση του ερωτηματολογίου μέσω των αρχικών επαφών σε άλλες επιχειρήσεις, που πληρούν τα κριτήρια της έρευνας μας, και στη συνέχεια επιστράφηκαν στον ερευνητή. Τα ερωτηματολόγια τις περισσότερες των περιπτώσεων απαντήθηκαν από τον υπεύθυνο του τμήματος προσωπικού σε συνεργασία με τον υπεύθυνο του οικονομικού τμήματος της κάθε επιχείρησης. Τέλος η όλη διαδικασία, λόγω της ευαισθησίας του περιεχομένου των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου στηρίχθηκε στην εχεμύθεια μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων πλευρών καθώς και την ανωνυμία τους.

3.4.1 Ερευνητικό εργαλείο

Η επεξεργασία των δεδομένων που συλλέχθηκαν από τα 55 ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν κατά τη διαδικασία της έρευνας πραγματοποιήθηκε με τη χρήση του *προγράμματος SPSS Statistics* της IBM. Το περιβάλλον του προγράμματος έχει δύο όψεις για τον χρήστη: Το πεδίο *δεδομένων* και το πεδίο *μεταβλητών*. Στο πρώτο εισήχθησαν τα δεδομένα που συλλέχθηκαν. Στο δεύτερο πεδίο εισήχθησαν τα ονόματα και οι ιδιότητες των μεταβλητών. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, ήταν αρχικά καταχωρημένα στο πρόγραμμα Excel, και στη συνέχεια εισήχθησαν στο SPSS για την εύκολη επεξεργασία τους. Στην έρευνα που διεξήγαμε και σύμφωνα με τη μορφή του ερωτηματολογίου η *κάθε ερώτηση αποτελεί μια ανεξάρτητη μεταβλητή*. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές μπορούν να διακριθούν ανάλογα με το είδος των τιμών που λαμβάνουν σε ποσοτικές και ποιοτικές. **Ποσοτικές** χαρακτηρίζονται εκείνες που μπορούν να πάρουν αριθμητικές τιμές, ενώ **ποιοτικές** εκείνες που παίρνουν τιμές που αντικατοπτρίζουν μία κατηγορία και μπορεί και κάτι μη μετρήσιμο.

Επιπρόσθετα στο πεδίο Label δώσαμε *αναλυτική περιγραφή της εκάστοτε μεταβλητής*,

Πίνακας 3.1

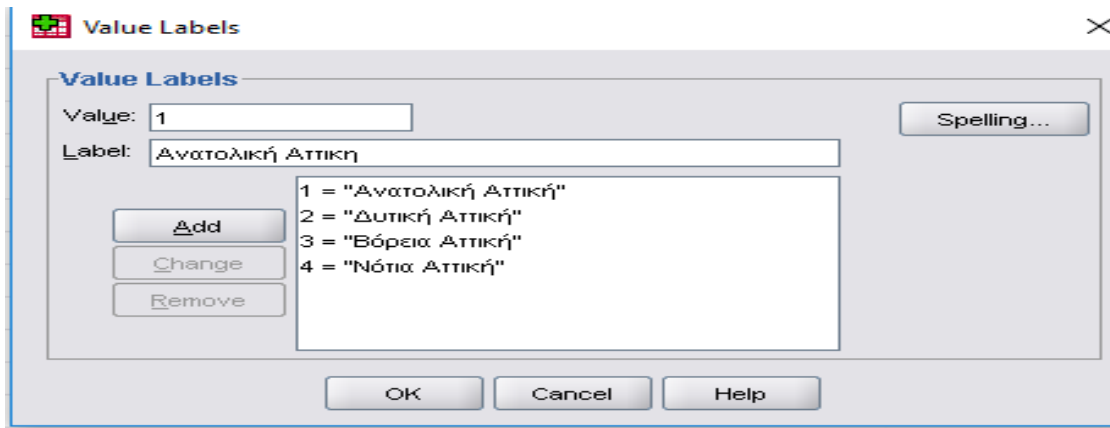
Label μεταβλητών

	Name	Type	Width	Decimals	Label	Values
1	Έδρα_Επιχείρησης	Numeric	8	0	Έδρα_Επιχείρησης	{1, Ανατολικ...
2	Κλάδος_Δραστηριοποίησης	String	40	0	Κλάδος_Δραστηριοποίησης	None
3	Νομική_Μορφή	Numeric	8	0	Νομική_Μορφή	{1, Ομόρρυθ...
4	Έτη_Δραστηριοποίησης	Numeric	8	0	Έτη_Δραστηριοποίησης	{1, 2 έτη}...
5	Αριθμός_Εργαζομένων	Numeric	8	0	Αριθμός_Εργαζομένων	{1, 0-5}...
6	Κύκλος_Εργασιών	Numeric	8	0	Κύκλος_Εργασιών	{1, Έως 50 ...
7	Πωλήσεις_Επιχείρησης	Numeric	8	0	Πωλήσεις_Επιχείρησης	{1, Μεγάλη ...
8	Αριθμός_Πελατών	Numeric	8	0	Αριθμός_Πελατών	{1, Μεγάλη ...
9	Κέρδη_Επιχείρησης	Numeric	8	0	Κέρδη_Επιχείρησης	{1, Μεγάλη ...
10	Τιμές_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Numeric	8	0	Τιμές_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	{1, Μεγάλη ...
11	Τιμές_Προϊόντων_Προμηθευτών	Numeric	8	0	Τιμές_Προϊόντων_Προμηθευτών	{1, Μεγάλη ...
12	Χρηματοδότηση_Επιχείρησης	Numeric	8	0	Χρηματοδότηση_Επιχείρησης	{1, Μεγάλη ...
13	Επισφάλειες_Πελατών	Numeric	8	0	Επισφάλειες_Πελατών	{1, Μεγάλη ...
14	Ρευστότητα_Επιχείρησης	Numeric	8	0	Ρευστότητα_Επιχείρησης	{1, Μεγάλη ...
15	Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Numeric	8	0	Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	{1, Διαφωνώ...
16	Πληρωμή_Με_Μετρητά	Numeric	8	0	Πληρωμή_Με_Μετρητά	{1, Μεγάλη ...
17	Μείωση_Πιστωτικών_Ορίων	Numeric	8	0	Μείωση_Πιστωτικών_Ορίων	{1, Μεγάλη ...
18	Μείωση_Χρόνου_Αποπληρωμής	Numeric	8	0	Μείωση_Χρόνου_Αποπληρωμής	{1, Μεγάλη ...
19	Κατάργηση_Χρήσης_Επιταγών	Numeric	8	0	Κατάργηση_Χρήσης_Επιταγών	{1, Μεγάλη ...
20	Εισπρακτική_Πολιτική_Προσδιορίστε	String	25	0	Εισπρακτική_Πολιτική_Προσδιορίστε	None
21	Μείωση_Τιμών_Προϊόντων	Numeric	8	0	Μείωση_Τιμών_Προϊόντων	{1, Καθόλου...
22	Μείωση_Εξόδων_Διαφήμισης	Numeric	8	0	Μείωση_Εξόδων_Διαφήμισης	{1, Καθόλου...
23	Μείωση_Στελέχωσης_Δικτύου_Εξωτερικών_Συνεργ...	Numeric	8	0	Μείωση_Στελέχωσης_Δικτύου_Εξωτερικών_Συνεργατών	{1, Καθόλου...
24	Μείωση_Της_Ποιότητας_Προϊόντων_Υπηρεσιών	Numeric	8	0	Μείωση_Της_Ποιότητας_Προϊόντων_Υπηρεσιών	{1, Καθόλου...
25	Ένταξη_Σε_Επιδοτούμενα_Προγράμματα	Numeric	8	0	Ένταξη_Σε_Επιδοτούμενα_Προγράμματα	{1, Καθόλου...
26	Αύξηση_Ιδίων_Κεφαλαίων	Numeric	8	0	Αύξηση_Ιδίων_Κεφαλαίων	{1, Καθόλου...
27	Αύξηση_Ιδίων_Κεφαλαίων_Μέσω_Τρίτων	Numeric	8	0	Αύξηση_Ιδίων_Κεφαλαίων_Μέσω_Τρίτων	{1, Καθόλου...
28	Χρήση_Αποθεματικών	Numeric	8	0	Χρήση_Αποθεματικών	{1, Καθόλου...
29	Βραχυπρόθεσμο_Τραπεζικό_Δανεισμό	Numeric	8	0	Βραχυπρόθεσμο_Τραπεζικό_Δανεισμό	{1, Καθόλου...
30	Μακροπρόθεσμο_Τραπεζικό_Δανεισμό	Numeric	8	0	Μακροπρόθεσμο_Τραπεζικό_Δανεισμό	{1, Καθόλου...
31	Απολύσεις_Προσωπικού	Numeric	8	0	Απολύσεις_Προσωπικού	{1, Πολύ λίγ...
32	Τροποποίηση_Συμβάσεων	Numeric	8	0	Τροποποίηση_Συμβάσεων	{1, Πολύ λίγ...
33	Περικοπές_Μισθών	Numeric	8	0	Περικοπές_Μισθών	{1, Πολύ λίγ...
34	Μείωση_Εξόδων_Εκπαίδευσης_Προσωπικού	Numeric	8	0	Μείωση_Εξόδων_Εκπαίδευσης_Προσωπικού	{1, Πολύ λίγ...
35	Επίτευξη_Στόχων	Numeric	8	0	Επίτευξη_Στόχων	{1, Απόλυτα...
36	Μελλοντική_Στρατηγική_Μείωση_Τιμών	Numeric	8	0	Μελλοντική_Στρατηγική_Μείωση_Τιμών	{1, Πολύ λίγ...
37	Μελλοντική_Στρατηγική_Αύξηση_Τιμών	Numeric	8	0	Μελλοντική_Στρατηγική_Αύξηση_Τιμών	{1, Πολύ λίγ...
38	Μελλοντική_Στρατηγική_Προσλήψεις_Προσωπικού	Numeric	8	0	Μελλοντική_Στρατηγική_Προσλήψεις_Προσωπικού	{1, Πολύ λίγ...
39	Μελλοντική_Στρατηγική_Αύξηση_Μισθών	Numeric	8	0	Μελλοντική_Στρατηγική_Αύξηση_Μισθών	{1, Πολύ λίγ...

ενώ στο πεδίο Value πραγματοποιήθηκε η κωδικοποίηση των μεταβλητών. Για παράδειγμα η μεταβλητή «Έδρα_Επιχείρησης» που αφορά την περιοχή που εδρεύει η επιχείρηση κωδικοποιήθηκε ως εξής (Πίνακας 3.2):

Πίνακας 3.2

Κωδικοποίηση μεταβλητών

- 1,00 = " Ανατολική Αττική"
- 2,00 = " Δυτική Αττική"
- 3,00 = " Βόρεια Αττική "
- 4,00 = " Νότια Αττική"

3.4.2 Μέθοδοι στατιστικής ανάλυσης των ερευνητικών δεδομένων

Στην ανάλυση που πραγματοποιήθηκε εξετάστηκαν και οι *γραμμικές συσχετίσεις (bivariate correlation)* για τις μεταβλητές ανά ζεύγη με το επίπεδο σημαντικότητας να ορίζεται σε 0,05. Αναλυτικότερα, χρησιμοποιήθηκε ο *παραμετρικός συντελεστής συσχέτισης του Pearson, r*. Ο συντελεστής συσχέτισης του Pearson μπορεί να λάβει τιμές από -1 όπου έχουμε αρνητική έως +1 όπου έχουμε θετική συσχέτιση.

- **Αρνητική συσχέτιση:** μικρές τιμές μίας μεταβλητής X αντιστοιχούν σε μεγάλες τιμές μιας άλλης, ισχύει και το αντίστροφο.
- **Θετική συσχέτιση:** μικρές τιμές της μίας μεταβλητής X αντιστοιχούν σε μικρές τιμές της άλλης μεταβλητής, ισχύει και το αντίστροφο.

Δηλαδή, το πρόσημο καταδεικνύει το είδος της συσχέτισης, ενώ όσο μεγαλύτερη είναι η απόλυτη τιμή τους, τόσο ισχυρότερη είναι η συσχέτιση των δύο μεταβλητών. Τέλος, η τιμή μηδέν αντιστοιχεί στη μη ύπαρξη γραμμικής σχέσης.

3.5 Ανακεφαλαίωση

Στο παραπάνω κεφάλαιο παρουσιάσαμε την διαδικασία και τον τρόπο που εξελίχθηκε η έρευνα μέσω του ερωτηματολογίου αλλά και η εισαγωγή των δεδομένων σε πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης για την απόκτηση των αποτελεσμάτων που θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

4.1 Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήσαμε στην έρευνα μας. Θα γίνει αποτύπωση τους σε συνοπτικό πίνακα για κάθε ερώτηση καθώς και χρήση διαγραμμάτων για την απεικόνιση τους.

Σε κάθε διάγραμμα και πίνακα υπάρχει και σχολιασμός τους δίνοντας έμφαση στις ακραίες τιμές κάθε περίπτωσης. Τα διαγράμματα και οι πίνακες έχουν εξαχθεί με τη βοήθεια του προγράμματος (SPSS) που χρησιμοποιήσαμε για να επεξεργαστούμε τα δεδομένα μας.

4.2 Παρουσίαση αποτελεσμάτων

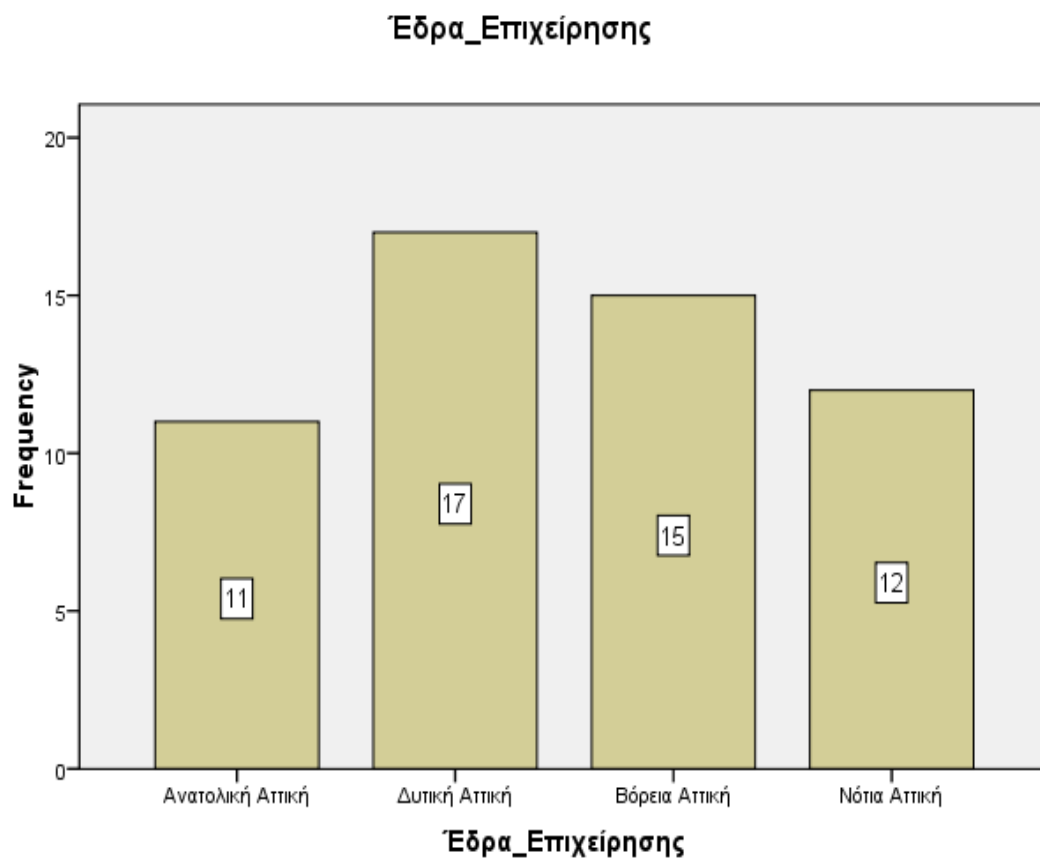
Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα γίνει παρουσίαση και γραφική απεικόνιση των παρατηρήσεων που συλλέχθηκαν από την έρευνα.

Πίνακας 4.1
Έδρα επιχείρησης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Ανατολική Αττική	11	20,0	20,0	20,0
Δυτική Αττική	17	30,9	30,9	50,9
Βόρεια Αττική	15	27,3	27,3	78,2
Νότια Αττική	12	21,8	21,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Σύμφωνα με το δείγμα μας έχουμε **55** απαντήσεις. Όσον αφορά την ερώτηση για την τοποθεσία της έδρας της επιχείρησης οι **11** βρίσκονται στην **Ανατολική** Αττική, οι **17** στη **Δυτική** Αττική, οι **15** στη **Βόρεια** Αττική και οι υπόλοιπες **12** στη **Νότια** Αττική.

Διάγραμμα 4.1

Bar chart: Έδρα επιχείρησης

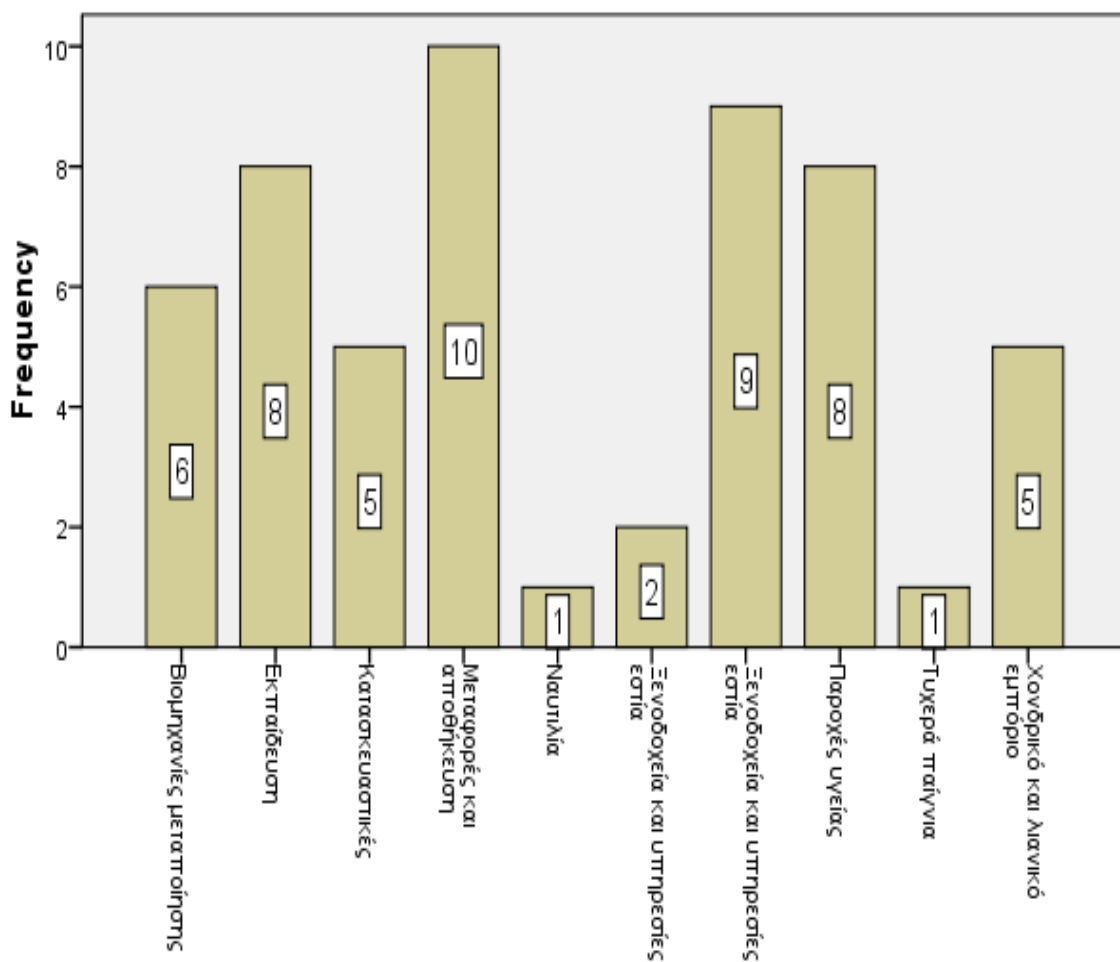
Πίνακας 4.2

Κλάδος δραστηριοποίησης

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Βιομηχανίες μεταποίησης	6	10,9	10,9	10,9
	Εκπαίδευση	8	14,5	14,5	25,5
	Κατασκευαστικές	5	9,1	9,1	34,5
	Μεταφορές και αποθήκευση	10	18,2	18,2	52,7
	Ναυτιλία	1	1,8	1,8	54,5
	Ξενοδοχεία και υπηρεσίες εστίασης	11	20,0	20,0	74,5
	Παροχές υγείας	8	14,5	14,5	89,1
	Τυχερά παίγνια	1	1,8	1,8	90,9
	Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	5	9,1	9,1	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Όσον αφορά τον κλάδο της επιχείρησης έχουμε αρκετές και διαφορετικές απαντήσεις με τις περισσότερες απαντήσεις να παρατηρούνται στο κλάδο της **Μεταφοράς και αποθήκευσης** αλλά και στο κλάδο των **Ξενοδοχείων και της εστίασης** με **10** και **11** απαντήσεις αντίστοιχα.

Κλάδος_Δραστηριοποίησης

Διάγραμμα 4.2

Bar chart: Κλάδος δραστηριοποίησης

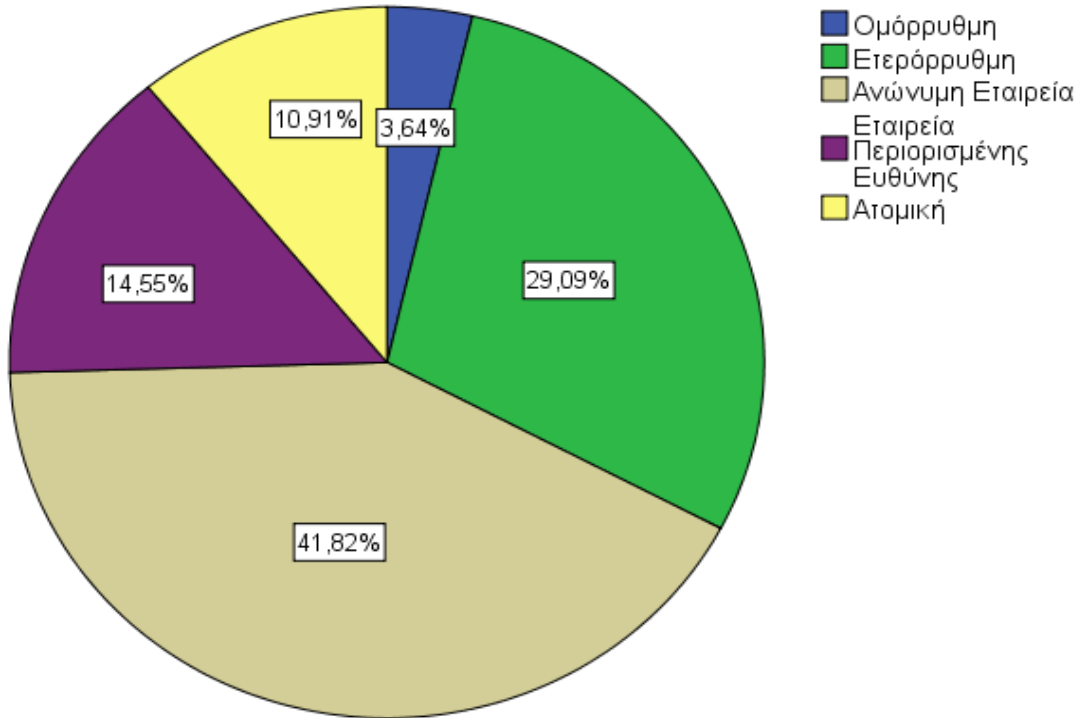
Πίνακας 4.3
Νομική μορφή

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Ομόρρυθμη	2	3,6	3,6	3,6
Ετερόρρυθμη	16	29,1	29,1	32,7
Ανώνυμη Εταιρεία	23	41,8	41,8	74,5
Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης	8	14,5	14,5	89,1
Ατομική	6	10,9	10,9	100,0
Total	55	100,0	100,0	

1 Πίνακας: Νομική μορφή

Σχετικά με τη νομική μορφή των επιχειρήσεων οι περισσότερες απαντήσεις αντιστοιχούν σε **Ανώνυμες Εταιρίες με 23**, σε **Ετερόρρυθμες με 16** , **Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης με 8** απαντήσεις. **Ατομικές και Ομόρρυθμες από 6 και 2** αντίστοιχα.

Νομική_Μορφή

Διάγραμμα 4.3

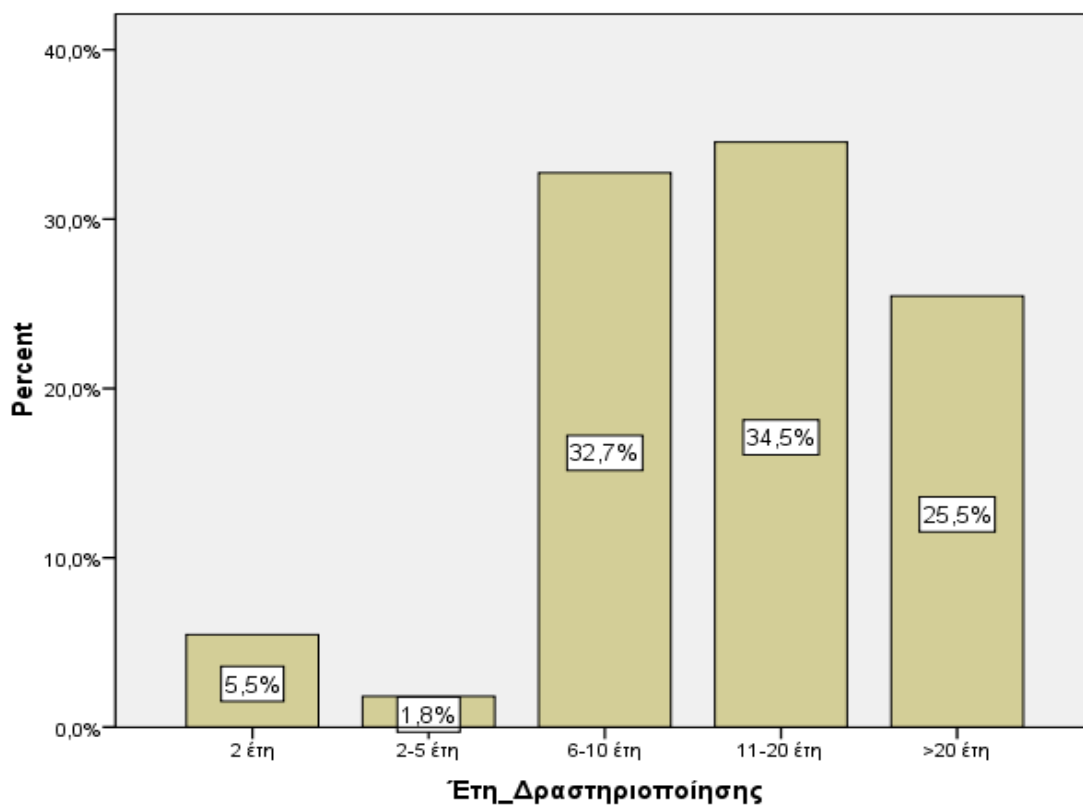
Pie chart: Νομική μορφή

Πίνακας 4.4

Έτη δραστηριοποίησης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Έως 2 έτη	3	5,5	5,5	5,5
2-5 έτη	1	1,8	1,8	7,3
6-10 έτη	18	32,7	32,7	40,0
11-20 έτη	19	34,5	34,5	74,5
>20 έτη	14	25,5	25,5	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Σχετικά με τα έτη δραστηριοποίησης παρατηρούμε ότι οι περισσότερες παρατηρήσεις αφορούν εταιρίες με **11-20 έτη** λειτουργίας με ελάχιστη διαφορά με τη κατηγορία **6-10 έτη** με διαφορά μόλις μία παρατήρηση, **19** έναντι **18**.

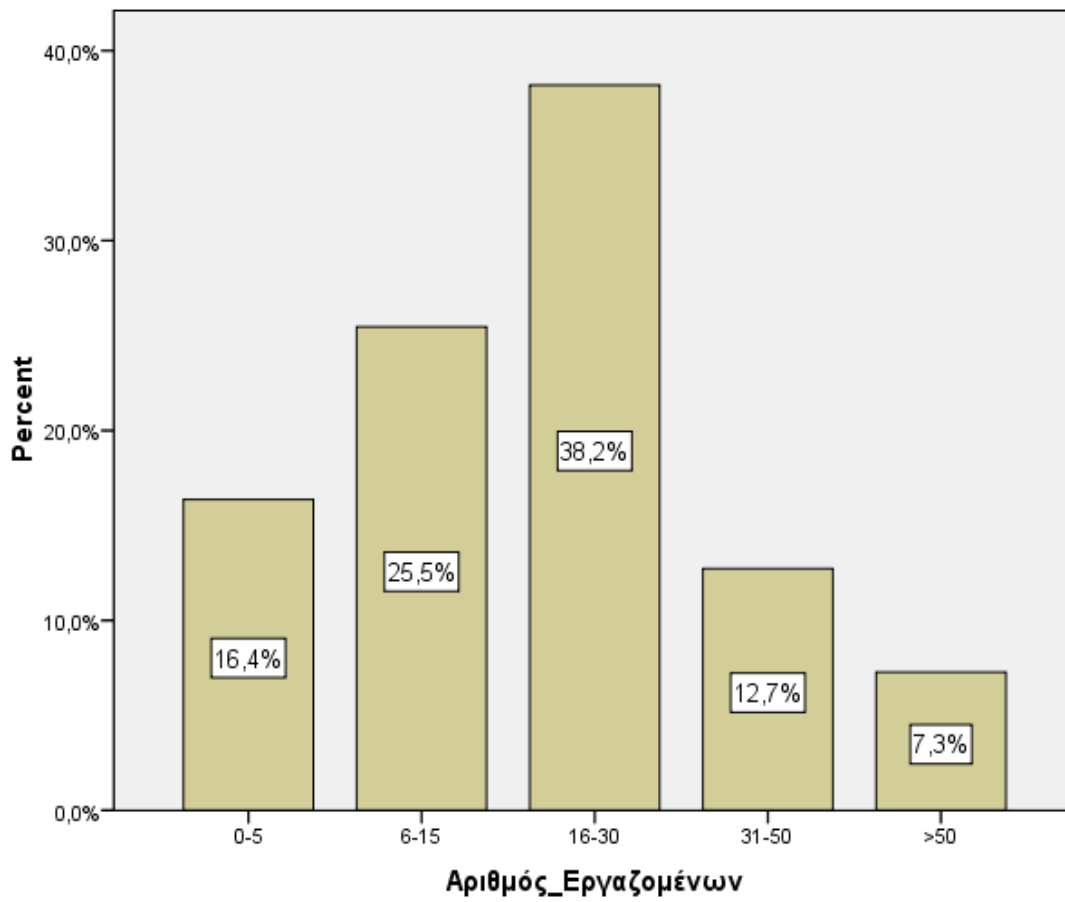
Διάγραμμα 4.4
Bar chart: Έτη δραστηριοποίησης

Πίνακας 4.5

Αριθμός εργαζομένων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0-5	9	16,4	16,4	16,4
6-15	14	25,5	25,5	41,8
16-30	21	38,2	38,2	80,0
31-50	7	12,7	12,7	92,7
>50	4	7,3	7,3	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Όσον αφορά τον αριθμό των εργαζομένων οι περισσότερες παρατηρήσεις αφορούν τη κατηγορία **16-30** με **21** και τη κατηγορία **6-15** με **14**.

Διάγραμμα 4.5
Bar chart: Αριθμός εργαζομένων

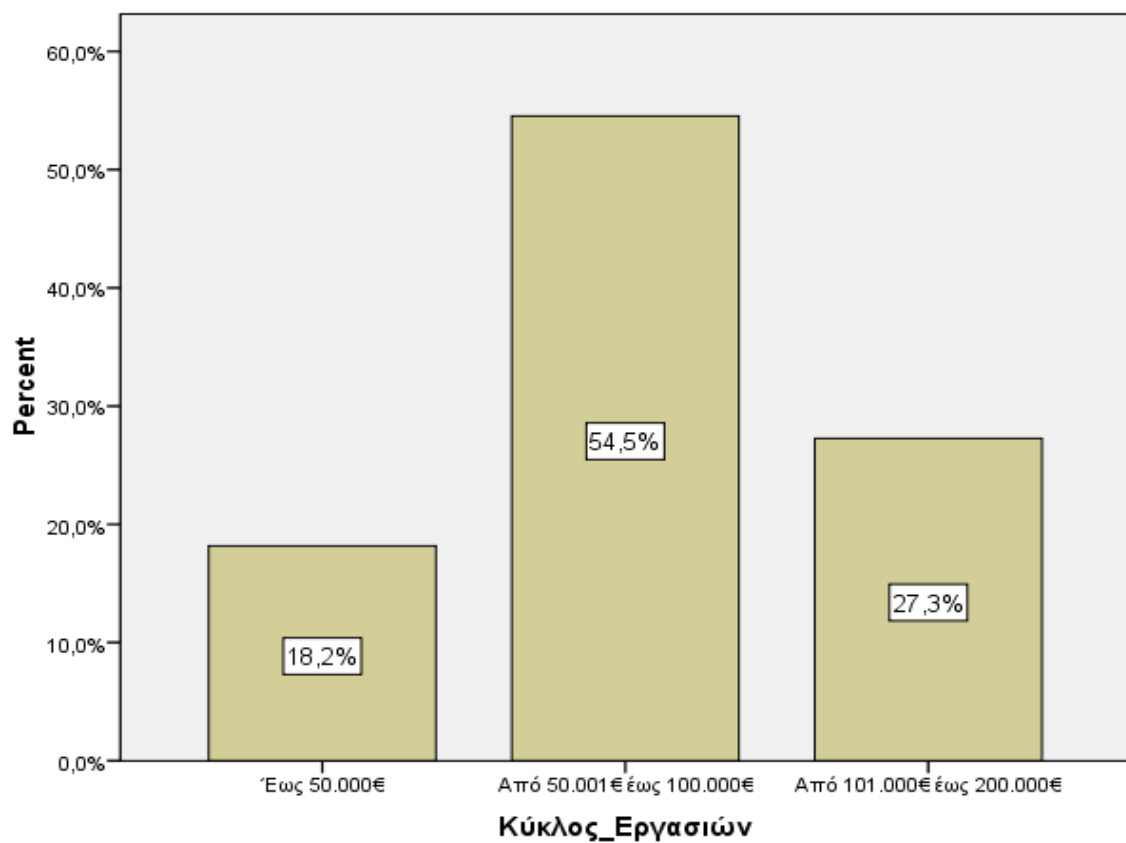

Πίνακας 4.6

Κύκλος εργασιών

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Έως 50.000€	10	18,2	18,2	18,2
	Από 50.001€ έως 100.000€	30	54,5	54,5	72,7
	Από 101.000€ έως 200.000€	15	27,3	27,3	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Οι εταιρίες με τις περισσότερες παρατηρήσεις σχετικά με τον κύκλο εργασιών αφορούν την κατηγορία από **50.001€** έως **100.000€** με **30** παρατηρήσεις.

Διάγραμμα 4.6

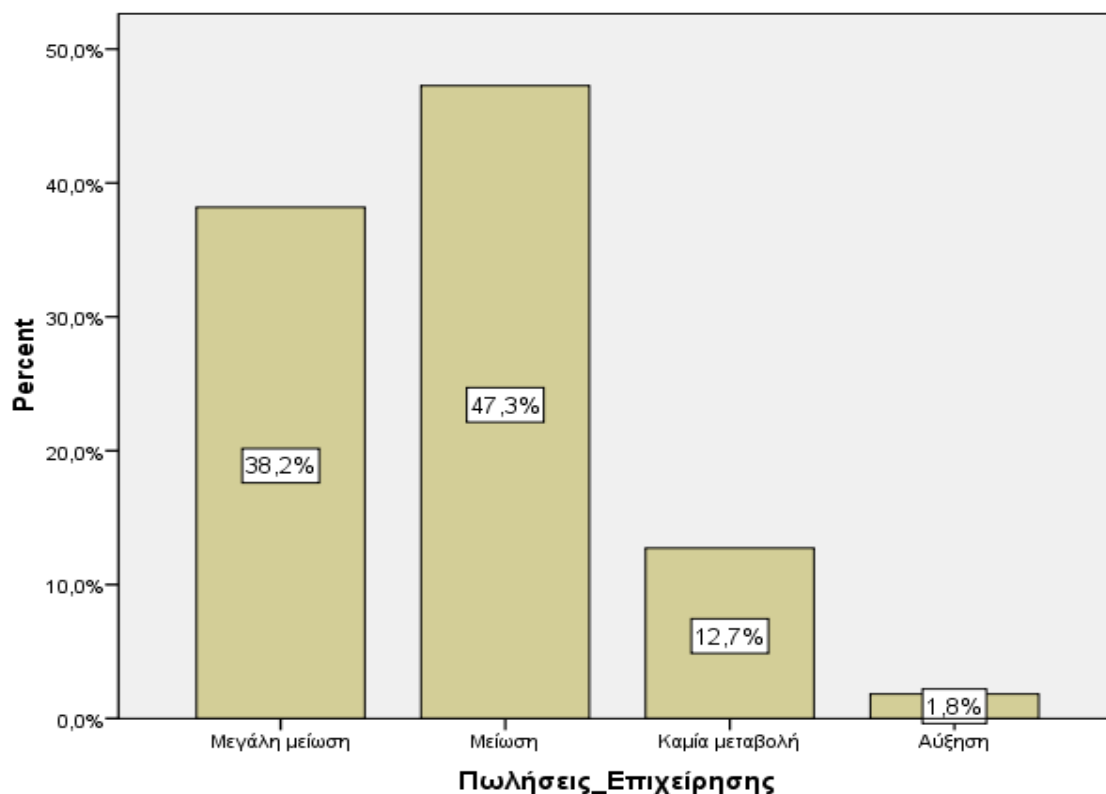
Bar chart: Κύκλος εργασιών

Πίνακας 4.7

Πωλήσεις επιχείρησης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	21	38,2	38,2	38,2
Μείωση	26	47,3	47,3	85,5
Καμία μεταβολή	7	12,7	12,7	98,2
Αύξηση	1	1,8	1,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Σύμφωνα με την έρευνα την περίοδο της οικονομικής κρίσης οι πωλήσεις των επιχειρήσεων σημείωσαν **Μείωση** με ποσοστό **47,3 %** και **Μεγάλη μείωση** με **38,2%** ενώ μόλις το **12,7 %** απάντησε ότι δεν επήλθε **Καμία μεταβολή** στις πωλήσεις τους και μόλις το **1,8 %** ότι παρατήρησαν **Αύξηση**.

Διάγραμμα 4.7

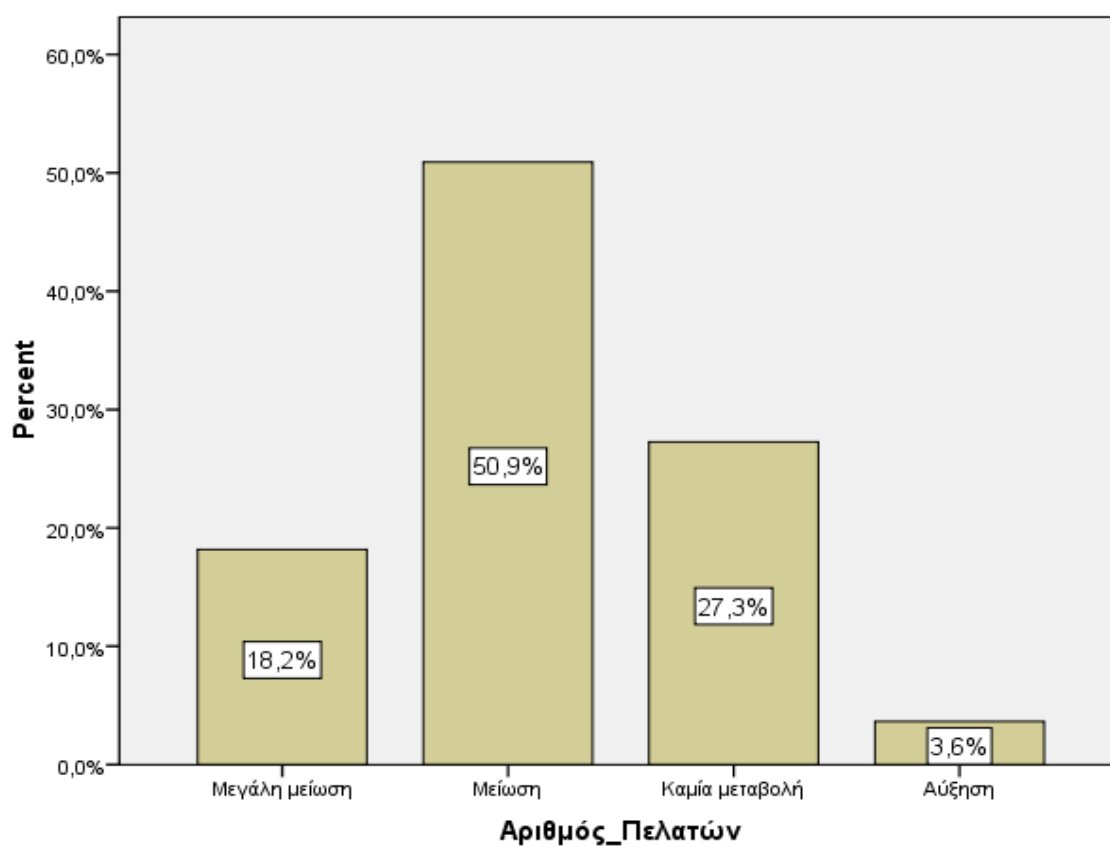
Bar chart: Πωλήσεις επιχείρησης

Πίνακας 4.8

Αριθμός πελατών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	10	18,2	18,2	18,2
Μείωση	28	50,9	50,9	69,1
Καμία μεταβολή	15	27,3	27,3	96,4
Αύξηση	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Σχετικά με τον αριθμό των πελατών τους το **50,9 %** απάντησαν ότι παρατήρησαν **Μείωση**, το **27,3 %** ότι παρατήρησαν **Καμία μεταβολή**, το **18,2 %** παρατήρησαν **Μεγάλη μείωση** ενώ **Αύξηση** παρατήρησε μόλις το **3,6 %**.

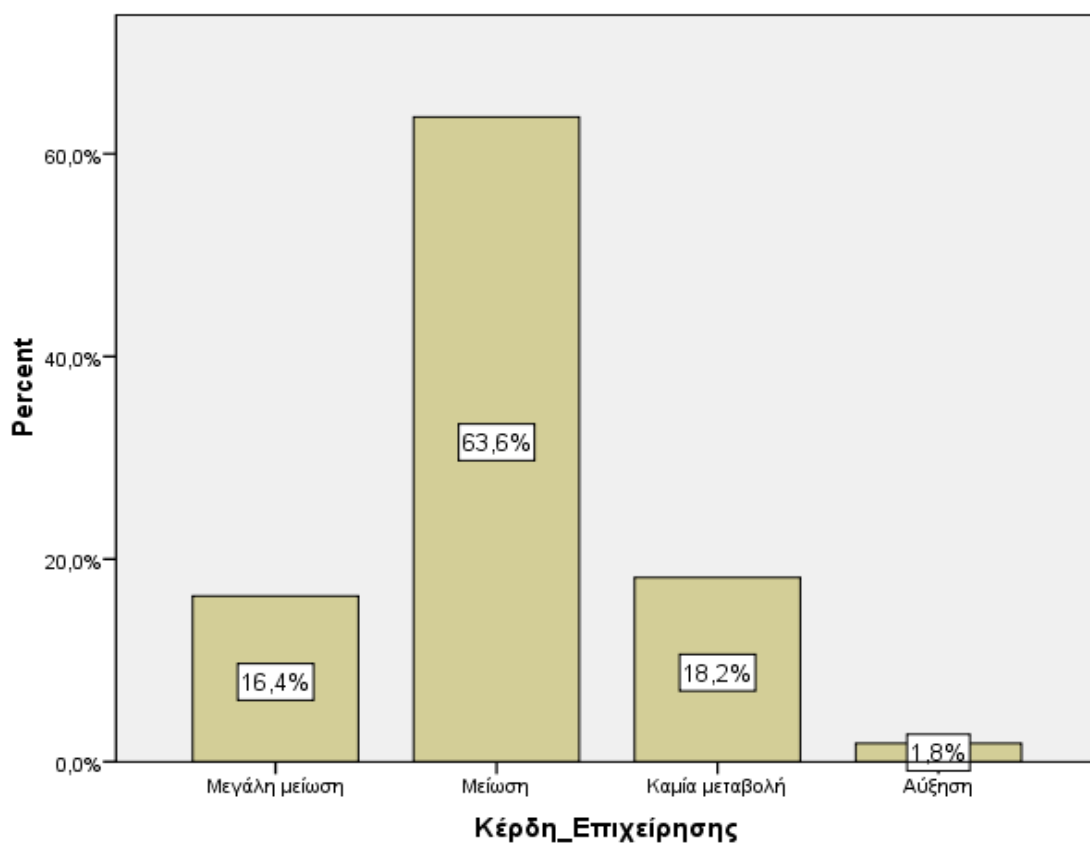
Διάγραμμα 4.8

Bar chart: Αριθμός πελατών

Πίνακας 4.9
Κέρδη επιχείρησης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μεγάλη μείωση	9	16,4	16,4	16,4
Μείωση	35	63,6	63,6	80,0
Καμία μεταβολή	10	18,2	18,2	98,2
Αύξηση	1	1,8	1,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Το **63,6 %** των επιχειρήσεων απάντησε ότι τα κέρδη τους παρουσίασαν **Μείωση**, το **18,2 %** ότι παρουσίασαν **Καμία μεταβολή** ενώ το **16,4 %** **Μεγάλη μείωση**. Μόλις το **1,8 %** των εταιριών παρατήρησε **Αύξηση**.

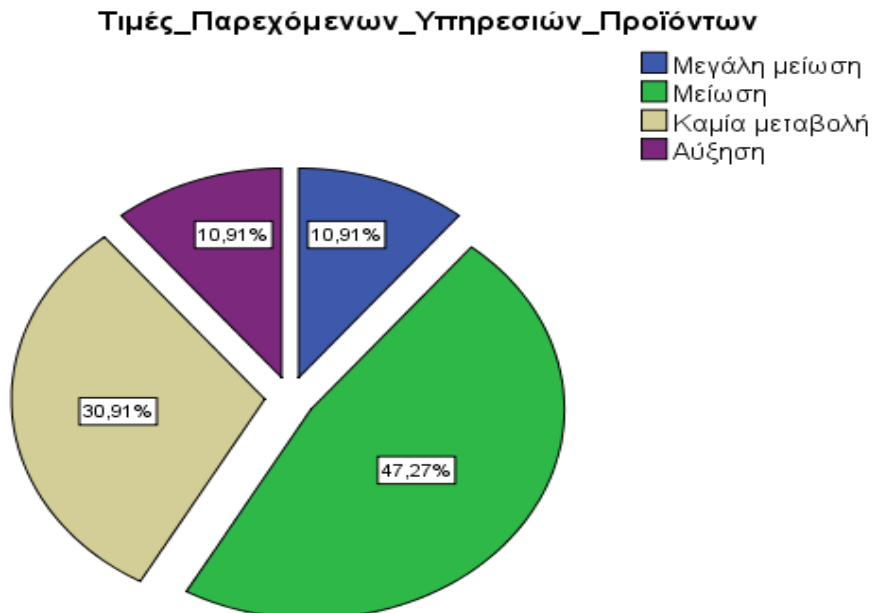

Διάγραμμα 4.9
Bar chart: Κέρδη επιχείρησης

Πίνακας 4.10
Τιμές παρεχόμενων υπηρεσιών - προϊόντων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μεγάλη μείωση	6	10,9	10,9	10,9
Μείωση	26	47,3	47,3	58,2
Καμία μεταβολή	17	30,9	30,9	89,1
Αύξηση	6	10,9	10,9	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Την περίοδο της οικονομικής κρίσης οι τιμές των παρεχόμενων υπηρεσιών παρουσίασαν **Μείωση** στο **47,3 %** των επιχειρήσεων, **Καμία μεταβολή** στο **30,9 %**. **Μεγάλη μείωση** στο **10,9 %** και **Αύξηση** το **10,9 %**.

Διάγραμμα 4.10

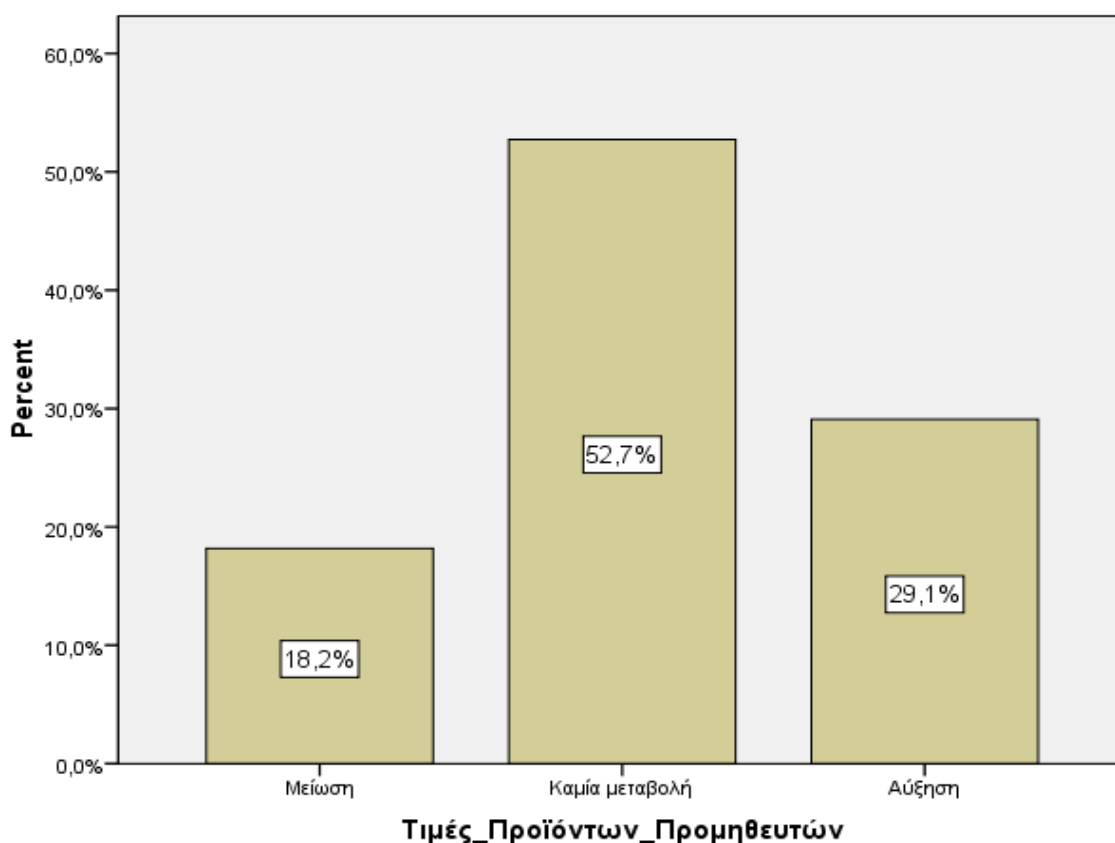
Pie chart: Τιμές παρεχόμενων υπηρεσιών – προϊόντων

Πίνακας 4.11

Τιμές προϊόντων προμηθευτών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μείωση	10	18,2	18,2	18,2
Καμία μεταβολή	29	52,7	52,7	70,9
Αύξηση	16	29,1	29,1	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Στις περισσότερες περιπτώσεις παρατηρούμε ότι οι τιμές των προϊόντων των προμηθευτών δεν είχαν κάποια μεταβολή την περίοδο της κρίσης με ποσοστό **52,7 %**. **Αύξηση** παρατήρησε το **29,1 %** και **Μείωση** το **18,2 %**.

Διάγραμμα 4.11

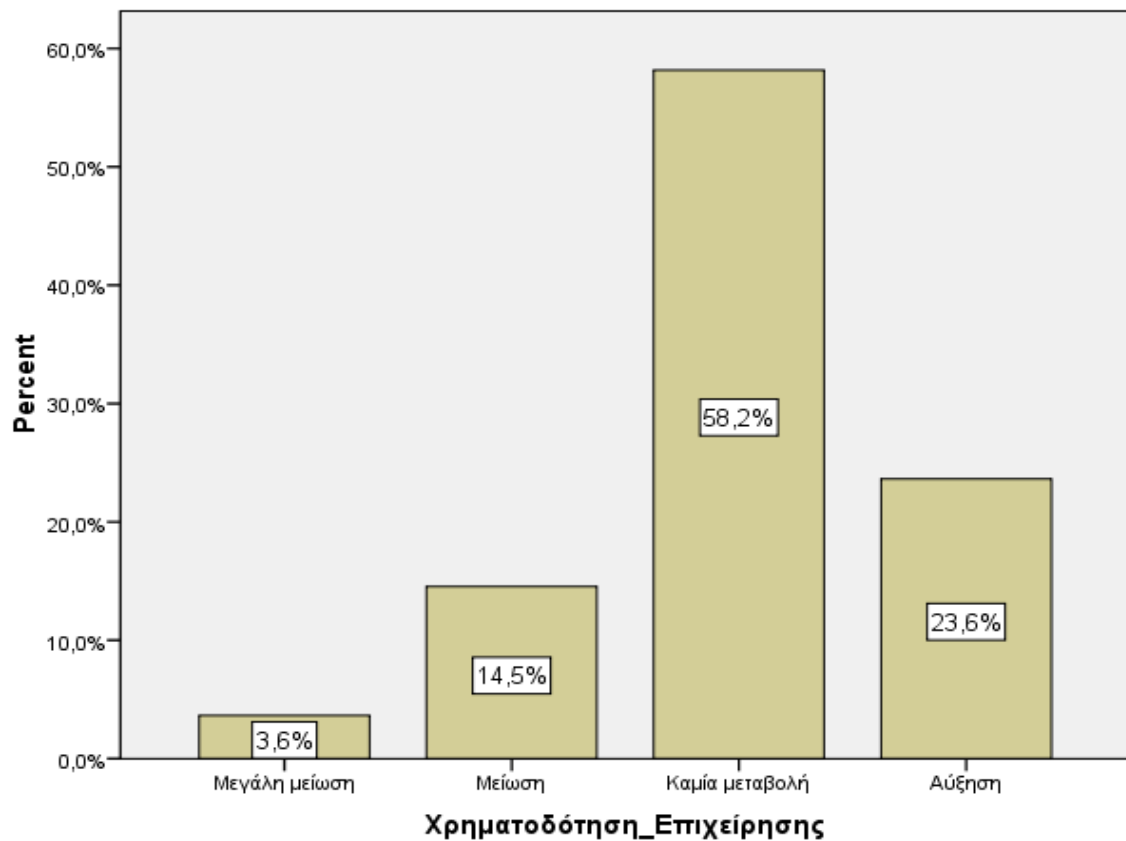
Bar chart: Τιμές προϊόντων προμηθευτών

Πίνακας 4.12

Χρηματοδότηση επιχείρησης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	2	3,6	3,6	3,6
Μείωση	8	14,5	14,5	18,2
Καμία μεταβολή	32	58,2	58,2	76,4
Αύξηση	13	23,6	23,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Στη χρηματοδότηση της επιχείρησης μέσω τραπεζών με ποσοστό **58,2 %** παρατηρήθηκε **Καμία μεταβολή**, **Αύξηση** παρατηρήθηκε σε **23,6 %** των επιχειρήσεων ενώ σε **14,5 %** και **3,6 %** παρατηρήθηκε **Μείωση** και **Μεγάλη μείωση** αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.12

Bar chart: Χρηματοδότηση επιχείρησης

Πίνακας 4.13

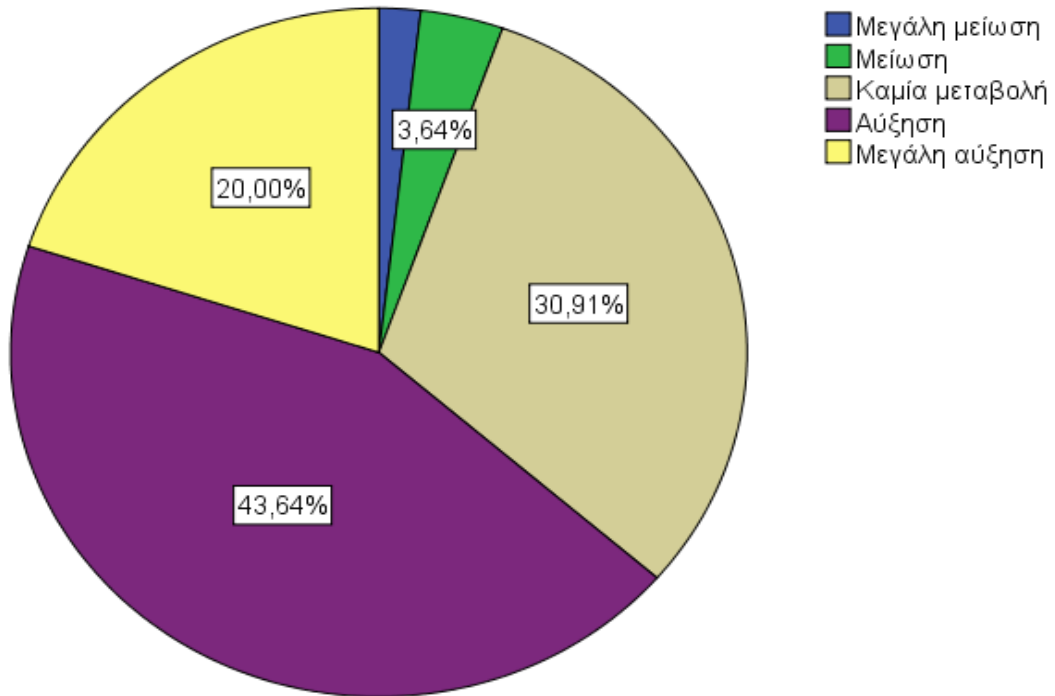
Επισφάλειες πελατών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	1	1,8	1,8	1,8
Μείωση	2	3,6	3,6	5,5
Καμία μεταβολή	17	30,9	30,9	36,4
Αύξηση	24	43,6	43,6	80,0
Μεγάλη αύξηση	11	20,0	20,0	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Σχετικά με τις επισφάλειες των πελατών τους οι επιχειρήσεις παρατήρησαν **Αύξηση** οι **43,6 %**, **Καμία μεταβολή** οι **30,9 %**, **Μεγάλη αύξηση** το **20 %** ενώ μόλις το **3,6 %** και **1,8 %** παρατήρησαν **Μείωση** και **Μεγάλη μείωση** αντίστοιχα.

Επισφάλειες_Πελατών

Διάγραμμα 4.13

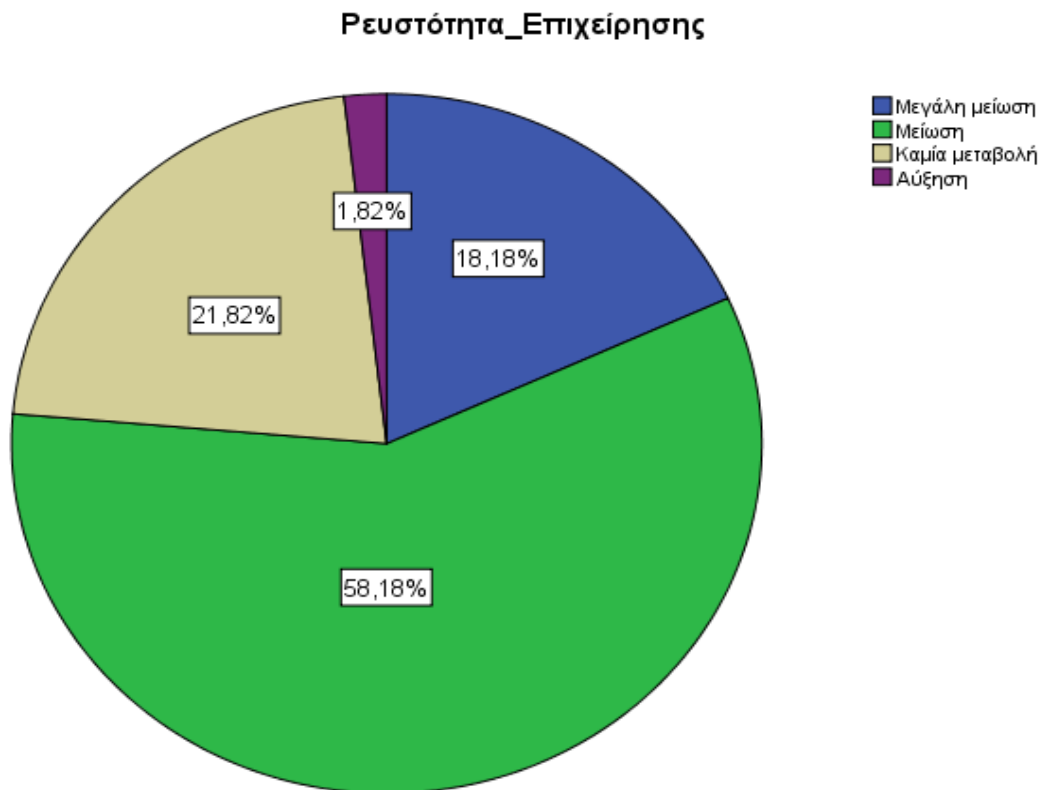
Pie chart: Επισφάλειες πελατών

Πίνακας 4.14

Ρευστότητα επιχείρησης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	10	18,2	18,2	18,2
Μείωση	32	58,2	58,2	76,4
Καμία μεταβολή	12	21,8	21,8	98,2
Αύξηση	1	1,8	1,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Η ρευστότητα κάθε επιχείρησης αποτελεί πολύ σημαντικό δείκτη. Το **58,2 %** των επιχειρήσεων παρατήρησε **Μείωση**, το **21,8 %** παρατήρησε **Καμία μεταβολή** και το **18,2 %** παρατήρησε **Μεγάλη μείωση**. Μόλις το **1,8 %** παρατήρησε **Αύξηση**.

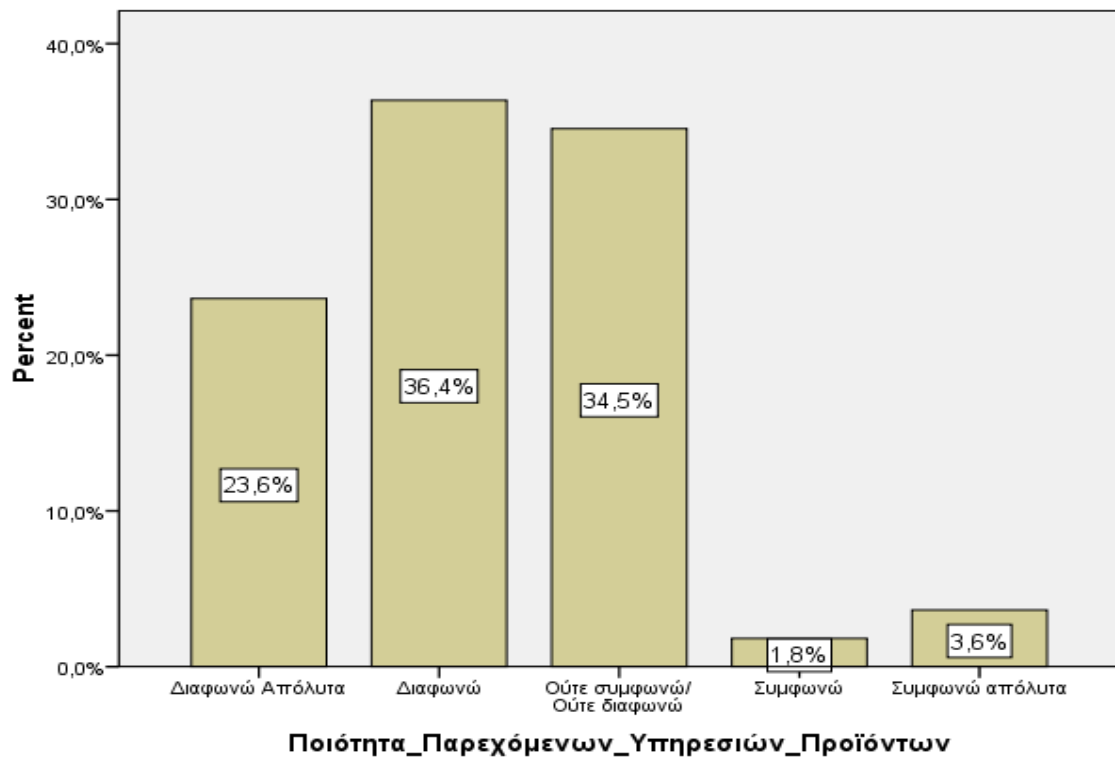

Διάγραμμα 4.14
Pie chart: Ρευστότητα επιχείρησης

Πίνακας 4.15
Ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών - προϊόντων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Διαφωνώ απόλυτα	13	23,6	23,6	23,6
Διαφωνώ	20	36,4	36,4	60,0
Ούτε συμφωνώ / Ούτε διαφωνώ	19	34,5	34,5	94,5
Συμφωνώ	1	1,8	1,8	96,4
Συμφωνώ απόλυτα	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Σε ερώτηση σχετικά με το ότι η οικονομική κρίση επηρέασε αρνητικά την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών ή προϊόντων το **36,4 %** των επιχειρήσεων απάντησε ότι **Διαφωνεί**, το **34,5 %** απάντησε ότι **Ούτε Συμφωνεί / Ούτε Διαφωνεί** και το **23,6 %** απάντησε ότι **Διαφωνεί απόλυτα**. Το **3,6 %** απάντησε ότι **Συμφωνεί απόλυτα** με την ερώτηση ενώ το **1,8%** ότι **Συμφωνεί**.

Διάγραμμα 4.15

Bar chart: Ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων

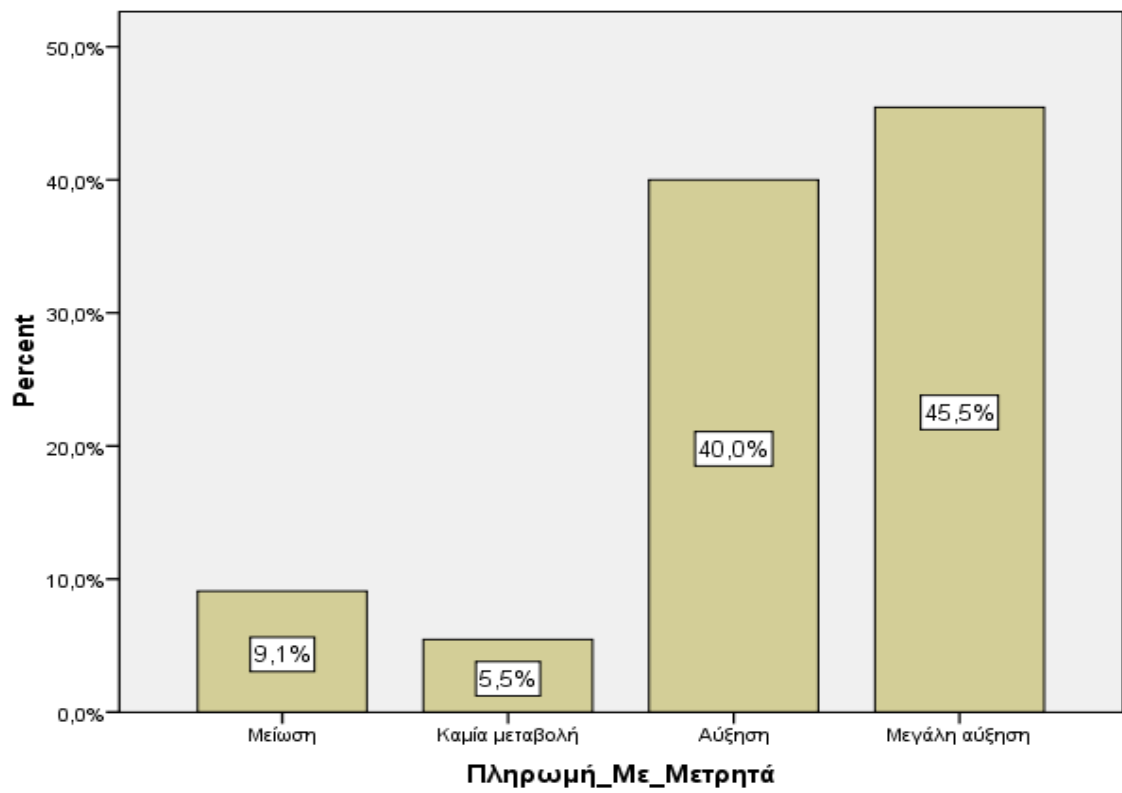
Η **εισπρακτική πολιτική** της κάθε επιχείρησης επηρεάστηκε σε αρκετά μεγάλο βαθμό την περίοδο της κρίσης όπως θα δούμε και στις παρακάτω παρατηρήσεις.

Πίνακας 4.16

Πληρωμή με μετρητά

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μείωση	5	9,1	9,1	9,1
Καμία μεταβολή	3	5,5	5,5	14,5
Αύξηση	22	40,0	40,0	54,5
Μεγάλη αύξηση	25	45,5	45,5	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Η χρήση μετρητών για την πληρωμή των προϊόντων και των υπηρεσιών είχε **Μεγάλη αύξηση** για το **45,5 %** και **Αύξηση** για το **40 %** των επιχειρήσεων. Ενώ **Μείωση** και **Καμία μεταβολή** είχε για το **9,1 %** και **5,5 %** αντίστοιχα.

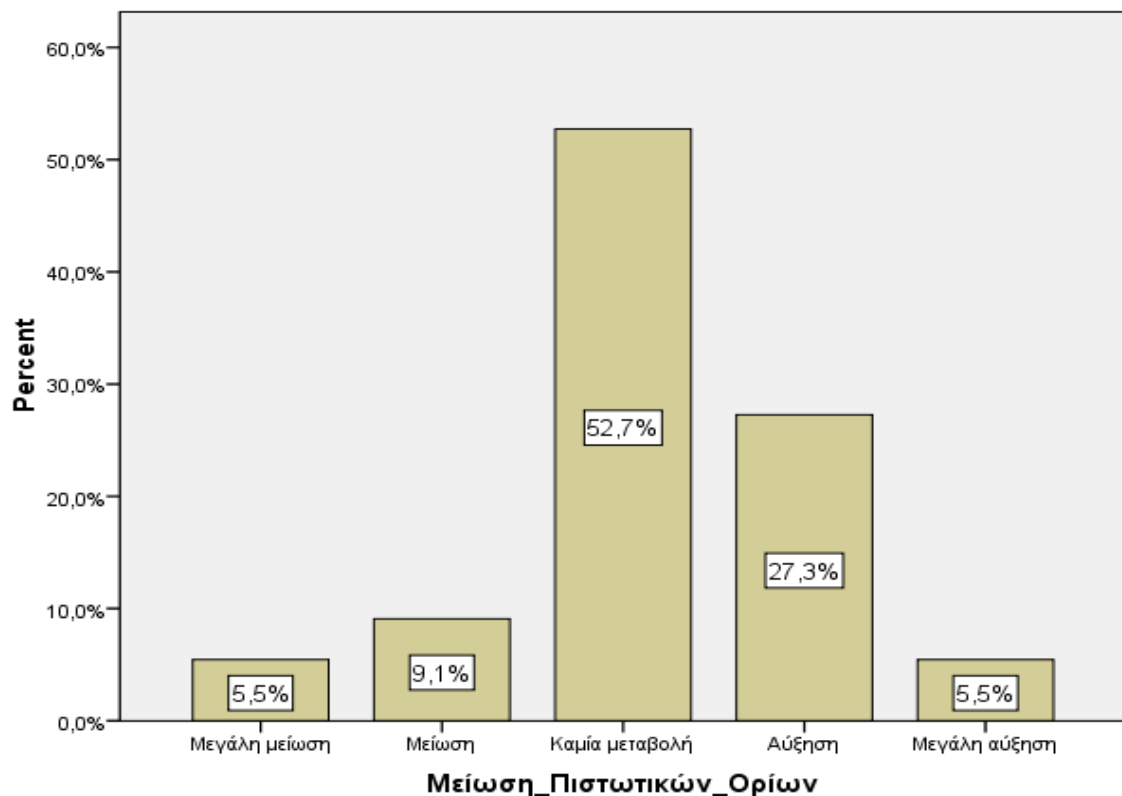
Διάγραμμα 4.16
Bar chart: Πληρωμή με μετρητά

Πίνακας 4.17

Μείωση πιστωτικών ορίων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	3	5,5	5,5	5,5
Μείωση	5	9,1	9,1	14,5
Καμία μεταβολή	29	52,7	52,7	67,3
Αύξηση	15	27,3	27,3	94,5
Μεγάλη αύξηση	3	5,5	5,5	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Στη μείωση των πιστωτικών ορίων για το **52,7 %** των επιχειρήσεων δεν παρατηρήθηκε **Καμία μεταβολή** ενώ για το **27,3 %** παρατηρήθηκε **Αύξηση** σε αυτό το μέτρο. **Μείωση** και **Μεγάλη μείωση** παρατηρούμε για το **9,1 %** και **5,5 %** αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.17

Bar chart: Μείωση πιστωτικών ορίων

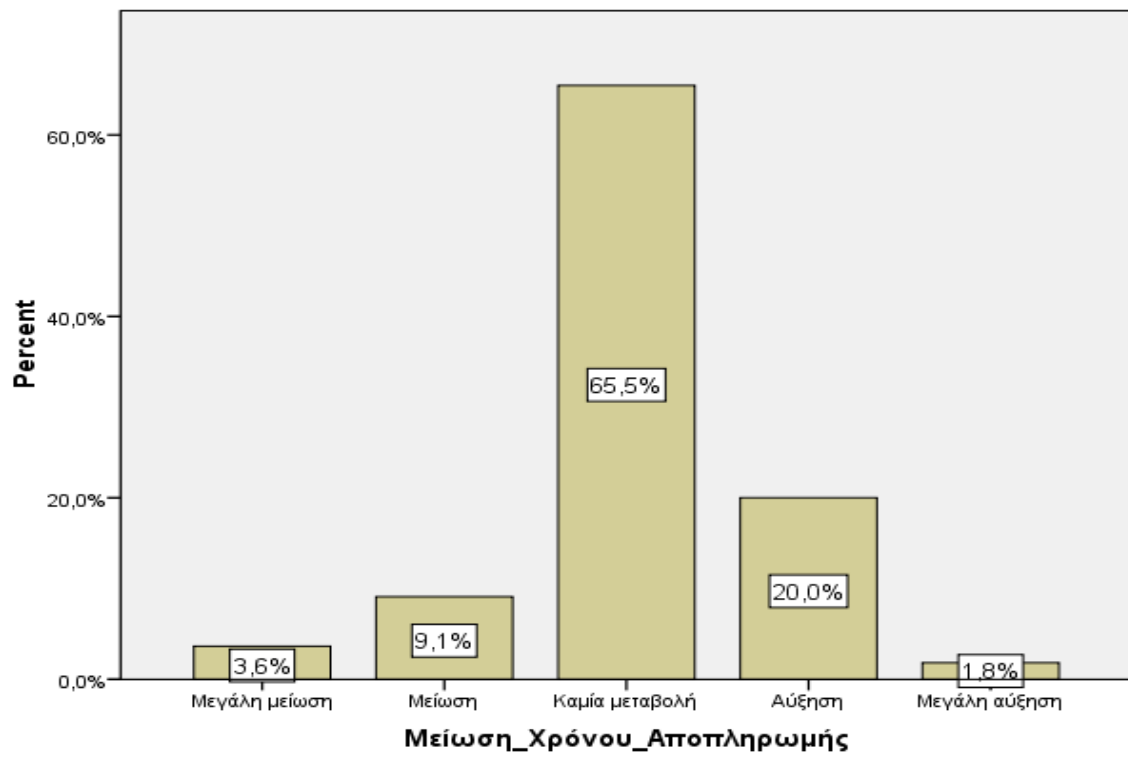
Πίνακας 4.18

Μείωση χρόνου αποπληρωμής

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μεγάλη μείωση	2	3,6	3,6	3,6
Μείωση	5	9,1	9,1	12,7
Καμία μεταβολή	36	65,5	65,5	78,2
Αύξηση	11	20,0	20,0	98,2
Μεγάλη αύξηση	1	1,8	1,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Για το **65,5 %** των επιχειρήσεων δεν παρατηρήθηκε **Καμία μεταβολή** στη μείωση του χρόνου αποπληρωμής, ενώ για το **20 %** παρατηρήθηκε **Αύξηση** του συγκεκριμένου μέτρου. **Μείωση** και **Μεγάλη μείωση** παρατηρούμε μόνο σε **9,1 %** και **3,6 %** των επιχειρήσεων.

Διάγραμμα 4.18

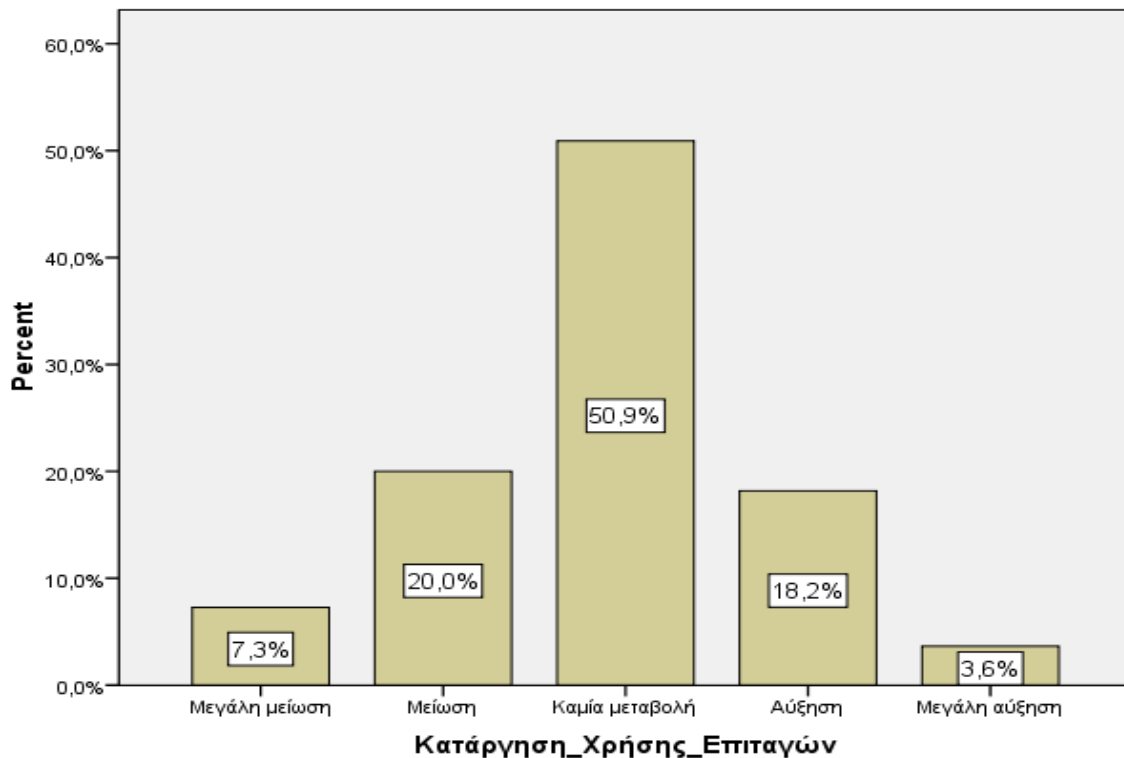
Bar chart: Μείωση χρόνου αποπληρωμής

Πίνακας 4.19

Κατάργηση χρήσης επιταγών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Μεγάλη μείωση	4	7,3	7,3	7,3
Μείωση	11	20,0	20,0	27,3
Καμία μεταβολή	28	50,9	50,9	78,2
Αύξηση	10	18,2	18,2	96,4
Μεγάλη αύξηση	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Η χρήση επιταγών ακολουθεί την γενική πολιτική των επιχειρήσεων να αποφεύγουν τις οποιεσδήποτε συναλλαγές με τον τραπεζικό τομέα. Αυτό φαίνεται από την αδιάφορη στάση προς τη χρήση των επιταγών.

Διάγραμμα 4.19
Bar chart: κατάργηση χρήσης επιταγών

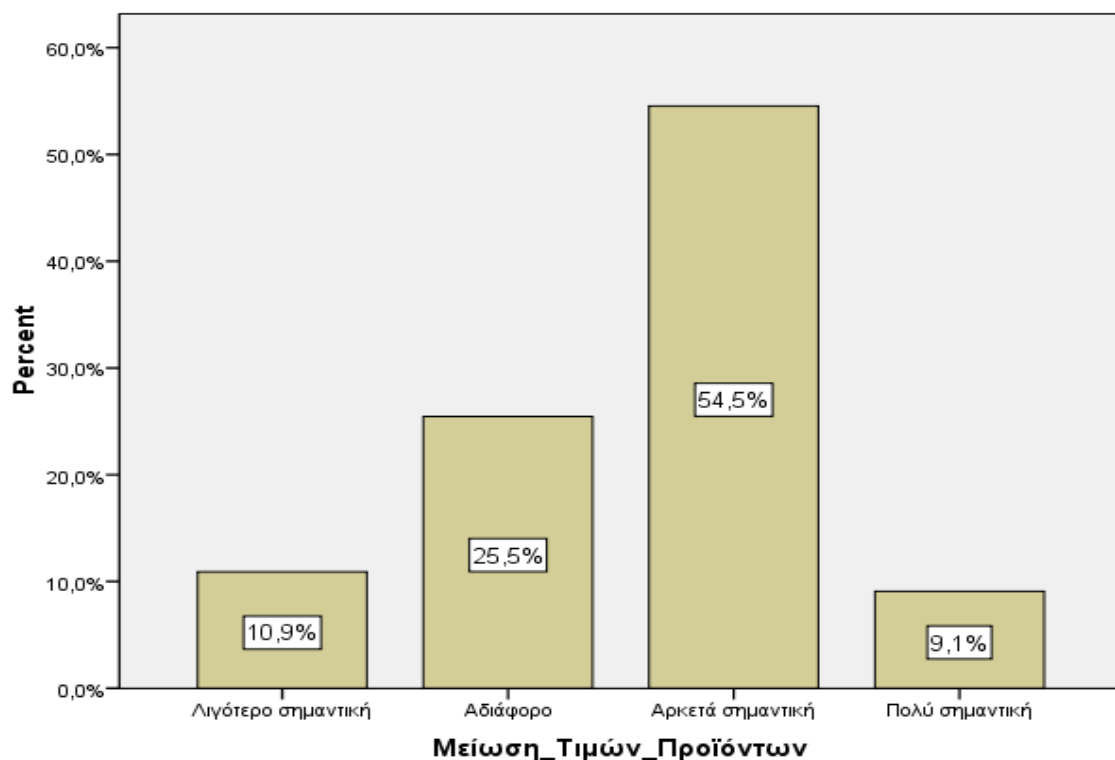
Η προώθηση των προϊόντων και υπηρεσιών την περίοδο της οικονομικής κρίσης αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κομμάτι για κάθε επιχείρηση.

Πίνακας 4.20

Μείωση τιμών προϊόντων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λιγότερο σημαντική	6	10,9	10,9	10,9
	Αδιάφορο	14	25,5	25,5	36,4
	Αρκετά σημαντική	30	54,5	54,5	90,9
	Πολύ σημαντική	5	9,1	9,1	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Η μείωση των τιμών και των υπηρεσιών της κάθε επιχείρησης παρατηρήθηκε **Αρκετά σημαντική** για το **54,5 %**. **Αδιάφορη** κρίθηκε για το **25,5 %**. Λιγότερες επιχειρήσεις τη θεώρησαν **Λιγότερο σημαντική** και **Πολύ σημαντική** σε **10,9 %** και **9,1 %** αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.20

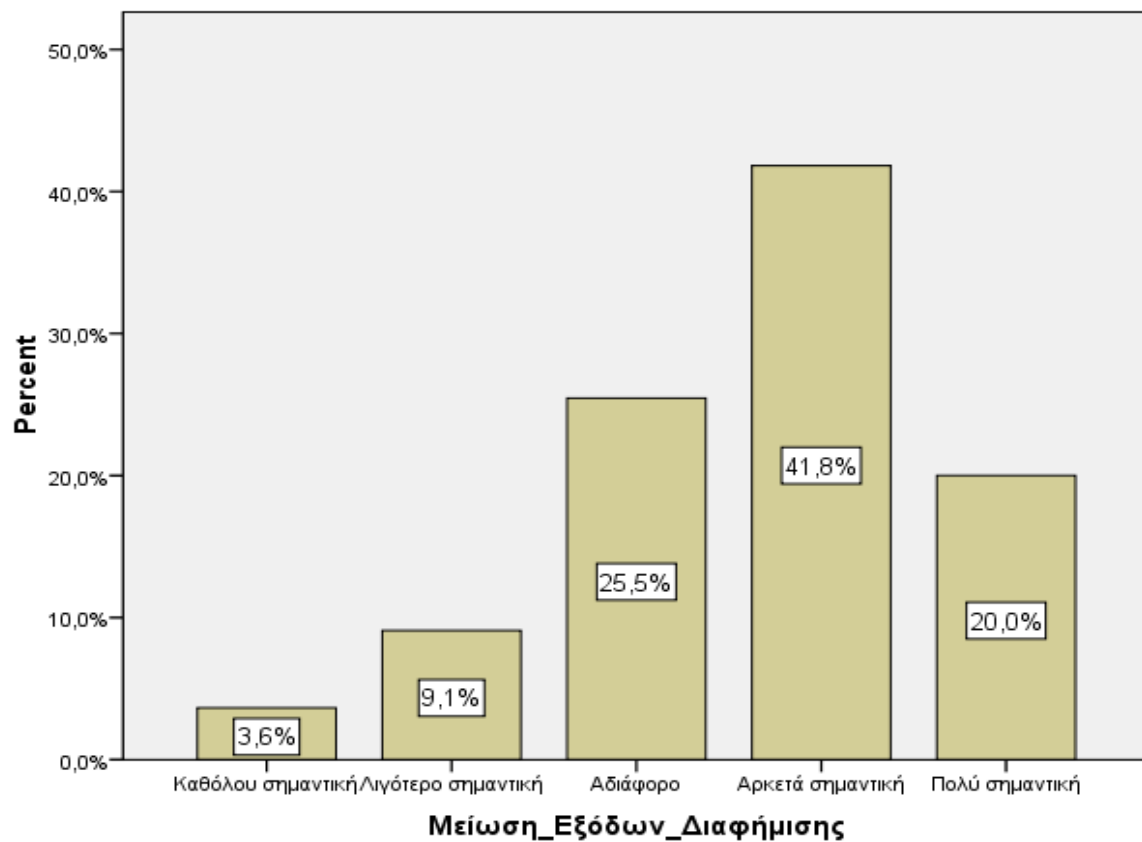
Bar chart: Μείωση τιμών προϊόντων

Πίνακας 4.21

Μείωση εξόδων διαφήμισης

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου σημαντική	2	3,6	3,6	3,6
	Λιγότερο σημαντική	5	9,1	9,1	12,7
	Αδιάφορο	14	25,5	25,5	38,2
	Αρκετά σημαντική	23	41,8	41,8	80,0
	Πολύ σημαντική	11	20,0	20,0	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Η μείωση των εξόδων από τον τομέα της διαφήμισης θεωρήθηκε Αρκετά σημαντική για το **41,8 %** των επιχειρήσεων. Το **25,5 %** το έκριναν **Αδιάφορο** ενώ το **20 %** **Πολύ Σημαντική**. Μόλις το **9,1 %** και το **3,6 %** την έκριναν **Λιγότερο** και **Καθόλου σημαντική**.

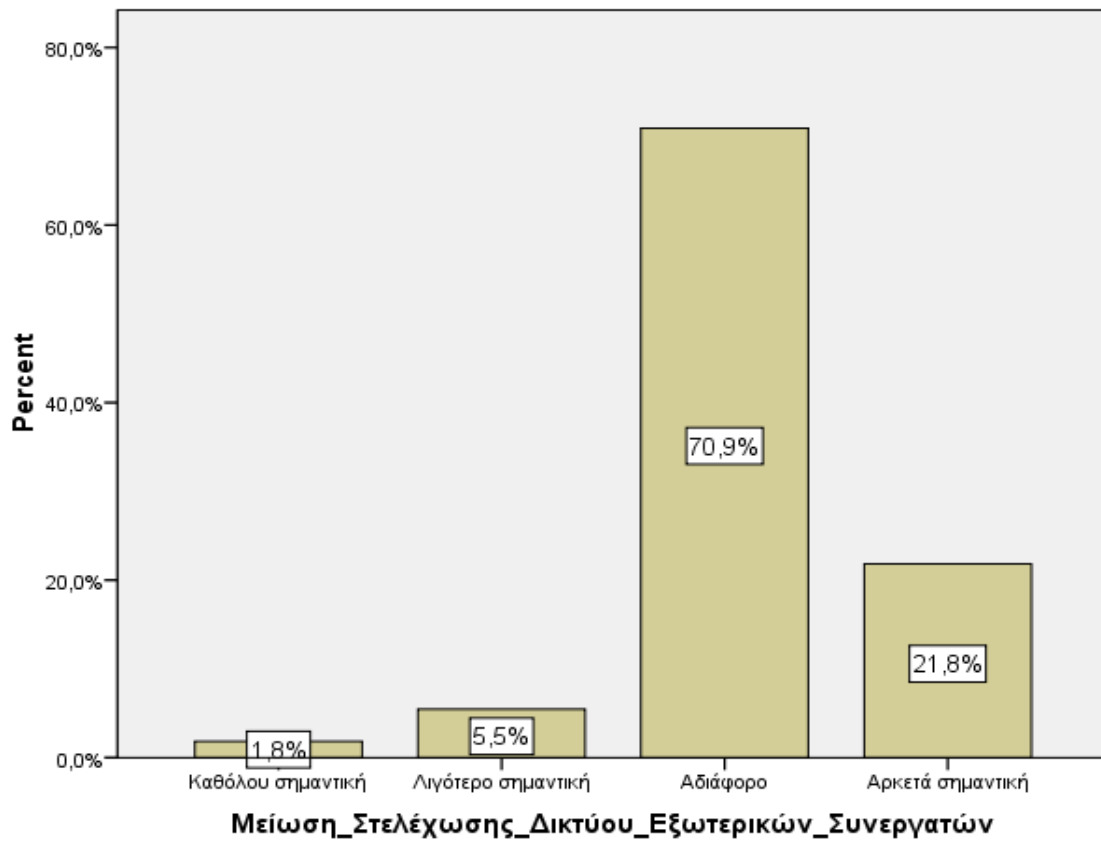
Διάγραμμα 4.21
Bar chart: Μείωση εξόδων διαφήμισης

Πίνακας 4.22

Μείωση στελέχωσης δικτύου εξωτερικών συνεργατών

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου σημαντική	1	1,8	1,8	1,8
	Λιγότερο σημαντική	3	5,5	5,5	7,3
	Αδιάφορο	39	70,9	70,9	78,2
	Αρκετά σημαντική	12	21,8	21,8	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Η στελέχωση δικτύου εξωτερικών συνεργατών δεν είχε αντίκτυπο στις στρατηγικές των επιχειρήσεων για τη προώθηση των προϊόντων και των υπηρεσιών τους.

Διάγραμμα 4.22

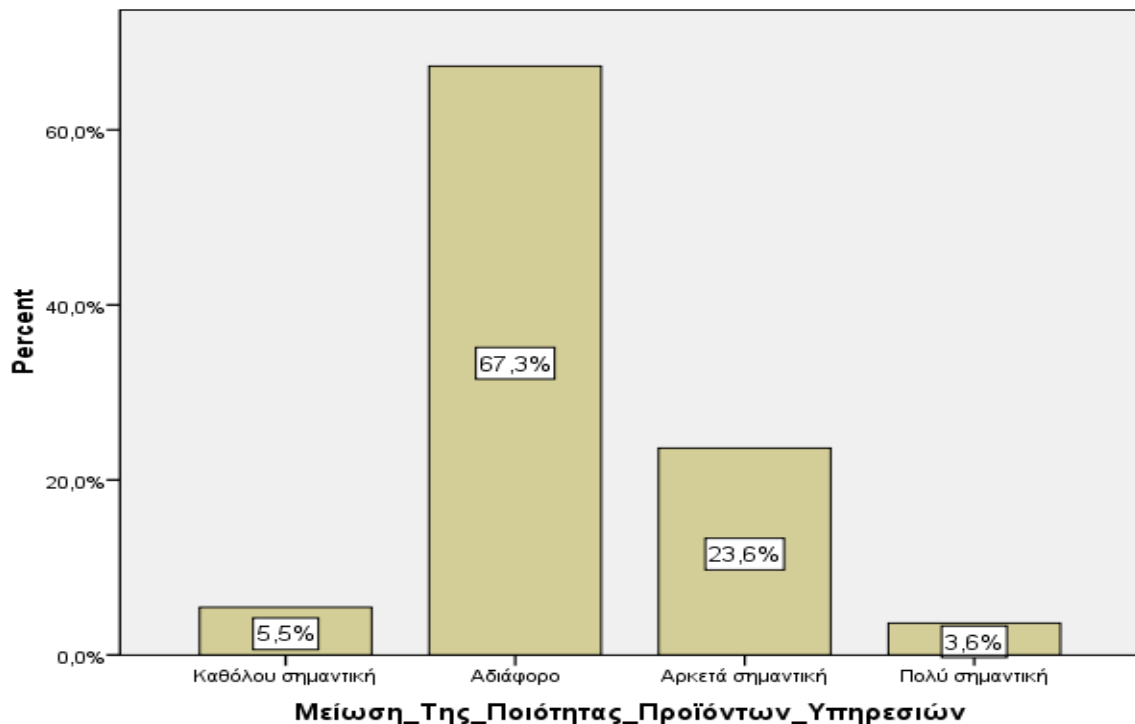
Bar chart: : Μείωση στελέχωσης δικτύου εξωτερικών συνεργατών

Πίνακας 4.23

Μείωση της ποιότητας προϊόντων υπηρεσιών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου σημαντική	3	5,5	5,5	5,5
Αδιάφορο	37	67,3	67,3	72,7
Αρκετά σημαντική	13	23,6	23,6	96,4
Πολύ σημαντική	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Μεγάλο είναι το ποσοστό των επιχειρήσεων **67,3 %** που έκριναν **αδιάφορο** τη μείωση της ποιότητας των προϊόντων ή των υπηρεσιών τους σαν μέτρο προώθησης την περίοδο της κρίσης. **Αρκετά σημαντική** κρίθηκε από το **23,6 %** των επιχειρήσεων ενώ **Πολύ σημαντική** και **Καθόλου σημαντική** από το **3,6 %** και **5,5 %** αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.23

Bar chart: Μείωση της ποιότητας προϊόντων υπηρεσιών

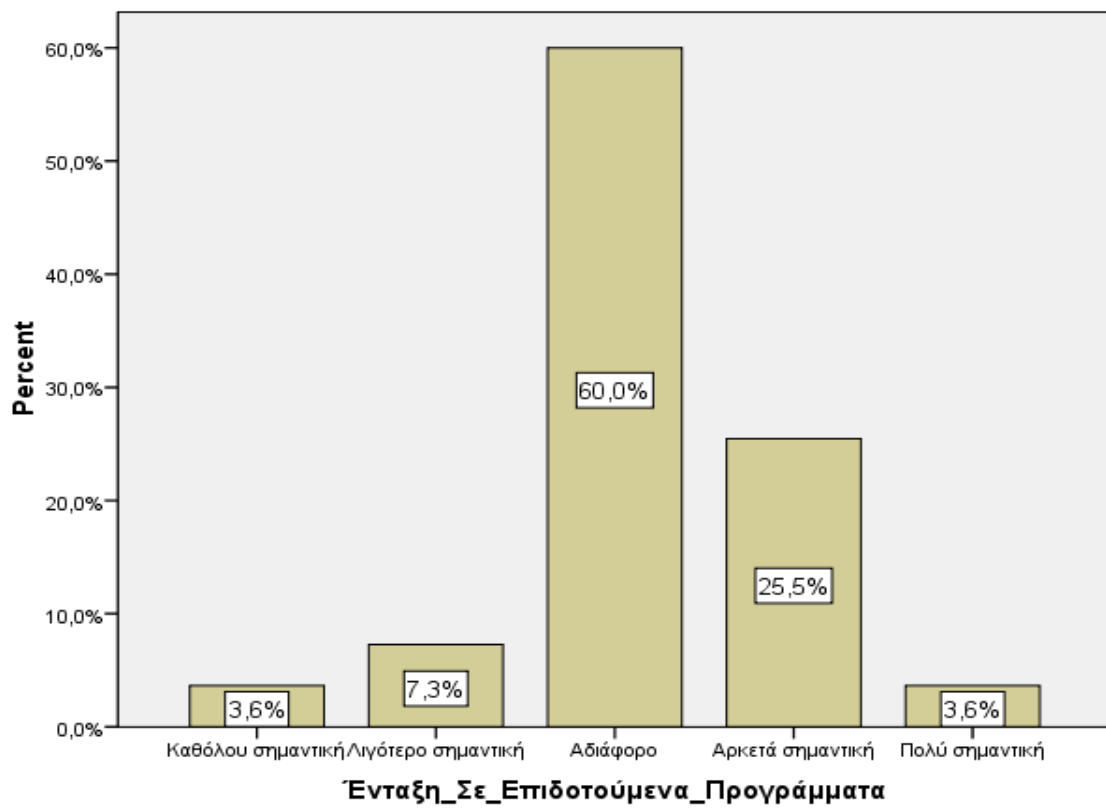
Η χρηματοοικονομική ενίσχυση τη περίοδο της κρίσης μπορεί να λάβει χώρα με αρκετούς τρόπους.

Πίνακας 4.24

Ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου σημαντική	2	3,6	3,6	3,6
Λιγότερο σημαντική	4	7,3	7,3	10,9
Αδιάφορο	33	60,0	60,0	70,9
Αρκετά σημαντική	14	25,5	25,5	96,4
Πολύ σημαντική	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Το **60 %** των επιχειρήσεων έκρινε **Αδιάφορο** την ένταξη της επιχείρησης σε κάποιο επιδοτούμενο πρόγραμμα. **Αρκετά σημαντικό** το έκρινε το **25,5 %** και **Λιγότερο σημαντικό** το **7,3 %**. Ελάχιστες επιχειρήσεις το έκριναν **Καθόλου σημαντικό** και **Πολύ σημαντικό** με **3,6%**.

Διάγραμμα 4.24

Bar chart: Ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα

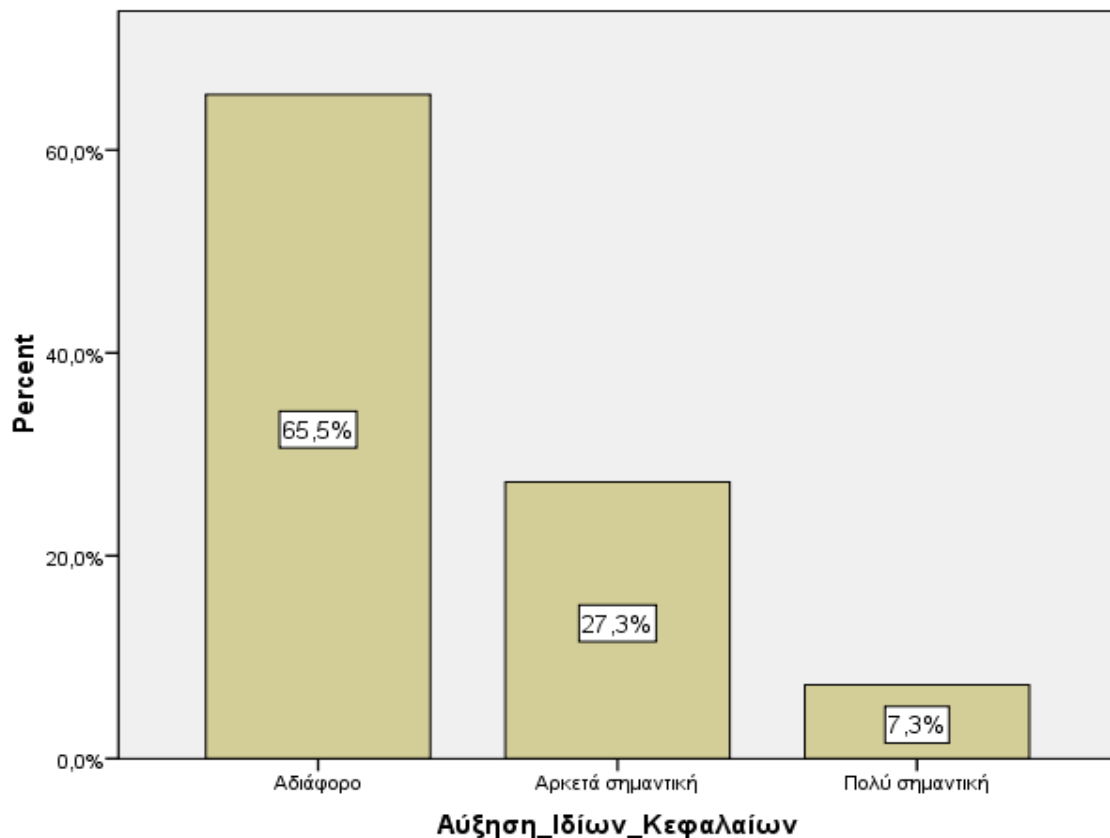

Πίνακας 4.25

Αύξηση ιδίων κεφαλαίων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Αδιάφορο	36	65,5	65,5	65,5
	Αρκετά σημαντική	15	27,3	27,3	92,7
	Πολύ σημαντική	4	7,3	7,3	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Η αύξηση των ιδίων κεφαλαίων κρίθηκε από το **65,5 % Αδιάφορο** σαν μέτρο χρηματοοικονομικής ενίσχυσης. Το **27,3 % Αρκετά σημαντική** και μόλις το **7,3 % Πολύ σημαντική**.

Διάγραμμα 4.25

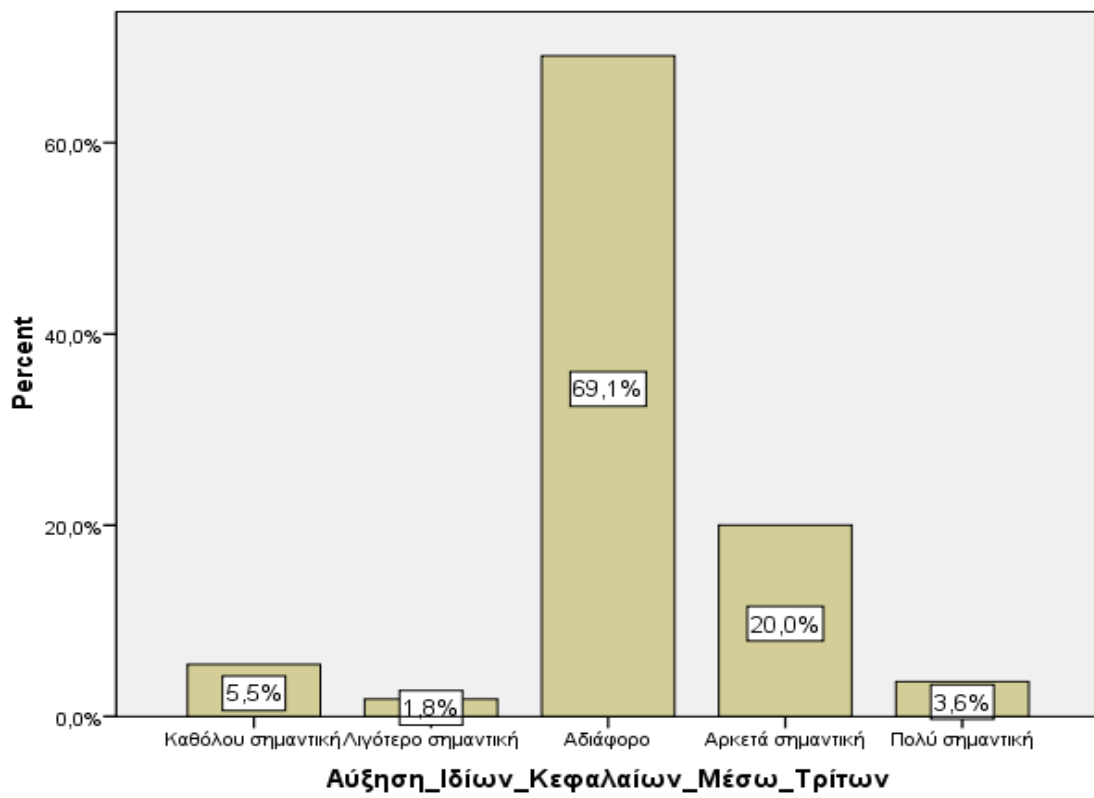
Bar chart: Αύξηση ιδίων κεφαλαίων

Πίνακας 4.26

Αύξηση ιδίων κεφαλαίων μέσω τρίτων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου σημαντική	3	5,5	5,5	5,5
Λιγότερο σημαντική	1	1,8	1,8	7,3
Αδιάφορο	38	69,1	69,1	76,4
Αρκετά σημαντική	11	20,0	20,0	96,4
Πολύ σημαντική	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Αδιάφορο θεώρησε το **69,1 %** των επιχειρήσεων την αύξηση των ιδίων κεφαλαίων μέσω τρίτων σαν μέτρο χρηματοοικονομικής ενίσχυσης. **Αρκετά σημαντική** τη θεώρησε το **20 %** ενώ ελάχιστες επιχειρήσεις θεώρησαν **Καθόλου σημαντική 5,5 %**, **Πολύ σημαντική 3,6 %** και **Λιγότερο σημαντική 1,8 %**.

Διάγραμμα 4.26

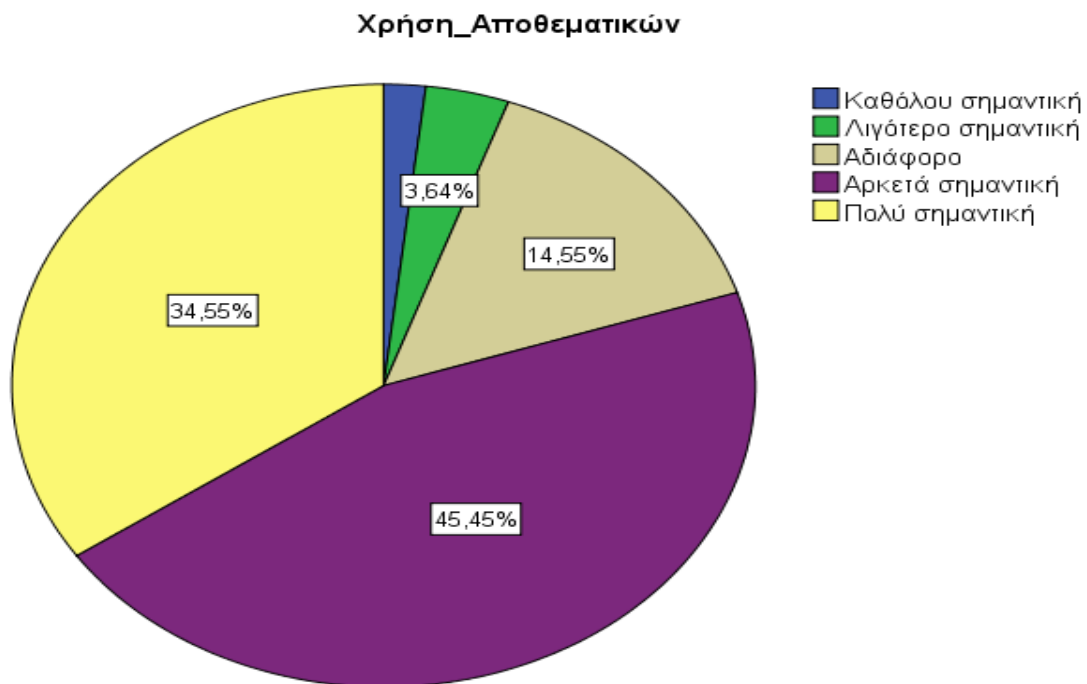
Bar chart: : Αύξηση ιδίων κεφαλαίων μέσω τρίτων

Πίνακας 4.27

Χρήση αποθεματικών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου σημαντική	1	1,8	1,8	1,8
Λιγότερο σημαντική	2	3,6	3,6	5,5
Αδιάφορο	8	14,5	14,5	20,0
Αρκετά σημαντική	25	45,5	45,5	65,5
Πολύ σημαντική	19	34,5	34,5	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Ο πιο συνηθισμένος τρόπος χρηματοοικονομικής ενίσχυσης για κάθε επιχείρηση είναι η χρήση των αποθεματικών της. Αυτό το βλέπουμε και στις παρατηρήσεις καθώς το **45,5 %** θεωρεί τη χρήση αποθεματικών **Αρκετά σημαντική** και το **34,5 %** Πολύ σημαντική. Πολύ λιγότερες οι παρατηρήσεις που τη θεωρούν **Αδιάφορη 14,5 %**, **Λιγότερο σημαντική 3,6 %** και **Καθόλου σημαντική 1,8 %**.

Διάγραμμα 4.27

Pie chart: Χρήση αποθεματικών

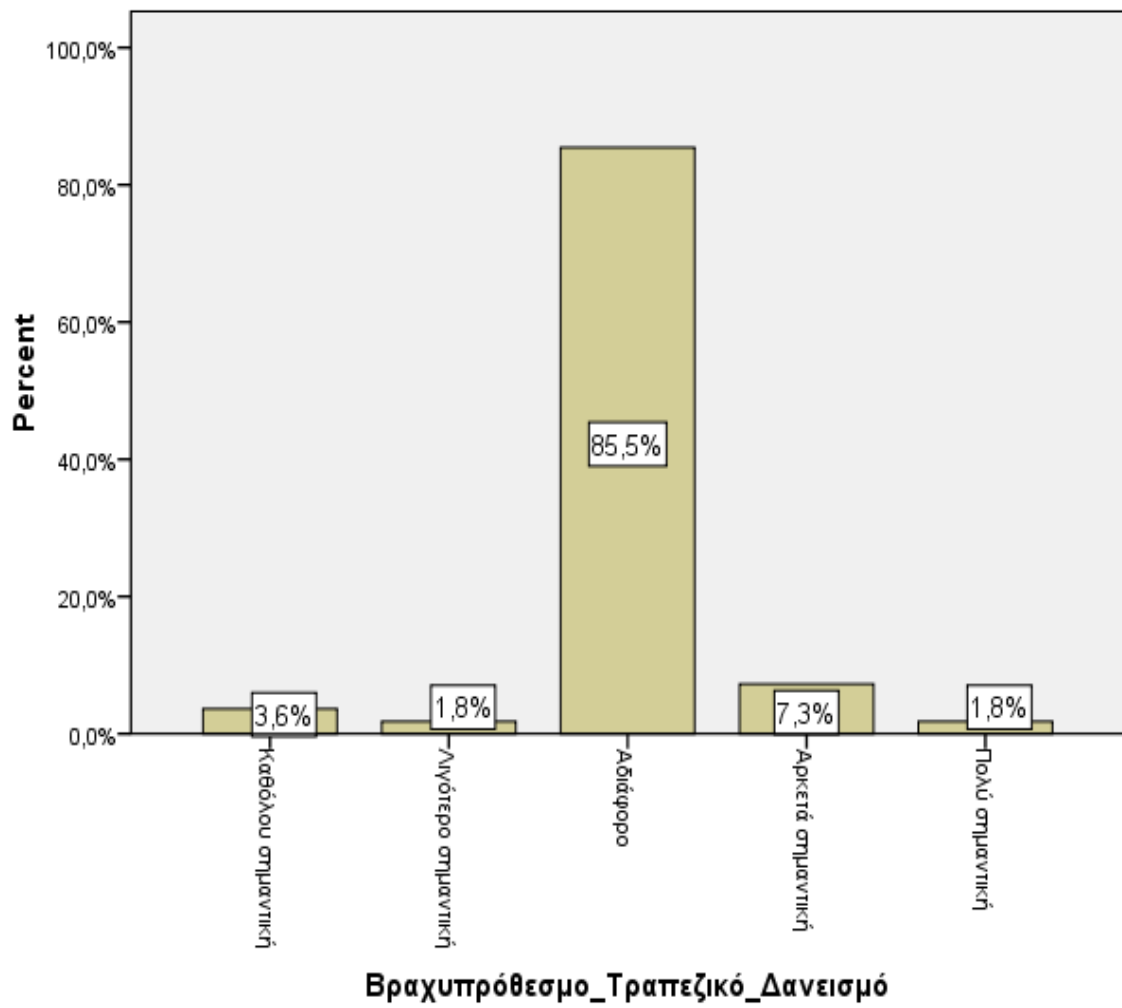
Ο τραπεζικός δανεισμός τη περίοδο της οικονομικής κρίσης κρίθηκε ως ακατάλληλο μέτρο χρηματοοικονομικής ενίσχυσης και αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και από τις παρακάτω παρατηρήσεις , καθώς είτε αναφερόμαστε σε βραχυχρόνιο είτε μακροχρόνιο τραπεζικό δανεισμό κρίθηκε σαν **Αδιάφορο** μέτρο για το **85,5 %** και **56,4 %** αντίστοιχα.

Πίνακας 4.28

Βραχυπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου σημαντική	2	3,6	3,6	3,6
Λιγότερο σημαντική	1	1,8	1,8	5,5
Αδιάφορο	47	85,5	85,5	90,9
Αρκετά σημαντική	4	7,3	7,3	98,2
Πολύ σημαντική	1	1,8	1,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

2 Πίνακας: Βραχυπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό

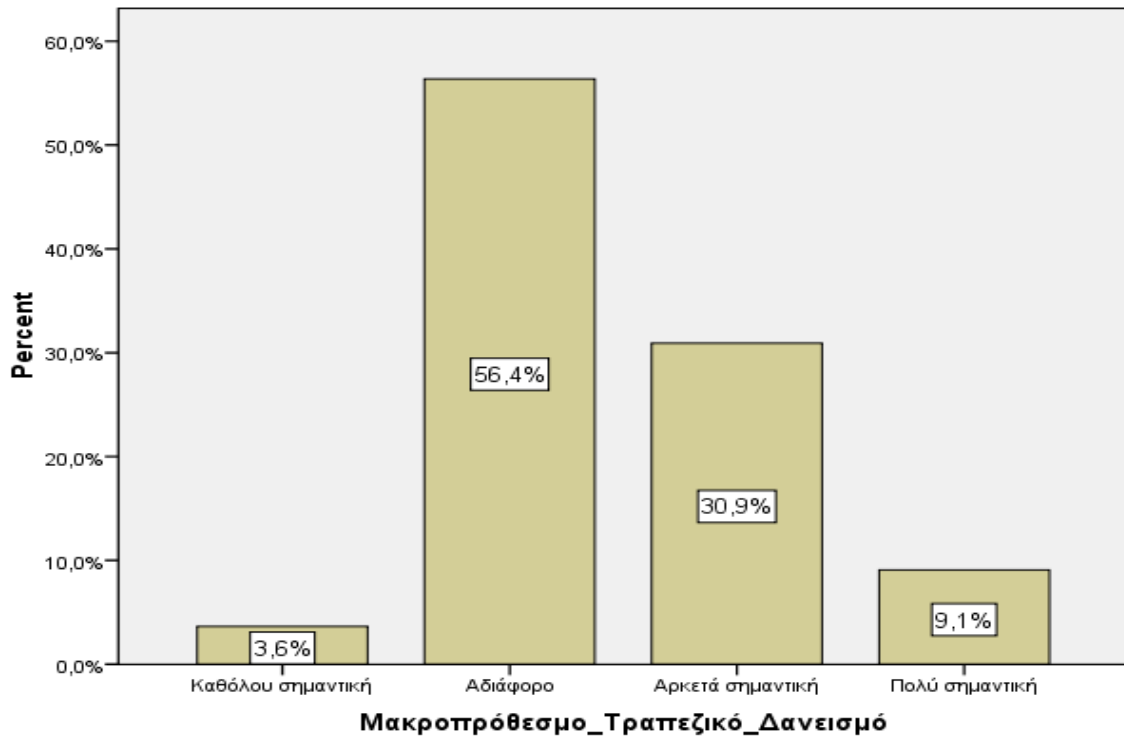
Διάγραμμα 4.28

Bar chart: Βραχυπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό

Πίνακας 4.29

Μακροπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
Καθόλου σημαντική	2	3,6	3,6	3,6
Αδιάφορο	31	56,4	56,4	60,0
Αρκετά σημαντική	17	30,9	30,9	90,9
Πολύ σημαντική	5	9,1	9,1	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Διάγραμμα 2.29

Bar chart: Μακροπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό

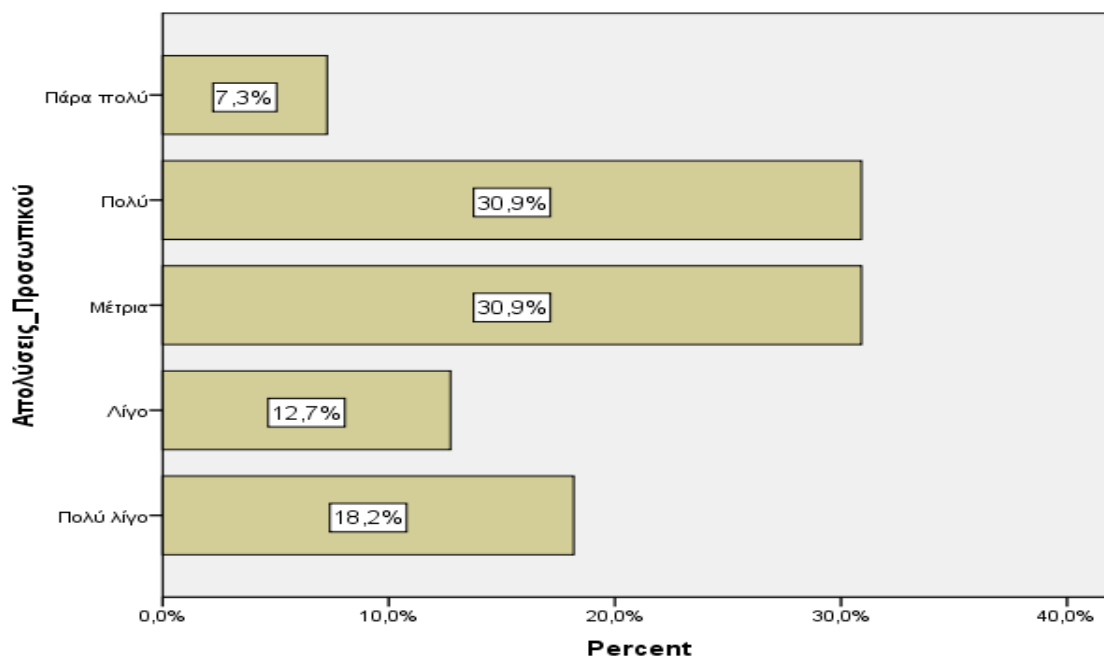
Το προσωπικό αποτελεί ζωτικής σημασίας κομμάτι για την ομαλή λειτουργία της κάθε επιχείρησης. Για αυτό το λόγο η στρατηγική που ακολουθεί κάθε επιχείρηση για αυτό το κομμάτι, και ειδικά την περίοδο μια οικονομικής κρίσης, είναι πολύ σημαντική.

Πίνακας 4.30

Απολύσεις προσωπικού

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πολύ λίγο	10	18,2	18,2	18,2
Λίγο	7	12,7	12,7	30,9
Μέτρια	17	30,9	30,9	61,8
Πολύ	17	30,9	30,9	92,7
Πάρα πολύ	4	7,3	7,3	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Απολύσεις προσωπικού σε **Μέτριο** και **Πολύ** βαθμό είχαμε από το **30,9 %** των επιχειρήσεων ενώ **Πολύ λίγο** και **Λίγο** παρατηρήθηκε από **18,2 %** και **12,7 %** αντίστοιχα. Ελάχιστες επιχειρήσεις ακολούθησαν **Πάρα πολύ** αυτή τη στρατηγική με **7,3 %**.

Διάγραμμα 4.30

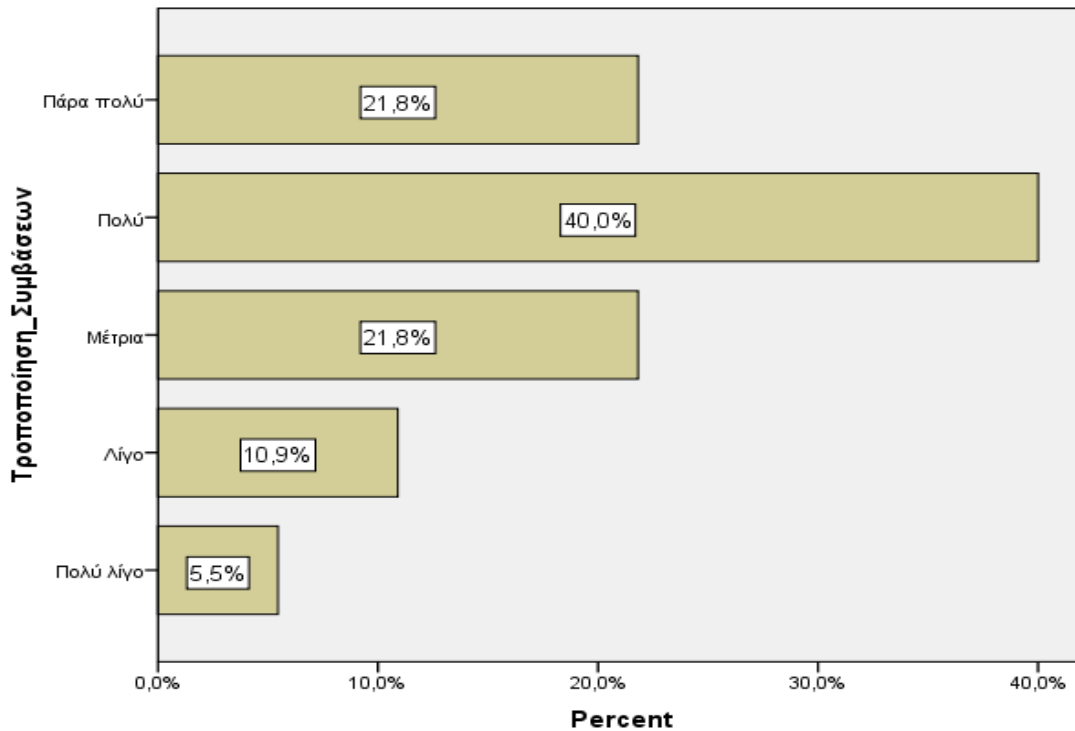
Bar chart: Απολύσεις προσωπικού

Πίνακας 4.31

Τροποποίηση συμβάσεων

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ λίγο	3	5,5	5,5	5,5
	Λίγο	6	10,9	10,9	16,4
	Μέτρια	12	21,8	21,8	38,2
	Πολύ	22	40,0	40,0	78,2
	Πάρα πολύ	12	21,8	21,8	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Η τροποποίηση των συμβάσεων είναι μια πολύ διαδεδομένη λύση. Αυτό παρατηρείται και εδώ με **40 %** των επιχειρήσεων να επιλέγουν **Πολύ** και **Πάρα πολύ** και **Μέτρια** με **21,8 %**. **Λίγο** και **Πολύ λίγο** μόλις το **10,9 %** και **5,5 %** αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.31

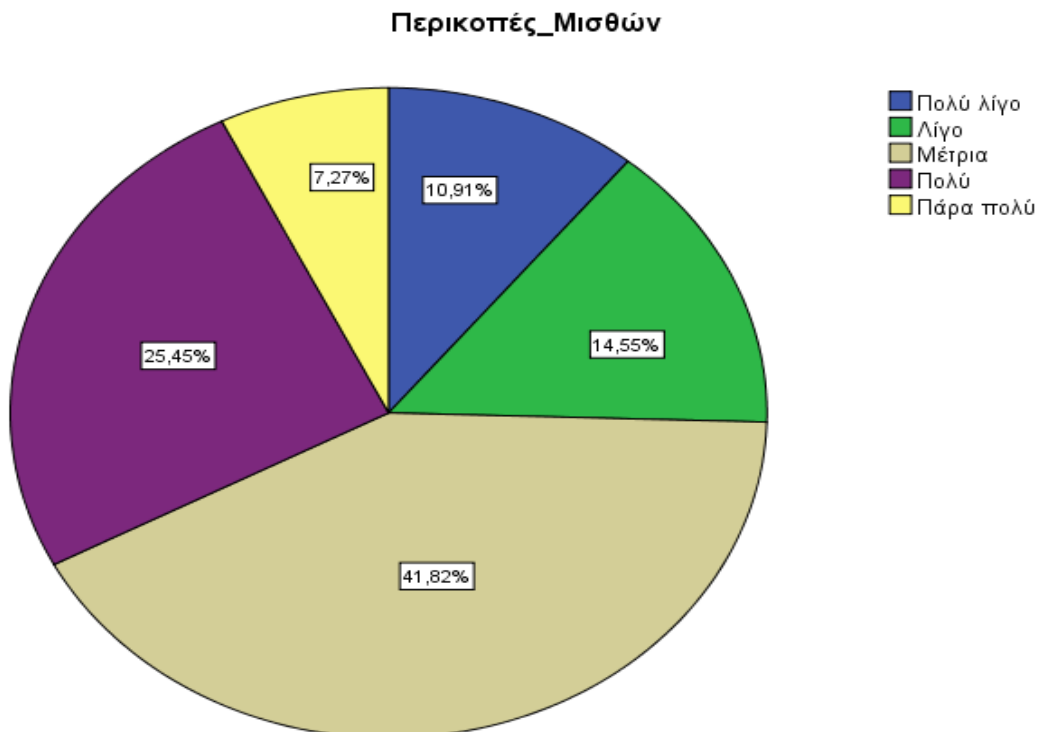
Bar chart: Τροποποίηση συμβάσεων

Πίνακας 4.32

Περικοπές μισθών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πολύ λίγο	6	10,9	10,9	10,9
Λίγο	8	14,5	14,5	25,5
Μέτρια	23	41,8	41,8	67,3
Πολύ	14	25,5	25,5	92,7
Πάρα πολύ	4	7,3	7,3	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Η περικοπή μισθών είναι ένα εξίσου πού συνηθισμένο μέτρο σε δύσκολες οικονομικές περιόδους. Εδώ παρατηρούμε το **41,8 %** κάνει **Μέτρια** χρήση της περικοπής των μισθών των εργαζομένων και το **25,5 %** **Πολύ** χρήση αυτού του μέτρου. **Λίγο** παρατηρήθηκε από το **14,5 %**, **Πολύ λίγο** από το **10,9 %** και **Πάρα πολύ** από **7,3 %**.

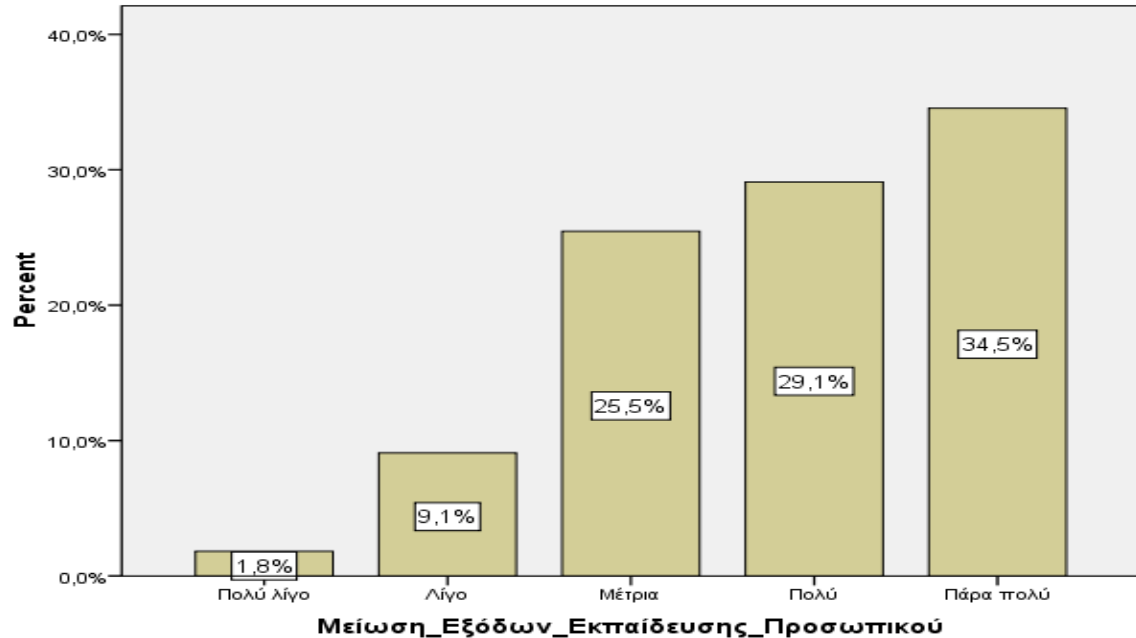
Διάγραμμα 4.32
3 Pie chart: Περικοπές μισθών

Πίνακας 4.33

Μείωση εξόδων εκπαίδευσης προσωπικού

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πολύ λίγο	1	1,8	1,8	1,8
Λίγο	5	9,1	9,1	10,9
Μέτρια	14	25,5	25,5	36,4
Πολύ	16	29,1	29,1	65,5
Πάρα πολύ	19	34,5	34,5	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Η εκπαίδευση του προσωπικού σε δύσκολες οικονομικές περιόδους περιορίζεται αρκετά. Αυτό παρατηρήθηκε και από το **34,5 %** με **Πάρα πολύ** μεγάλη μείωση των εξόδων για αυτό το λόγο. Το **29,1 %** απάντησε με **Πολύ** και το **25,5 %** με **Μέτρια** μείωση. Ελάχιστες επιχειρήσεις απάντησαν **Λίγο** με **9,1 %** και **Πολύ λίγο** με **1,8 %**.

Διάγραμμα 4.33

4 Bar chart: : Μείωση εξόδων εκπαίδευσης προσωπικού

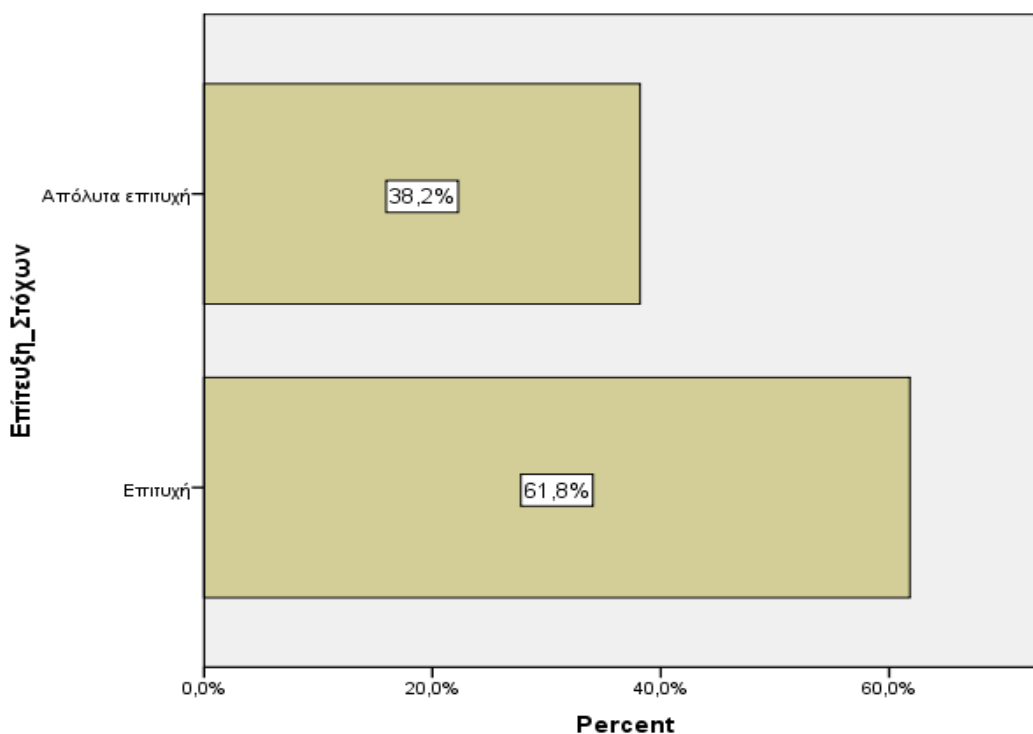
Κάθε επιχείρηση θέτει τους στόχους της και καταστρώνει τις στρατηγικές που θεωρεί ότι θα τη βοηθήσουν να τους εκπληρώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Ειδικά την περίοδο μια οικονομικής κρίσης αυτές οι στρατηγικές αποκτούν άλλη βαρύτητα. Τα αποτελέσματα της κάθε στρατηγικής αντικατοπτρίζουν και την επιτυχία ή την αποτυχία αυτών των στρατηγικών.

Πίνακας 4.34

Επίτευξη στόχων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Επιτυχή	34	61,8	61,8	61,8
Απόλυτα επιτυχή	21	38,2	38,2	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Οι στρατηγικές που ακολουθήθηκαν και βλέπουμε στις παρατηρήσεις παρουσιάζουν **Επιτυχία** για το **61,8 %** και **Απόλυτη επιτυχία** για το **38,2 %**.

Διάγραμμα 4.34

Bar chart: Επίτευξη στόχων

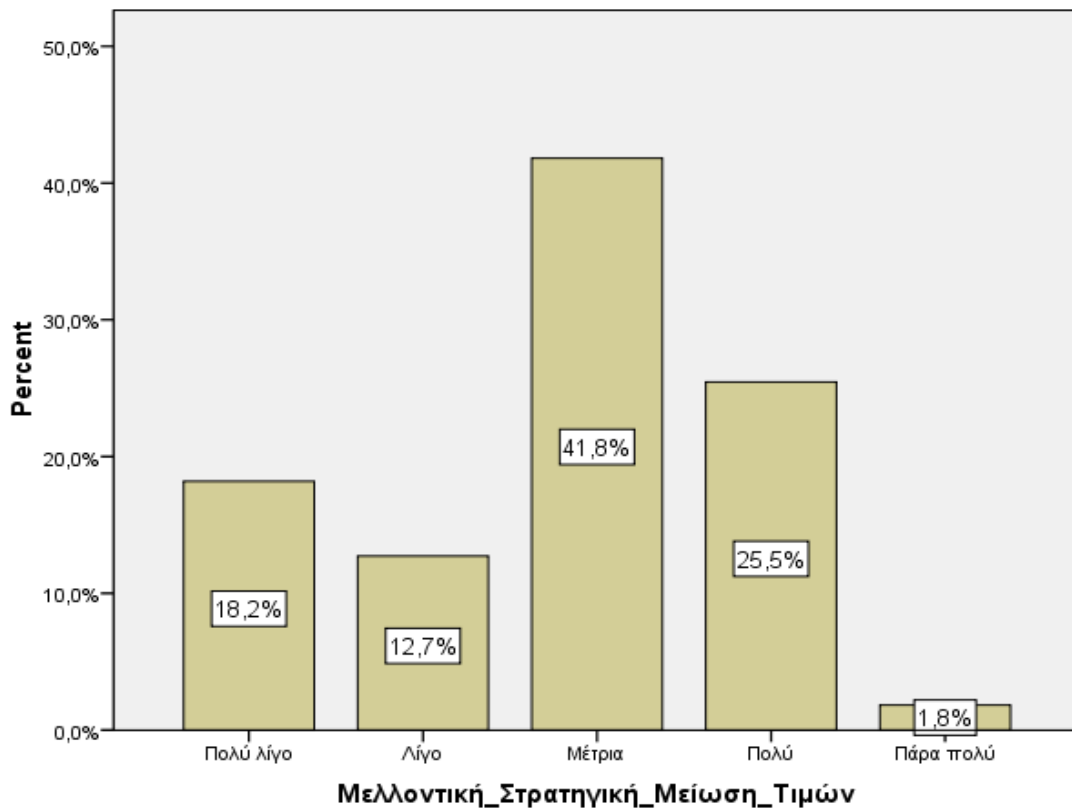
Καθώς μία δύσκολη οικονομική περίοδος φτάνει προς το τέλος της κάθε επιχείρηση καταστρώνει τις **μελλοντικές** στρατηγικές που θα ακολουθήσει για την βελτίωση της εσωτερικής της λειτουργίας.

Πίνακας 4.35

Μελλοντική στρατηγική μείωση τιμών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πολύ λίγο	10	18,2	18,2	18,2
Λίγο	7	12,7	12,7	30,9
Μέτρια	23	41,8	41,8	72,7
Πολύ	14	25,5	25,5	98,2
Πάρα πολύ	1	1,8	1,8	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Όσον αφορά μια ενδεχόμενη μείωση των τιμών των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών οι επιχειρήσεις θεωρούν ότι θα ακολουθήσουν μια **Μέτρια** μείωση με **41,8 %** εξ αυτών και **Πολύ** μεγάλη μείωση το **25,5 %**. **Πολύ** λίγη και **Λίγη** μείωση το **12,7 %** ενώ **Πάρα** πολύ μόλις το **1,8 %**.

Διάγραμμα 4.35

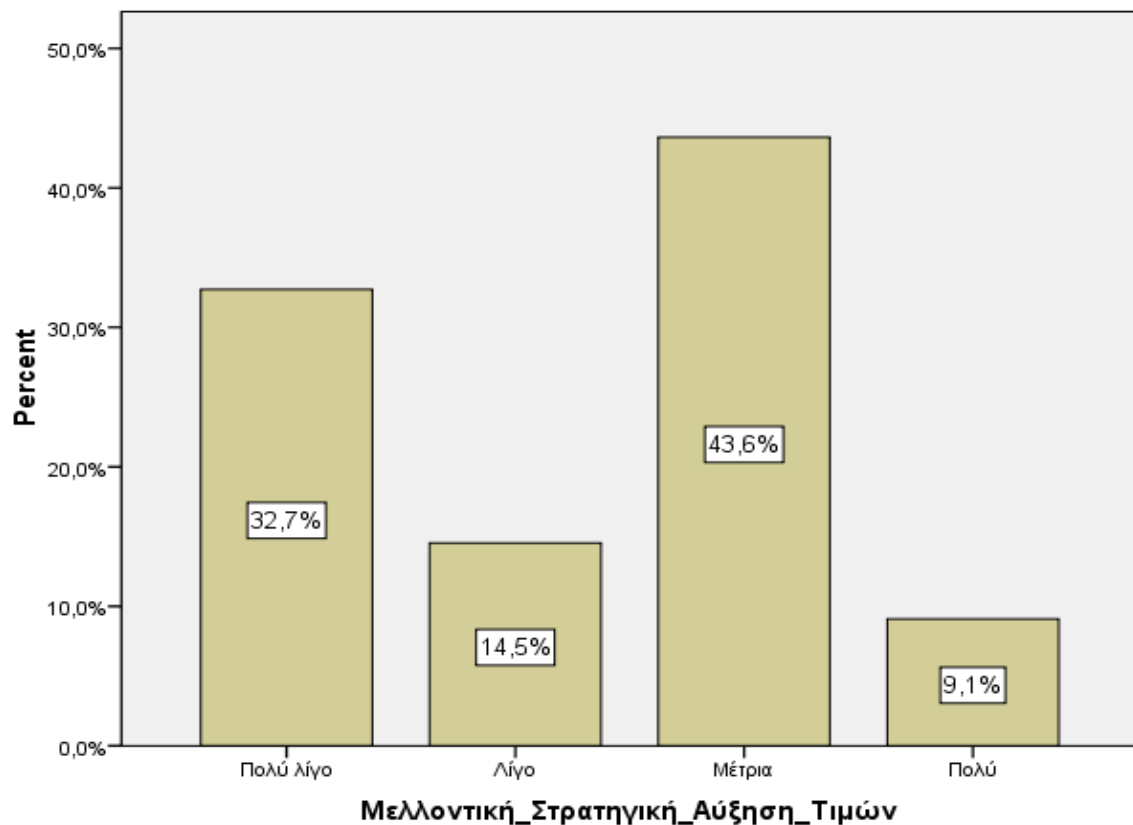
Bar chart: Μελλοντική στρατηγική μείωση τιμών

Πίνακας 4.36

Μελλοντική στρατηγική αύξηση τιμών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πολύ λίγο	18	32,7	32,7	32,7
Λίγο	8	14,5	14,5	47,3
Μέτρια	24	43,6	43,6	90,9
Πολύ	5	9,1	9,1	100,0
Total	55	100,0	100,0	

Μία ενδεχόμενη αύξηση των τιμών σε μέτρο βαθμό θεωρεί το **43,6 %** και σε **Πολύ λίγο** βαθμό το **32,7 %**. **Λίγη** αύξηση πιστεύει το **14,5 %** και **Πολύ** το **9,1 %**.

Διάγραμμα 4.36

5 Bar chart: Μελλοντική στρατηγική αύξηση τιμών

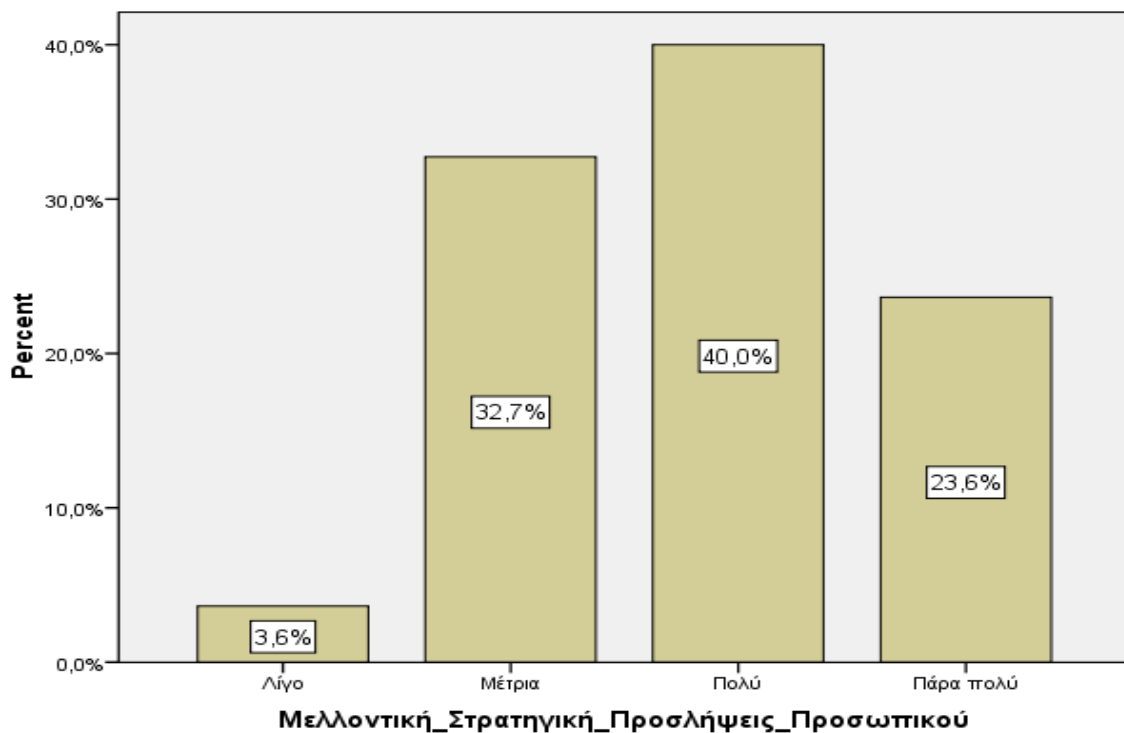
Πίνακας 4.37

Μελλοντική στρατηγική προσλήψεις προσωπικού

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	2	3,6	3,6
	Μέτρια	18	32,7	36,4
	Πολύ	22	40,0	76,4
	Πάρα πολύ	13	23,6	100,0
	Total	55	100,0	100,0

6 Πίνακας: Μελλοντική στρατηγική προσλήψεις προσωπικού

Θετική διάθεση στη πρόσληψη νέου προσωπικού είναι διατεθειμένες οι επιχειρήσεις καθώς το **40 %** θα επιδιώξει σε **Πολύ** βαθμό νέες προσλήψεις προσωπικού, το **32,7 %** σε **Μέτριο** βαθμό και σε **Πάρα πολύ** μεγάλο βαθμό το **23,6 %**. Μόλις το **3,6 %** εκτιμά το **Λίγο**.

Διάγραμμα 4.37

Bar chart: Μελλοντική στρατηγική προσλήψεις προσωπικού

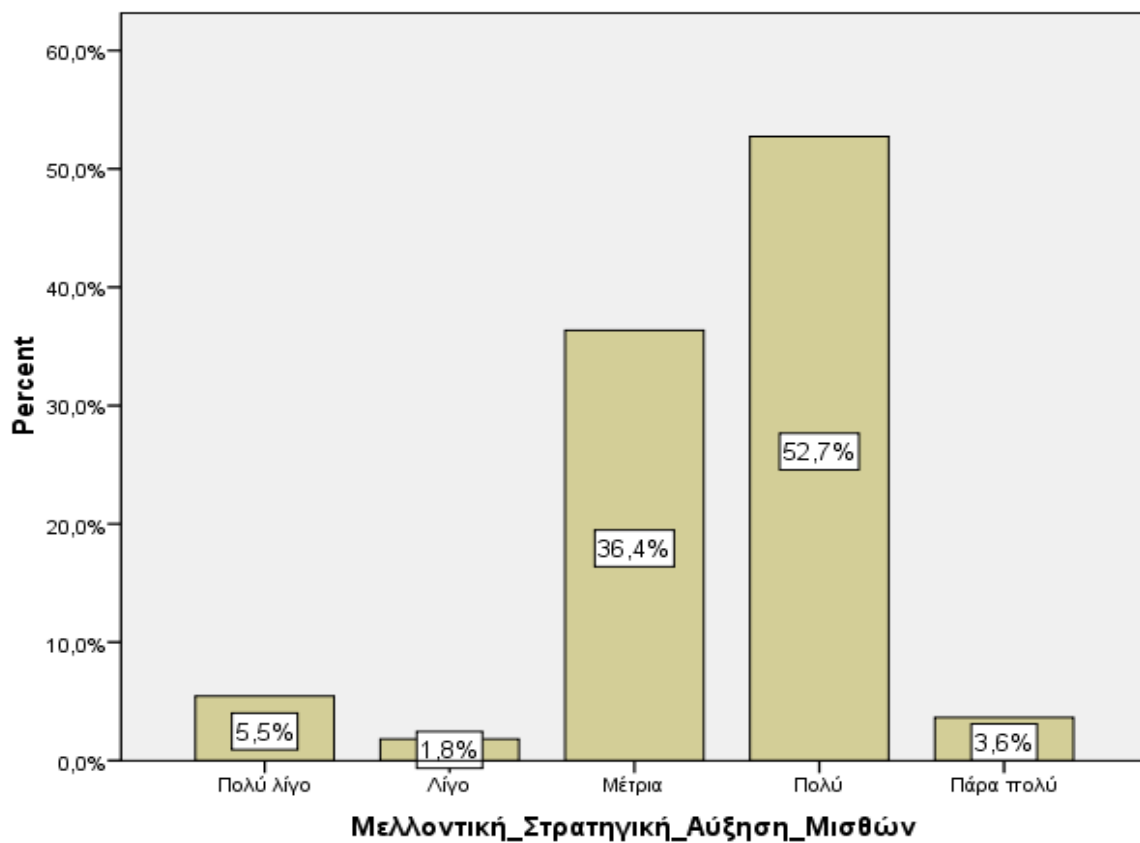
Πίνακας 4.38

Μελλοντική στρατηγική αύξηση μισθών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Πολύ λίγο	3	5,5	5,5	5,5
Λίγο	1	1,8	1,8	7,3
Μέτρια	20	36,4	36,4	43,6
Πολύ	29	52,7	52,7	96,4
Πάρα πολύ	2	3,6	3,6	100,0
Total	55	100,0	100,0	

7 Πίνακας: Μελλοντική στρατηγική αύξηση μισθών

Η αύξηση των μισθών φαίνεται ότι θα είναι σε αρκετά μεγάλο βαθμό καθώς το **52,7 %** θα ακολουθήσει την **Πολύ** μεγάλη αύξηση μισθών και το **36,4 %** τη **Μέτρια** αύξηση. **Πολύ λίγο** ακολουθεί το **5,5 %** **Πάρα πολύ** το **3,6 %** και το **Λίγο** μόλις το **1,8 %**.

Διάγραμμα 4.38

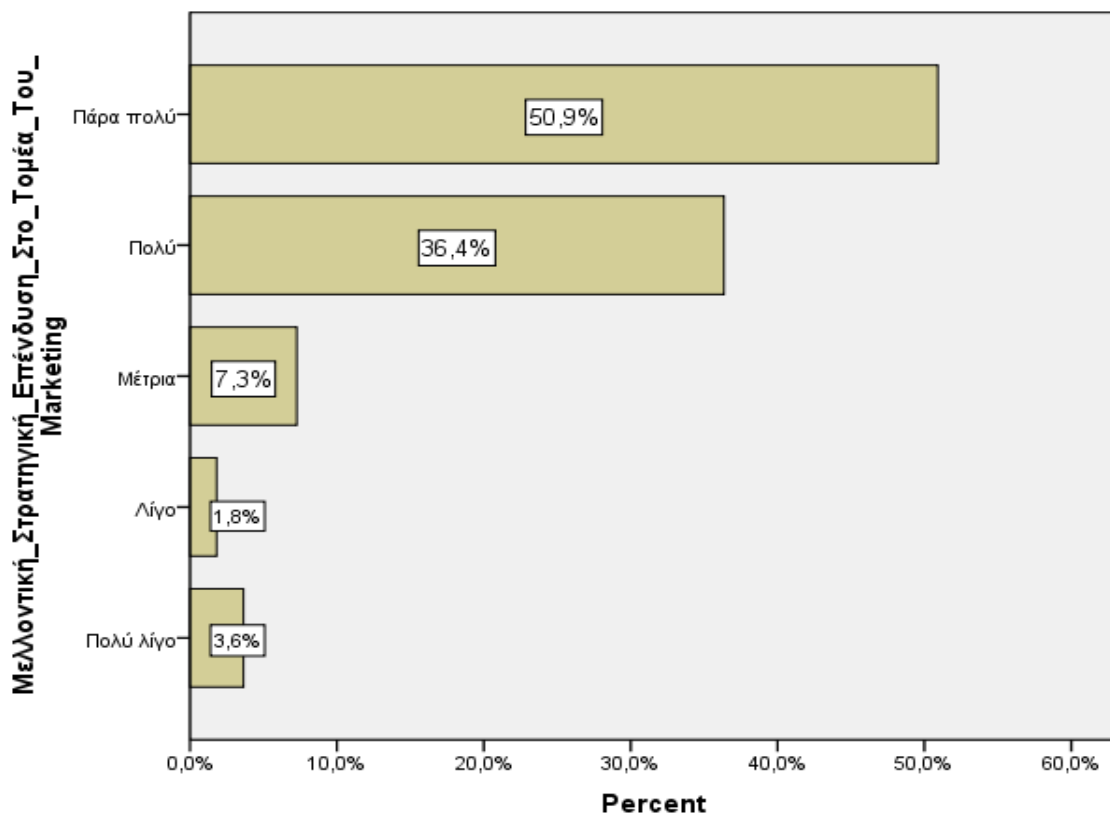
Bar chart: Μελλοντική στρατηγική αύξηση μισθών

Πίνακας 4.39

Μελλοντική στρατηγική επένδυση στον τομέα του Marketing

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Πολύ λίγο	2	3,6	3,6	3,6
	Λίγο	1	1,8	1,8	5,5
	Μέτρια	4	7,3	7,3	12,7
	Πολύ	20	36,4	36,4	49,1
	Πάρα πολύ	28	50,9	50,9	100,0
	Total	55	100,0	100,0	

Ο τομέας του Marketing μπορεί να δώσει πάρα πολλές λύσεις στην εσωτερική λειτουργία της επιχείρησης και με μεγάλο βαθμό αποδοτικότητας. Για αυτό το λόγο όλο και περισσότεροι επενδύουν σε αυτό το κλάδο. Αυτό βλέπουμε και εδώ καθώς το **50,9 %** θα επενδύσουν **Πάρα πολύ** σε αυτόν τον τομέα, **Πολύ** το **36,4 %** ενώ **Μέτρια**, **Πολύ Λίγο** και **Λίγο** **7,3 %** **3,6 %** και **1,8 %** αντίστοιχα.

Διάγραμμα 4.39

Bar chart: Μελλοντική στρατηγική επένδυση στον τομέα του Marketing

4.3 Έλεγχος συσχέτισης παραμέτρων

Πως επηρεάστηκε η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών/ προϊόντων σε σχέση με την στρατηγική που ακολούθησε η επιχείρηση όσον αφορά το προσωπικό:

Πίνακας 4.40

Συντελεστής συσχέτισης της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών 1

Correlations				
		Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Απολύσεις_Προσωπικού	Τροποποίηση_Συμβάσεων
Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Pearson Correlation	1	-,228	,316*
	Sig. (2-tailed)		,094	,019
	Sum of Squares and Cross-products	50,436	-14,491	18,345
	Covariance	,934	-,268	,340
	N	55	55	55

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 4.41

Συντελεστής συσχέτισης της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών 2

Correlations				
		Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Περιοκπές_Μισθών	Μείωση_Εξόδων_Εκπαίδευσης_Προσωπικού
Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Pearson Correlation	1	,170	-,054
	Sig. (2-tailed)		,215	,698
	Sum of Squares and Cross-products	50,436	9,491	-2,964
	Covariance	,934	,176	-,055
	N	55	55	55

Στους παραπάνω πίνακες παρουσιάζεται ο βαθμός συσχέτισης όσον αφορά τον αρνητικό επηρεασμό της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών σε σχέση με τις στρατηγικές που ακολούθησαν οι επιχειρήσεις σχετικά με το προσωπικό τους την περίοδο της οικονομικής κρίσης.

Όπως παρατηρούμε από τους παραπάνω πίνακες έχουμε θετική αρκετά σημαντική συσχέτιση με $r=0,316$ μεταξύ της ποιότητας των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών και την στρατηγικής της τροποποίησης των συμβάσεων των εργαζομένων. Στις υπόλοιπες στρατηγικές έχουμε θετική μικρή συσχέτιση $r=0,17$ με την επιλογή περικοπής των μισθών και αρνητικές συσχετίσεις με $r=-0,054$ και $r=-0,228$ για την επιλογή μείωσης εξόδων εκπαίδευσης του προσωπικού και των απολύσεων του προσωπικού αντίστοιχα.

Πως επηρεάστηκαν τα κέρδη και ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων σε σχέση με τον αριθμό των πελατών τους:

Πίνακας 4.42

Συντελεστής συσχέτισης του αριθμού των πελατών

Correlations

		Αριθμός_Πελατώ v	Κέρδη_Επιχείρη σης	Κύκλος_Εργασιώ v
Αριθμός_Πελατών	Pearson Correlation	1	,429**	,258
	Sig. (2-tailed)		,001	,057
	Sum of Squares and Cross-products	31,527	11,509	7,182
	Covariance	,584	,213	,133
	N	55	55	55

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Στον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε ότι υπάρχει πολύ μεγάλη θετική συσχέτιση μεταξύ του αριθμού των πελατών και τα κέρδη των επιχειρήσεων με $r=0,429$ όπως είναι και φυσιολογικό άλλωστε. Επίσης υπάρχει και θετική συσχέτιση σε μικρότερο βαθμό μεταξύ του κύκλου εργασιών και του αριθμού των πελατών με $r=0,258$.

Πως επηρεάστηκε η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων σε σχέση με τις απολύσεις του προσωπικού:

Πίνακας 4.43

Συντελεστής συσχέτισης για απολύσεις προσωπικού

		Correlations		
		Ποιότητα_Παρεχόμενων_Υπηρεσιών_Προϊόντων	Κύκλος_Εργασιών	Απολύσεις_Προσωπικού
Απολύσεις_Προσωπικού	Pearson Correlation	-,228	-,402**	1
	Sig. (2-tailed)	,094	,002	
	Sum of Squares and Cross-products	-14,491	-17,818	79,927
	Covariance	-,268	-,330	1,480
	N	55	55	55

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Όπως παρατηρούμε στον παραπάνω πίνακα υπάρχει πολύ μεγάλη αρνητική συσχέτιση $r=-0,402$ μεταξύ του κύκλου εργασιών και της στρατηγικής απολύσεων του προσωπικού των επιχειρήσεων. Μικρότερη αρνητική συσχέτιση $r=-0,228$ υπάρχει μεταξύ των απολύσεων του προσωπικού και του επηρεασμού της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων.

4.4 Ανακεφαλαίωση

Σε αυτό το κεφάλαιο έγινε λεπτομερή παρουσίαση των αποτελεσμάτων τόσο σε συγκεντρωτικό πίνακα όσο και με τη χρήση διαγραμμάτων. Τα διαγράμματα ήταν σε μορφή bar chart και pie chart για την εύκολη και γρήγορη εξαγωγή των συμπερασμάτων. Σε κάθε περίπτωση υπήρχε και σχολιασμός για την κατανόηση τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

5.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει ένας σχολιασμός των σημαντικότερων συμπερασμάτων που προέκυψαν από τα προηγούμενα αποτελέσματα. Θα αναφερθούμε στις στρατηγικές που ακολουθήθηκαν από τις επιχειρήσεις για την αντιμετώπιση των δυσκολιών που επέφερε η οικονομική κρίση και τα αποτελέσματα που είχαν στη λειτουργία τους.

Επίσης, έγινε και σύγκριση με παρόμοιες έρευνες για την εξαγωγή συμπερασμάτων αλλά και διαφορών που προέκυψαν με την πάροδο του χρόνου καθώς επιλέχθηκαν έρευνες παλιότερων ετών.

Τέλος, θα αναφέρουμε και κάποιες προτάσεις που ίσως να είχαν επιφέρει καλύτερα αποτελέσματα από τα υπάρχον, σε θεωρητικό επίπεδο πάντα, αν είχαν εφαρμοστεί στη συγκεκριμένη περίπτωση ή μπορεί και να χρησιμοποιηθούν σε μελλοντικές καταστάσεις.

5.2 Συμπεράσματα έρευνας

Με τη βοήθεια των πινάκων και των διαγραμμάτων από το Κεφάλαιο 3 μπορούμε πολύ εύκολα να εξάγουμε πολύ χρήσιμα συμπεράσματα για τον τρόπο που αντέδρασαν οι επιχειρήσεις αλλά και μερικές από τις επιπτώσεις που είχε αντίκτυπο η κρίση σε αυτές.

Οι δυσκολίες και τα εμπόδια για οποιαδήποτε επιχείρηση σε μια τέτοια περίοδο είναι αμέτρητα και μπορεί κανείς να το συμπεράνει εύκολα από τα πρώτα κιόλας διαγράμματα και πίνακες καθώς οι πωλήσεις και οι πελάτες στις ερωτηθέντες επιχειρήσεις παρουσίασαν μείωση 47,3 % και 50,9 % αντίστοιχα. Αυτά τα δύο μεγέθη είναι ικανά να μας προϋδεάσουν και για τη πορεία των υπόλοιπων μεγεθών που αναζητήσαμε. Όπως ήταν αναμενόμενο και τα κέρδη των επιχειρήσεων παρουσίασαν μείωση με 63,6 %. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των επιχειρήσεων

προχώρησαν σε μείωση των τιμών των προϊόντων τους κατά 47,3 % ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει και το 30,9 % που αντιστοιχεί σε καμία μεταβολή των τιμών. Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και προϊόντων έμεινε ανεπηρέαστη με το 94,5 % να δηλώνουν αρνητική στάση στη περίπτωση της μείωσης της ποιότητας λόγω της κρίσης.

Ένας αρκετά σημαντικός δείκτης για κάθε επιχείρηση είναι αυτός της ρευστότητας καθώς τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι αρκετά σημαντικά. Το 58,2 % απάντησαν ότι παρουσίασαν μείωση ενώ σε συνδυασμό με την αύξηση των επισφαλειών με 43,6 % φέρνουν σε πολύ δύσκολη θέση κάθε οργανισμό. Η μείωση χρήσης επιταγών αλλά και η προσπάθεια χρήσης μετρητών στις συναλλαγές αποτέλεσε μια προσπάθεια τόνωσης της ρευστότητας, καθώς ως συνέπεια των παραπάνω η χρηματοδότηση μέσω του τραπεζικού συστήματος αποτελούσε μονόδρομο. Αλλά σύμφωνα με τις απαντήσεις που συλλέξαμε στο 58,2 % ήταν αδιάφορο σχετικά με χρηματοδότηση μέσω του τραπεζικού συστήματος, καθώς και αυτό με τη σειρά του δεν μπορούσε να ανταποκριθεί και στη υποτιθέμενη ζήτηση όντας σε δυσχερή κατάσταση και το ίδιο.

Όπως παρατηρήσαμε από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου οι επιχειρήσεις είχαν απομακρυνθεί και αποκοπεί από κάθε «συνεργασία» με το τραπεζικό σύστημα της χώρας καθώς οποιαδήποτε ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα αλλά και σε βραχυπρόθεσμο ή μακροχρόνιο δανεισμό είναι αδιάφορο προς αυτούς. Έτσι μοναδική λύση ήταν η χρήση των αποθεματικών τους που αποτελεί απάντηση για το 80 % θεωρώντας την αρκετά και πολύ σημαντική.

Το προσωπικό της κάθε επιχείρησης δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστο από αυτή την κατάσταση αντιμετωπίζοντας και αυτό τις επιπτώσεις της περιόδου της κρίσης. Μια πολύ κλασική λύση των εργοδοτών τη συγκεκριμένη περίοδο ήταν η τροποποίηση των συμβάσεων απασχόλησης από πλήρη σε μερική, μειώνοντας έτσι τα έξοδα για την εταιρεία, αλλά και δίνοντας της τη δυνατότητα για αύξηση της αδήλωτης εργασίας. Το 61,8 % απάντησε με βαθμό πολύ και πάρα πολύ στη χρήση αυτής της στρατηγικής. Επίσης, πολλές επιχειρήσεις στράφηκαν και σε στρατηγικές όπως απολύσεις προσωπικού με 69,1 % να έχουν θετική στάση, και σε περικοπές μισθών με 74,7 % να έχουν απαντήσει από μέτρια έως πάρα πολύ σε αυτή την επιλογή. Αντίστοιχη τάση υπάρχει και τη μείωση των εξόδων για την εκπαίδευση των εργαζομένων. Τέλος, σχετικά με τα μελλοντικά σχέδια τους μας πληροφόρησαν ότι στα άμεσα πλάνα τους είναι τόσο η πρόσληψη εργαζομένων με 63,6 % να απαντάει πολύ και πάρα πολύ, όσο και η αύξηση των μισθών για το 53,6 % με επιλογή πολύ και πάρα πολύ, αλλά και η

επένδυση σε έναν τομέα που δείχνει να βρίσκεται σε ανοδικούς ρυθμούς τα τελευταία χρόνια αυτόν του Marketing με το 50,6 % να δηλώνει ως πάρα πολύ τη πρόθεση τους για την επιλογή αυτή.

5.3 Σύγκριση αποτελεσμάτων

Κατά καιρούς έχουν λάβει χώρα αρκετές έρευνες σχετικά με τις ΜμΕ και τη λειτουργία τους, ειδικά την περίοδο της κρίσης που περάσαμε. Η Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου το 2013 με τη βοήθεια της GPO διεξήγαγε μία έρευνα με τίτλο “Έρευνα για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα”. Σε κάποια στοιχεία βρέθηκαν ομοιότητες και σε κάποια άλλα διαφορές. Και στις δυο έρευνες παρατηρήσαμε κοινά προβλήματα στη ρευστότητα των επιχειρήσεων αλλά και στη χαμηλή καταναλωτική ζήτηση. Επίσης παρατηρούμε πως και από το 2013, έτος διεξαγωγής της συγκεκριμένης έρευνας, υπήρχε μία τάση για αποκοπή από το τραπεζικό σύστημα καθώς από τότε έδειχναν απρόθυμες να συμμετάσχουν σε χρηματοδοτούμενα προγράμματα. Επίσης πολύ σημαντικό σημείο την έρευνας αυτής είναι η άποψη του 86,5 % των επιχειρήσεων ότι η συγκεκριμένη περίοδος που βρισκόντουσαν δεν ευνοούσε την ανάληψη επιχειρηματικής δράσης, κάτι που επιβεβαιώθηκε και την πορεία των χρόνων. Στις διαφορές μπορούμε να αναφέρουμε ένα πολύ σημαντικό δείκτη καθώς σε 72,5 % είχαν απαντήσει προς το άμεσο μέλλον δεν θα προέβαιναν σε απολύσεις προσωπικού, αλλά στη διάρκεια των χρόνων τελικά ακολούθησαν αυτή τη στρατηγική και σύμφωνα με τη δικιά μας έρευνα το 69,1 % ακολούθησε αυτή τη στρατηγική τα προηγούμενα χρόνια. Άλλο ένα σημείο με εμφανή διαφορά είναι σε ερώτηση σχετικά με το αν θα μετέβαλαν το ωράριο των εργαζομένων και είχαν αρνητική τάση, αλλά στη εξέλιξη των ετών όπως και στη δική μας έρευνα τελικά είχαμε τροποποίηση συμβάσεων και ωραρίου σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Το ίδιο παρατηρούμε και στην στρατηγική για μείωση μισθών.

Μία άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2017 από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα αναφέρει και επισημαίνει το πρόβλημα της χρηματοδότησης στις ελληνικές μικρομεσαίες επιχειρήσεις και το παρουσιάζει σαν το μείζων πρόβλημα. Η ένταση του προβλήματος φαίνεται και από την απάντηση των ελληνικών ΜμΕ με βαθμολογία 7 σε κλίμακα 1 έως 10. Το 23 % απάντησαν ότι αποτελεί το μεγαλύτερο πρόβλημα των ΜμΕ. Τα αποθέματα όπως και το κεφάλαιο κίνησης των ΜμΕ συνέχιζαν να έχουν πτωτική τάση πράγμα που δυσχέραιναν ακόμα περισσότερο την ήδη δύσκολη κατάσταση. Η προθυμία των τραπεζών για δανεισμό εξακολουθούσε να υστερεί σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης. Οι επιχειρήσεις στις υπόλοιπες χώρες ανέμεναν σε καθαρούς όρους τη διαθεσιμότητα των τραπεζικών δανείων και υπεραναλήψεων να βελτιωθεί, οι ΜμΕ στη Ελλάδα εξακολουθούσαν να περιμένουν μείωση

των τραπεζικών δανείων και των υπεραναλήψεων. Στην έρευνα που διεξήγαμε έγινε σαφές η έλλειψη χρηματοδότησης μέσω των τραπεζών αλλά και η απουσία πρόθεσης από τη μεριά των επιχειρήσεων να βασιστούν πάνω σε αυτόν τον τρόπο χρηματοδότησης καθώς δήλωναν αδιάφοροι στις απαντήσεις που συλλέξαμε σε σχέση με τα προγράμματα των τραπεζών.

Συνοψίζοντας, γίνεται εύκολα κατανοητό και από τις τρεις έρευνες ότι καταλήγουν στα ίδια κύρια συμπεράσματα, δηλαδή ότι τα μεγαλύτερα και σοβαρότερα προβλήματα που έπρεπε οι επιχειρήσεις να ανταπεξέλθουν ήταν αυτά της εύρεσης χρηματοδότησης και την μειωμένης ζήτησης. Αυτά τα δυο θέματα επηρέαζαν ουσιαστικά και όλες τις άλλες λειτουργίες και τομείς της επιχείρησης αναγκάζοντας έτσι την κάθε επιχείρηση και ανάλογα με την οικονομική της θέση να πάρει αποφάσεις για στρατηγικές σχετικά με το προσωπικό της, με τις στρατηγικές προώθησης των προϊόντων της ακόμα και για την τιμολογιακή της πολιτική. Με το τέλος της κρίσης και καθώς βλέπουμε ότι πλέον η χρηματοδότηση μέσω των τραπεζών δείχνει σημάδια βελτίωσης και η ζήτηση φαίνεται να ανεβαίνει σταδιακά σε κανονικά επίπεδα, αναμένεται να υπάρξει και βελτίωση και στους υπόλοιπους σημαντικούς τομείς με πρώτο τον τομέα της απασχόλησης.

5.4 Προτάσεις

Σύμφωνα με τα όλα τα στοιχεία που συλλέχθηκαν από την έρευνα που διεξήγαμε θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε κάποιες προτάσεις που θα μπορούσαν να φέρουν σε κάποιες περιπτώσεις καλύτερα αποτελέσματα σε θεωρητικό επίπεδο πάντα. Για παράδειγμα, οι επιχειρήσεις έπρεπε να στηριχτούν πολύ περισσότερο στον ανθρώπινο παράγοντα της κάθε επιχείρησης και να επενδύσουν σε αυτό. Αναφερόμαστε στους εργαζόμενους της επιχείρησης καθώς αποτελούν και τον πυλώνα της καθεμιάς. Η απόδοση των εργαζομένων έχει ξεκάθαρο αντίκτυπο και στην εικόνα της εταιρείας και σε μία τέτοια δύσκολη περίοδο αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών. Κατά τη γνώμη μας η περαιτέρω εκπαίδευση του προσωπικού αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την εξέλιξη και αναβάθμιση ενός οργανισμού. Επίσης, ένα άρτια εκπαιδευμένο προσωπικό σε συνδυασμό με τη σωστή χρήση του Marketing, ένα εργαλείο που πλέον κατέχει εξέχουσα θέση σε όλες τις επιχειρήσεις, είναι ικανά να επιφέρουν αξιοσημείωτα αποτελέσματα. Η φύση του ανθρώπινου παράγοντα έχει τη δυνατότητα εύκολα να μετατρέπεται και να ‘αναβαθμίζεται’ με τρόπο ώστε να γίνεται αποδοτικότερος και αποτελεσματικότερος. Στα πλαίσια του Marketing που αναφέραμε, η

σωστή και στοχευμένη προώθηση των προϊόντων αποτελεί μια πολύ σημαντική παράμετρο για αυτό θα ήταν πολύ εύστοχη η επιλογή της στρατηγικής προώθησης των υπηρεσιών και των προϊόντων με το ενδεδειγμένο για την περίοδο τρόπο, τόσο στη τωρινή όσο και στη περίοδο την οικονομικής κρίσης. Επιπρόσθετα, αυτό που αντιλαμβανόμαστε είναι πως οι περισσότερες επιχειρήσεις δεν ήταν σωστά προετοιμασμένες ούτε είχαν αναπτύξει μηχανισμούς αντίδρασης για μία τέτοια κατάσταση. Θα μπορούσαν λοιπόν να είχαν προνοήσει τη δημιουργία μέτρων αντίδρασης και στρατηγικών αντιμετώπισης πριν εισέλθουν σε μία τέτοια κατάσταση και προβούν σε βεβιασμένες επιλογές και κινήσεις.

Βέβαια όλα αυτά που παρουσιάσαμε κατέχουν και μεγάλο βαθμό δυσκολίας στην υλοποίηση τους στο πρακτικό κομμάτι. Στη θεωρία όμως αποτελούν κατά τη γνώμη μας επιλογές που έστω και σε κάποιο μικρό ποσοστό θα είχαν θετικές προεκτάσεις σε κάποιον οργανισμό που θα ακολουθηθούν στο μέλλον.

5.5 Ανακεφαλαίωση

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκαν τα κυριότερα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε και έγινε σύγκριση με ανάλογες προηγούμενων ετών. Παρουσιάστηκαν προτάσεις για εναλλακτικές επιλογές στρατηγικής των επιχειρήσεων την περίοδο της κρίσης σκοπεύοντας στην αποτελεσματικότερη και εύρυθμη λειτουργία τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το ερωτηματολόγιο το οποίο δημιουργήθηκε στα πλαίσια αυτής της έρευνας είχε την παρακάτω ενδεικτική μορφή:

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το παρόν ερωτηματολόγιο συμμετέχει στα πλαίσια έρευνας για διπλωματική εργασία με θέμα το τρόπο αντίδρασης και αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Ά Μέρος

ΕΡΩΤΗΣΗ 1

Προσδιορίστε την περιοχή που εδρεύει η επιχείρησή σας:

- Ανατολική Αττική
- Δυτική Αττική
- Βόρεια Αττική
- Νότια Αττική

ΕΡΩΤΗΣΗ 2

Η επιχείρησή σας ανήκει στο κλάδο:

- Εκπαίδευση
- Ξενοδοχεία και υπηρεσίες εστίασης
- Παροχές υγείας
- Χονδρικό και λιανικό εμπόριο
- Κατασκευαστικές
- Μεταφορές και αποθήκευση

- Βιομηχανίες μεταποίησης
- Λοιποί κλάδοι – Άλλο – Προσδιορίστε .....

ΕΡΩΤΗΣΗ 3

Προσδιορίστε τη νομική μορφή της επιχείρησής σας:

- Ομόρρυθμη
- Ετερόρρυθμη
- Ανώνυμη Εταιρεία
- Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης
- Ατομική

ΕΡΩΤΗΣΗ 4

Αναφαίρετε τα έτη δραστηριοποίησης της εταιρείας σας:

- Λιγότερο από 2 έτη
- 2-5 έτη
- 6-10 έτη
- 11-20 έτη
- >20 έτη

ΕΡΩΤΗΣΗ 5

Προσδιορίστε τον αριθμό των εργαζομένων που απασχολείτε στην επιχείρησή σας:

- 0-5
- 6-15
- 16-30
- 31-50
- >50

ΕΡΩΤΗΣΗ 6

Προσδιορίστε τον κύκλο εργασιών για το προηγούμενο έτος (2018):

- Έως 50.000€

Από 50.001€ έως 100.000€

Από 101.000€ έως 200.000€

B' Μέρος

ΕΡΩΤΗΣΗ 7

Παρακαλούμε βαθμολογήστε πώς επηρέασε η οικονομική κρίση:

Κλίμακα από 1 έως 5 (1 Μεγάλη μείωση, 2 Μείωση, 3 Καμία μεταβολή, 4 Αύξηση, 5 Μεγάλη αύξηση)

Τις πωλήσεις της επιχείρησής σας: (1 2 3 4 5)

Τον αριθμό των πελατών σας: (1 2 3 4 5)

Τα κέρδη της επιχείρησής σας: (1 2 3 4 5)

Τις τιμές των παρεχόμενων υπηρεσιών /προϊόντων: (1 2 3 4 5)

Τις τιμές των προϊόντων των προμηθευτών: (1 2 3 4 5)

Τη χρηματοδότηση της επιχείρησής σας μέσω τραπεζών: (1 2 3 4 5)

Τις επισφάλειες των πελατών σας: (1 2 3 4 5)

Τη ρευστότητα της επιχείρησής σας: (1 2 3 4 5)

ΕΡΩΤΗΣΗ 8

Παρακαλούμε δηλώστε το βαθμό συμφωνίας σας στο γεγονός ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών / προϊόντων:

1- Διαφωνώ Απόλυτα

2- Διαφωνώ

3- Ούτε συμφωνώ/ Ούτε διαφωνώ

4- Συμφωνώ

5- Συμφωνώ απόλυτα

ΕΡΩΤΗΣΗ 9

Πώς επηρεάστηκε η εισπρακτική πολιτική της επιχείρησής σας κατά την περίοδο της κρίσης (επιλογή και περισσότερων απαντήσεων):

Κλίμακα από 1 έως 5 (1 Μεγάλη μείωση, 2 Μείωση, 3 Καμία μεταβολή, 4 Αύξηση, 5 Μεγάλη αύξηση)

- Πληρωμή με μετρητά με την παράδοση των προϊόντων (1 2 3 4 5)
- Μείωση πιστωτικών ορίων (1 2 3 4 5)
- Μείωση χρόνου αποπληρωμής / εξόφλησης (1 2 3 4 5)
- Κατάργηση χρήσης επιταγών (1 2 3 4 5)
- Άλλο – Προσδιορίστε ..... (1 2 3 4 5)

ΕΡΩΤΗΣΗ 10

Σε κάθε μία από τις πιθανές απαντήσεις παρακαλούμε βαθμολογήστε τις στρατηγικές που ακολουθήσατε κατά την περίοδο της κρίσης για την προώθηση των προϊόντων / υπηρεσιών σας (επιλογή και περισσότερων απαντήσεων):

Κλίμακα 1 (Καθόλου σημαντική), 2 (Λιγότερο σημαντική), 3 (Αδιάφορο), 4 (Αρκετά σημαντική) έως 5 (Πολύ σημαντική)

- Μείωση τιμών προϊόντων (1 2 3 4 5)
- Μείωση εξόδων διαφήμισης (1 2 3 4 5)
- Μείωση στελέχωσης δικτύου εξωτερικών συνεργατών (1 2 3 4 5)
- Μείωση της ποιότητας προϊόντων / υπηρεσιών (1 2 3 4 5)

ΕΡΩΤΗΣΗ 11

Σε κάθε μία από τις πιθανές απαντήσεις παρακαλούμε βαθμολογήστε πώς πραγματοποιήθηκε η χρηματοοικονομική ενίσχυση της επιχείρησής σας (επιλογή και περισσότερων απαντήσεων):

Κλίμακα 1 (Καθόλου σημαντική), 2 (Λιγότερο σημαντική), 3 (Αδιάφορο), 4 (Αρκετά σημαντική) έως 5 (Πολύ σημαντική)

- Ένταξη σε επιδοτούμενα προγράμματα (1 2 3 4 5)
- Αύξηση ιδίων κεφαλαίων (1 2 3 4 5)
- Αύξηση ιδίων κεφαλαίων μέσω τρίτων (1 2 3 4 5)
- Χρήση αποθεματικών (1 2 3 4 5)

- Βραχυπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό (1 2 3 4 5)
- Μακροπρόθεσμο τραπεζικό δανεισμό (1 2 3 4 5)

Γ' Μέρος

ΕΡΩΤΗΣΗ 12

Σε κάθε μία από τις πιθανές απαντήσεις παρακαλούμε βαθμολογήστε ποια στρατηγική ακολούθησε η επιχείρησή σας όσον αφορά το προσωπικό την περίοδο της οικονομικής κρίσης (επιλογή και περισσότερων απαντήσεων):

Κλίμακα 1 (Πολύ λίγο), 2 (Λίγο), 3 (Μέτρια), 4 (Πολύ) έως 5 (Πάρα πολύ)

- Απολύσεις προσωπικού (1 2 3 4 5)
- Τροποποίηση συμβάσεων (μερική απασχόληση) (1 2 3 4 5)
- Περικοπές μισθών (1 2 3 4 5)
- Μείωση εξόδων εκπαίδευσης προσωπικού (1 2 3 4 5)

ΕΡΩΤΗΣΗ 13

Πώς κρίνετε τα αποτελέσματα από τις στρατηγικές που ακολουθήσατε για την επίτευξη των στόχων σας τη περίοδο κρίσης:

- 1- Απόλυτα ανεπιτυχή
- 2- Ανεπιτυχή
- 3- Δεν έφεραν κάποιο αποτέλεσμα
- 4- Επιτυχή
- 5- Απόλυτα επιτυχή

ΕΡΩΤΗΣΗ 14

Σε κάθε μία από τις πιθανές απαντήσεις παρακαλούμε βαθμολογήστε ποιες στρατηγικές θα ακολουθήσατε στο άμεσο μέλλον για την εσωτερική λειτουργία της επιχείρησής σας, καθώς η περίοδος της οικονομικής κρίσης φτάνει στο τέλος της (επιλογή και περισσότερων απαντήσεων):

Κλίμακα 1 (Πολύ λίγο), 2 (Λίγο), 3 (Μέτρια), 4 (Πολύ) έως 5 (Πάρα πολύ)

- Μείωση τιμών (1 2 3 4 5)

- Αύξηση τιμών (1 2 3 4 5)
- Προσλήψεις προσωπικού (1 2 3 4 5)
- Αύξηση μισθών προσωπικού (1 2 3 4 5)
- Επένδυση στο τομέα του Μάρκετινγκ (1 2 3 4 5)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αγγελόπουλος Π., Τράπεζες και Χρηματοπιστωτικό Σύστημα (Αγορές, Προϊόντα, Κίνδυνοι), Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης, Δ' Ανανεωμένη Έκδοση, Αθήνα, 2013, σελ. 41-45

Καπόπουλος Π. και Σ. Λαζαρέτου, 1997, Νομισματικές Σχέσεις Διεθνής Τραπεζική και Χρηματοδότηση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 210

Καπόπουλος Π. και Σ. Λαζαρέτου, 1997, Νομισματικές Σχέσεις Διεθνής Τραπεζική και Χρηματοδότηση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 212

Νούλας Α., Χρήμα και Τράπεζες, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2005, σελ 47 - 48

Ξένα

Acs, Z.J. (2010). High-impact entrepreneurship. Handbook of entrepreneurship research, Springer New York, pp. 165-182

Branstad, P., Jackson, B. & Banerji, S. (2009): Rethink Your Strategy An Urgent Memo To the CEO, by Booz & Company Inc.

Calloway, L. & Keen, P. (1996): Organizing for crisis response, Journal of Information Technology Vol. 11, pp.13-26.

Correa, P. & Iooty M. (2010): The Impact of the Global Economic Crisis on the Corporate Sector in Europe and Central Asia: Evidence from a Firm-Level Survey, World Bank Group Enterprise Note No. 8, Financial Crisis Survey/Enterprise Surveys.

Delmar, F. & Wiklund, J. (2008). The effect of small business managers' growth motivation on firm growth: A longitudinal study. Entrepreneurship Theory and Practice, 32(3), pp. 437-457.

Erol, M., Apak, S., Atmaca, M. & Öztürk, S. (2011): Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study. Published by Elsevier, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 24, pp.16–32.

Heckmann, P., Konik, F., Samakh, E. & Weissbarch, R. (2008): *Restructuring in 2009 Understanding and Responding to the Crisis*, by Booz & Company Inc.

Hermans, J., Vanderstraeten, J., Dejardin, M., Stam, E. & Van, A. (2012). *Ambitious entrepreneurship: antecedents and consequences*. University of Antwerp, Faculty of Applied Economics

Lawrence H. Summers (2000), *International Financial Crises: Causes, Prevention and Cures*, *The American Economic Review*, Vol. 90, No. 2, Papers and Proceedings of the One Hundred Twelfth Annual Meeting of the American Economic Association.

Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013, *Μακροοικονομική και το Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Εκδόσεις Gutenberg, Επιστημονική επιμέλεια Γιώργος Χορταρέας, Μετάφραση Ανδρέας Σοκοδήμος, σελ. 776-777

Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013, *Μακροοικονομική και το Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Εκδόσεις Gutenberg, Επιστημονική επιμέλεια Γιώργος Χορταρέας, Μετάφραση Ανδρέας Σοκοδήμος, σελ. 775

Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013, *Μακροοικονομική και το Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Εκδόσεις Gutenberg, Επιστημονική επιμέλεια Γιώργος Χορταρέας, Μετάφραση Ανδρέας Σοκοδήμος, σελ. 778-779

Mankiw Gregory N και Laurence M. Ball, 2013, *Μακροοικονομική και το Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Εκδόσεις Gutenberg, Επιστημονική επιμέλεια Γιώργος Χορταρέας, Μετάφραση Ανδρέας Σοκοδήμος, σελ. 781-783

Marmot Mg, Bell R., (2009): *How the financial crisis affect health?* Department of Epidemiology and Public Health, London, pp. 13-14

Özdevecioğlu, M. (2002): *Krizin İşletmelerin Yönetmel ve Örgütsel Yapısı Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Kayseri Sanayi İşletmelerinde Yapılan Bir Araştırma* (The Effects of Crisis on the

Management and Organization Structure), Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Journal, 19, July-December, pp. 93-114.

Rosenthal, U., Charles, M., Hart, P. (1989): Coping with crises: The management of disasters, riots, and terrorism, C.C. Thomas, Springfield, IL.

Stam, E., Bosma, N. & Van Witteloostuijn, A. (2012). Ambitious entrepreneurship: a review of the state of the art. Flemish Council for Science and Innovation

Ulrich, S., Rogovsky, N. & Lamotte, D. (2009): Promoting Responsible and Sustainable Enterprise-Level Practices at Times of Crisis: A Guide for Policy-Makers and Social Partners, by International Labour Organization.

Valliere, D., & Peterson, R. (2009). Entrepreneurship and economic growth: Evidence from emerging and developed countries. Entrepreneurship & Regional Development, 21(5-6), pp. 459-480

Διαδικτυακοί Τόποι

<https://www.ey.com>

<https://www.sev.org.gr/>

<http://www.statistics.gr/el/home> Ελληνική Στατιστική Αρχή

<https://www.kathimerini.gr/476116/article/oikonomia/epixeirhseis/apoyh--mikromesaies-epixeirhseis-en-mesw-krishs>

<https://www.dailyeconomics.gr/oikonomikoi-oroi/chrhmatopistwtikh-krish>

http://www.ilo.org/empent/Publications/WCMS_108420/lang--en/index.html

http://www.sev.org.gr/uploads/Documents/SME_Report_partB_web.pdf

https://www.tovima.gr/files/1/2013/esee_gpo.pdf?fbclid=IwAR1HckjNOEmPevkFa3nLOmVQZ-grp_Oguc2kuSN7aDM5LHqLwzhar7IOug8

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.accesstofinancesmallmediumsizedenterprises201711.en.pdf?5940ed047df7852b4849e76ed1c47e8b>

https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_interventionism

<https://slpress.gr/oikonomia/aktinografontas-tis-mikromesaies-epicheiriseis>

http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/50669/SMEs_partA_summary.pdf

Cambridge Dictionary, Meaning of "crisis" in the English Dictionary (Διαθέσιμο στο <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/crisis>,

Oxford Living Dictionaries, Definition of crisis in English (Διαθέσιμο στο <https://www.oxforddictionaries.com/definition/english/crisis>

Τράπεζα της Ελλάδος, Το χρονικό της μεγάλης κρίσης (Διαθέσιμο στο <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/%CE%A4%CE%BF%20%CF%87%CF%81%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%82%20%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7%CF%82.pdf>)

Τράπεζα της Ελλάδος, Έκθεση για την Ανακεφαλαιοποίηση και Αναδιάρθρωση του Ελληνικού Τραπεζικού Τομέα (Διαθέσιμο στο

https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/%CE%88%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7_%CE%B3%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BA%CE%B5%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7.pdf)

ΣΚΑΪ, Στα 28,6 δις. το κόστος ανακεφαλαιοποίησης των τεσσάρων συστημικών τραπεζών (Διαθέσιμο στο <https://www.skai.gr/news/finance/article/239013/sta-286-dis-to-kostos-anakefalaiopoiisis-ton-tessaron-sustimikon-trapezon/>)

<https://www.ekt.gr/el/magazines/features/21907#%CE%A7%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%B1%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%B9%CF%82%20%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82%20%CE%9C%CE%BC%CE%95>

Portal for the greek language, Λήμμα: κρίσις (Διαθέσιμο στο https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/lexicon/lemma.html?id=134,

Lexicon, Definition of global financial crisis (Διαθέσιμο στο <https://lexicon.ft.com/Term?term=global-financial-crisis>, Τελευταία επίσκεψη 10/11/2016)

Cambridge Dictionary, Meaning of "liquidity" in the English Dictionary (Διαθέσιμο στο <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/liquidity>, Τελευταία επίσκεψη 10/11/2016)

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, Χρηματοπιστωτική Σταθερότητα και μακροπροληπτική πολιτική (Διαθέσιμο στο <https://www.ecb.europa.eu/ecb/tasks/stability/html/index.el.html>)

Wikipedia, Economic interventionism (Διαθέσιμο στο Έρευνα Ernst and Young για ΜμΕ 2018 (Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα)

Τσακανίκας, Α., Γιωτόπουλος, Ι., Κόρρα, Ε. Σταυράκη Σ., (2016) Επιχειρηματικότητα 2015-16: Κρίσιμη καμπή για την αναπτυξιακή δυναμική του επιχειρηματικού συστήματος, IOBE, Νοέμβριος

OECD (2002) High-Growth SMEs and Employment

EuropeanCommission,2009(https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2009/index_en.htm)

EUBookShop, 2016. (<https://op.europa.eu/en/web/general-publications/publications>)

Έρευνα GEM, 2006-2015

Έρευνα της ΕΥ Ελλάδος και του ΣΕΒ: «Οι μεσαίες και μικρές επιχειρήσεις στην Ελλάδα Μέρος Β: Διαδρομές επιχειρηματικής μεγέθυνσης -Διεθνής εμπειρία και οι ελληνικές ΜμΕ» 2018. (http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/51741/etairikoi_metasximatismoi.pdf)

Ετήσια έκθεση του ΙΝΕ ΓΣΕΕ,2019 (<https://www.inegsee.gr/ekdosi/etisia-ekthesi-2019-inegsee-i-elliniki-ikonomia-ke-i-apascholisi/>)